

sanatta kapitalizmin yeni yanılsaması: yapay zeka



sayı: 7
Mart, Nisan, Mayıs 2024

yayın kurulu:

Berivan KAYA
İsmet ALICI
Mustafa GÜÇLÜ

bu sayının editörü: Mustafa GÜÇLÜ
kapak çalışması: Midjourney AI

Bu yayında yer alan yazıların yasal sorumlulukları, imza sahiplerine aittir. Kolektif dışında yayımlanan yazılara ait görüşler, yazarın kendisini bağlar. "MayaDergi" ismiyle alıntı yapılabilir. Dergimizde ve sitemizde yayınlanan ürünler ticari değildir, satılamaz. Yayın kurulumuz, yayınlanacak yazılarda redaksiyon hakkına sahiptir. Gönderilen bir eserin dergide yayınlanmamış olması, yayın kurulunun eseri MayaDergi'nin yayın politikasına uygun bulmadığı anlamına gelmektedir.

MayaDergi, MayaKültür Kolektifi'nin bir imecesidir.

www.mayakultur.com
editor@mayakultur.com
iletisim@mayakultur.com

mayadergi
kültür-sanat dergisi

Merhaba,

Sevgili dostlar, söylediğimiz sözün karanlığa söylenmiş bir söz olduğunu biliyoruz. Yaşanılan derin sessizlikte, dile getirmeye çalıştığımız şeylerin alıcısı var mı yok mu diye hayıflandığımız zamanlar da oluyor.

Kimi zaman en yakınımızdakilerin bize el uzatmalarını beklerken onları, popüler kültürün yozluğunda içine düştükleri yarılgıda çırpınırken görüyoruz.

Uzattığımız ele, seslendirdiğimiz gerçekliğe kısa zamanda omuz vermek o yüzden o kadar kolay değil.

Ama her şeye rağmen gerçekleri dile getirmenin bir aydının çağına karşı sorumluluğu olduğu düşüncesiyle hareket ediyoruz.

Bu sayımızda, son zamanların en tartışmalı konularından: **"Sanatta Kapitalizmin Yeni Yanılsaması Yapay Zeka"** başlığını dosya bütünlüğünde ele aldık.

Yine dergimize gönderilen şiir, öykü ve inceleme yazılarını dosya bağlamındaki bütünlüğü bozmadan değerlendirmeye çalıştık.

Yeni sayımızın doyurucu olmasını ümit ettiğimiz içerikle karşınızdayız.

Öneri ve eleştirilerinizi iletişim kanallarımızdan bize ulaştırabilirsiniz.

Dostluk ve sevgiyle...



Rosa Freeland

KİM İSTERDİ BAĞIŞLAMAYI

üstüne çökmüş hayatın yüküyle
her sabah kör bir umuda uyanmak
yine de kendini aklayarak
hayıflanmak körlüğüne yığınların.

yapabilirdik! yapabilirdik!
yiyicilerin azgın iştahını
koyabilirdik kursaklarında
ancak kime ne!
herkesin kendi kısıntısı vardı
çeşit bilmez sofrasında
bir de avuntuları vardı umut diye
umut işte, dua gibi
ya düşerse beklenen, avuçlarının içine...

alabilirdik! alabilirdik!
bizim olanı ellerinden!
kim uyanmak isterdi ki
sabahın mahmur tembelliğinden?

sıcak yatağında yuvarlanıp gerinmeyi
kızarmış ekmeğin kokusunu
yağa, bala bulayarak
çıkaramadan tadını günün
kim bağışlamak isterdi ki emeğini!

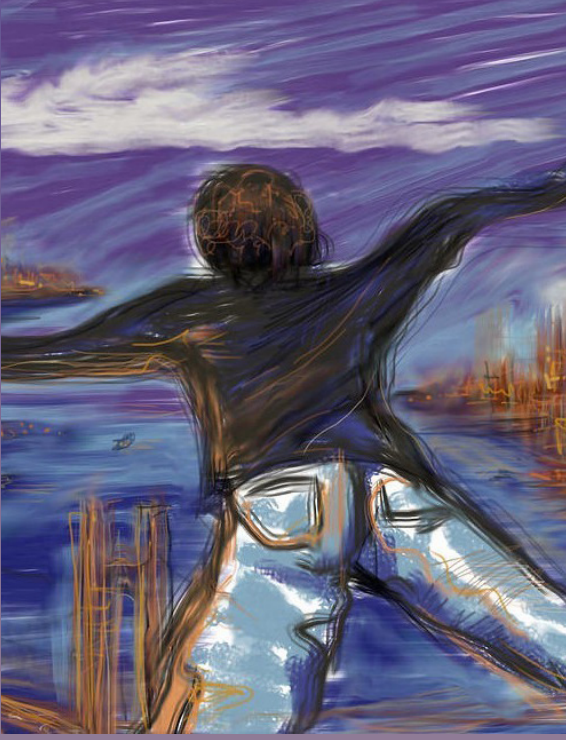
güne serçelerin telaşıyla başlamadan
ürkmeden! yaşamak, kedersiz gölgesiz...
kim kapatabilirdi kalbinin müziğini?
kim alabilirdi sevincini? sen razı değilsen!

**

16.03.2018

Muazzez USLU AVCI

MAYAŞİİR



RÜYADAYIZ

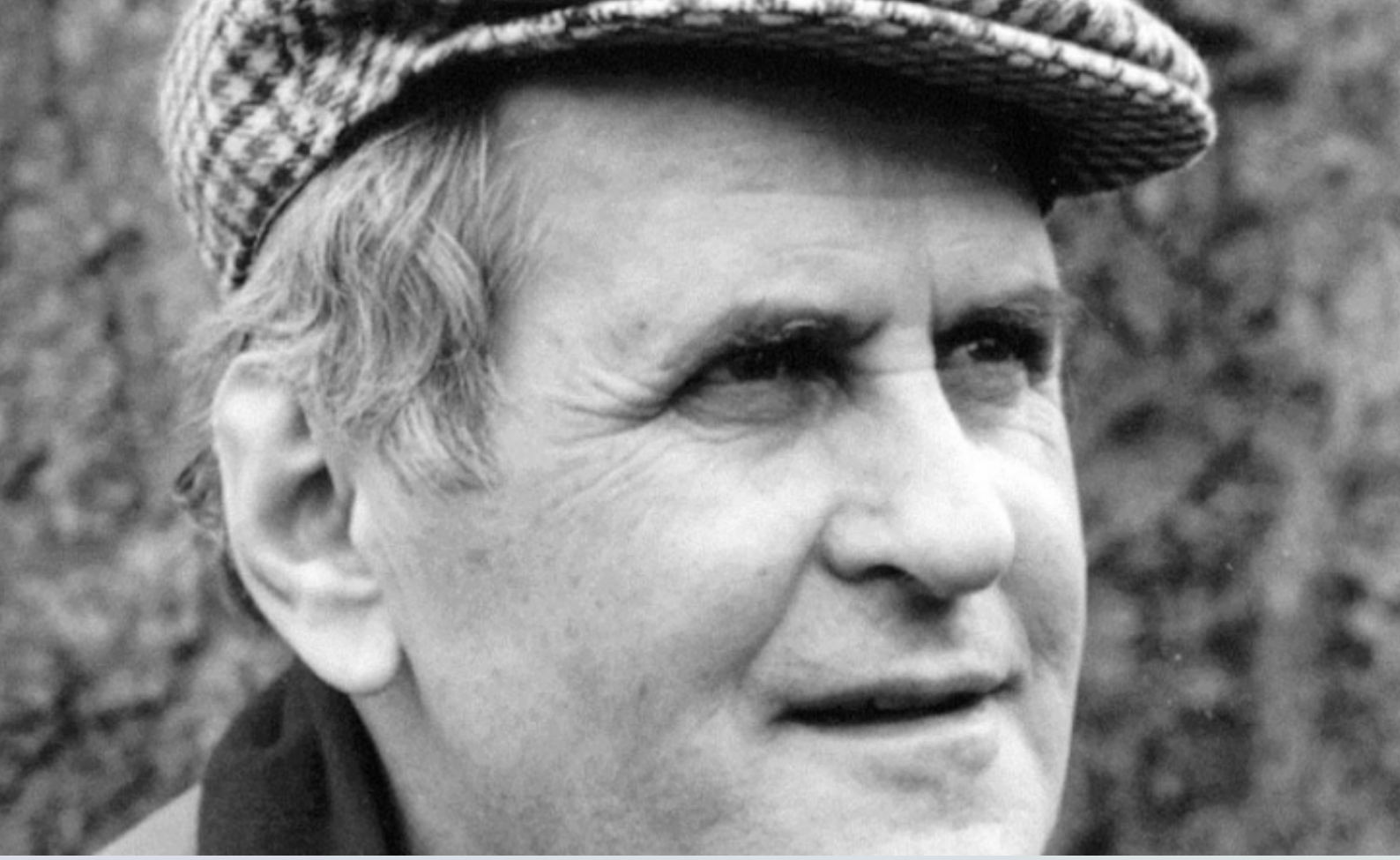
Belime kuşandığım çıkın
Parmak uçlarına batan
İşlediğim kanaviçenin sık iğnesi
Zaman bükmesi
Bir kentin altını kazıyorum şimdi
Ah
Molozların arasında
Hastalıklı bir rüyadayız

Bir ömrü teyelliyorum geceleri
Nefesimde renkleniyor sevdiklerim
Mıgır Tepesine çıkıyorum
Akra Dağı'na sonra Amanos'a
Avazım çıktığınca bağıryorum
Heey devlet nerede
Ah
Nereye kayboldu sesim
Karanlıklar içinde ağır bir rüyadayım

İçimde sızlıyor beslediğim kökler
Bulamıyorum
Dilimden dudaklarıma düşecek bir titreşim
Kulaç atayım desem köpüklü sulara
Kollarım çürük
Ah
Biz hepimiz boş bir sahada
Siyah çöp poşetlerinin içinde
Ölü toprağı serpilmiş üstümüze
Karmakarışık
Ağır bir rüyadayız
Biz hepimiz

Ayşe
KAYGUSUZ ŞİMŞEK

MAYAŞİİR



FAKİR BAYKURT'UN İLK ÖYKÜLERİNDEN “PITRAK” ÜZERİNE

inceleme

Hatice EROĞLU AKDOĞAN

“Güneş tepemizin üstünde ateş. Yakıyor. Kocaman çelik kazanlarda kaynamış da ateşini başımızdan döküyor gibi. Kanlı Tarla'dayız. Bugün biçiyoruz. Boyu iki karış yok ekinin. Toprak kötü. On parmak altı kaya. Yakıyor ekini... Öyle bir yerine gelip durduk, şimdi, orman. Pıtrak ormanı. (...) Ekinden çok pıtrak var. Sapları uzun uzun uzayıp kurumuş. Tohumları kemik gibi. Asıl acıtan, asıl başa bela olan da bu tohumları.”

Yukarıdaki satırlar Fakir Baykurt'un “Pıtrak” öyküsünün giriş cümleleri. Öykünün temel nesnel itici gücünü de ekin tarlasını sarıp sarmalayan pıtrak oluşturuyor. Burada bir parantez açacak olursak, Pıtrak aslında yazarın ilk öykü kitabına koymak istediği isimdir de. 1950'li yıllar DP iktidarının hüküm sürdüğü baskıcı, despot bir dönemdir. İktidar güçleri söylenen türkü, yazılan şiir ve öyküden ya kendilerine gönderme yapıldığını ya da yasadışı örgüt üyeliği suçlamasına malzeme çıkartacak kadar ileri gidebilmek-

tedir. O yüzden yazarın “Pıtrak” adını verdiği öykü dosyasını inceleyen Yeditepe Yayınlarının sahibi Hüsamettin Bozok, “Pıtrak”ın iktidarın dikkatini çekerek soruşturmaya neden olacağı kaygısıyla F. Baykurt'a bunu değiştirmeyi hatta koymamayı önerir. Yazara gönderdiği bir mektupta der ki: “Adnan Menderes'in Türk köylüsüne şu kadar bin traktör verdik diye konuşup durduğu bir zamanda, parmaklarıyla hasat yapan zavallı köylüleri, böyle göz yaşartan bir öykü ile ortaya koymak sakıncalı olur. Eğer ısrar edersen bu güzel öyküyü, fazla öne çıkarmadan, kitaba alabiliriz, ama kitap adı yapamayız.” Ama F. Baykurt bu konuda taviz vermek istemez. Çok emek verdiği öykülerinin yayıncının elinde esnetilmesine karşıdır. Ve İstanbul'a vardığında bu derdini Yaşar Kemal'e açar. Yaşar Kemal de ilk kitabın yayımının daha önemli olduğunu o yüzden diretmemesini; hem Hüsamettin Bozok'un önerdiği “Çilli” adının da güzel olduğunu belirterek Fakir Baykurt'u ikna eder. Zaten Çilli de çıkacak

kitaptaki öykülerden biridir. “Pıtrak”tan vazgeçmek yazarın içine sinmese de ilk kitabın hatırına yayıncının isteğini kabul eder.

Çilli’nin çıkış serüvenini öğrendiğimde, “Pıtrak” öyküsünü çok merak ettim. 1955 tarihli Çilli’nin ilk baskısı elime geçtiğinde, Pıtrak’ın, kitabın ikinci ve güçlü bir öyküsü olduğunu anlamıştım. Pıtrak, baştan sona okunduğunda iyi kurgulanmış bir öykü olarak doğanın çetin şartları karşısında yokluğun, tanrı inancının getirdiği “şükürcü” mantığının ortaya konulup sorgulandığı bir örgüyle ilerlemektedir. Pıtraklı tarlada “ana” olarak geçen Elif’in çocukları büyükten küçüğe Tahir, Ramazan, Ayşe ve Veli –hepsi de gerçek kişilerdir- ekin biçmektedir. Aralarında pıtraktan kaynaklı birçok konuda çatışma yaşanır. İlk çatışmanın odağında Veli ile Ramazan vardır. Veli olumsuzluklara karşı isyan ederken, Ramazan Allah’a olan minnetinden ve inancından taviz vermez. Yazar Fakir Baykurt (Tahir), anlatıcı kişi olarak kardeşlerin enstitüde okuyunu ve en büyük olanıdır. Bazen kendisi de çatışmanın bir tarafı olsa da asıl olarak ortalığı yatıştırmaya çalışır. Taşlı ve pıtraklı tarla gerçeği o dönemki köy insanının sıkıntıları bazında öyküye çok çarpıcı bir nitelik kazandırır.

“...Ekinin boyu yok. Pıtrak ekinde uzun. Seçip seçip almaya çalışıyoruz buğdayları. Basacak yer yok. Bir adımcık açılmadan paçalarımız doluyor. Ellerimiz kan içinde.”

(...)

“Allah allah!.. diyor anam, ‘öldür gayri süründürme gayri bizi böyle allaah!’ diyor. Kışındaki donun yamaları pıtraktan görünmüyor.”

“Kardeşim Ramazan yılgın yılgın: ‘Üstümüz başımız doldu. Namaz da kılınmaz bu halle. Yatıp kalkılmaz da...’ Sabahtan beri böyle söyleniyor, ‘namaz kılınmaz’ diyor tasa çekiyor. Öfkemi tutamıyorum: ‘Her iş bitti de namaz mı kaldı Ramazan’ diyorum.”

“En küçük kardeşim Veli gülmeye başlıyor yanımda.’ Nasıl yemek yiyeceğini düşünmüyor da, nasıl namaz kılınacağını düşünüyor. Efendi,

efendi... Ah, eski zaman efendisi.’

Öyküdeki çatışma burada bir adım daha öte geçer; Veli de Ramazan da eline bir taş alarak şiddetli bir kavgaya hazırlanmıştır. Araya ağabeyleri Tahir girer ve Ramazan’a “Sen Veli’den büyüksün bak. Madem o sana söylüyor. Sen de ona söyle fakat vurma” der.

Ramazan “elbet namazı düşüneneğim” diye bağıyor. “Namaz Allaha borcum. Kılırsam Allaha gidecek. Ya yediğimiz ekmek? Yediğimiz ekmek nereye gidecek? Elbet namazı düşünürüm, elbet allahı düşünürüm.”

“O seni niye düşünmüyor madem” diyor Veli.

“Ne biliyorsun düşünmediğini”

“Düşünse bir yanımızdan belli olurduk. Yok yoksul sürünmezdik böyle.”

“Bu kadar insan var yeryüzünde. İçlerinde bizden daha irezilleri var. Belki onları düşünmekten bize sıra gelmiyor. Kolay mı Allah olmak. Acele etme bakalım sıra bir gün bize de gelir.”

“Akıl değil seninki” diyor Veli. “Eğer Allah bizim gibi fukaraları düşünseydi, bu tarlada bu kadar pıtrağın işi olmazdı. Sen Allah olsan, düşündüğün kulun başına bu kadar pıtrağı bela eder miydin?”

Veli ile Ramazan arasındaki tartışma burada öykünün itici gücü olmaktadır.

Veli’nin son sözleri üzerine Ramazan yenisinden köpürüyor ve eline tekrar taş alıyor. Ağabeyi yine devreye girerek taşlı çatışmayı önlüyor. Ramazan, taşı atarken belini de doğrultmaya çalışarak “bu belim kopacak gayri” diyerek yeniden işine eğiliyor. Veli, çelme atmayı kolay bırakacak birine pek benzemiyor: “Benimki de kopacak. Köylülük irezillik, bizimkisi tüm irezillik. Allahın olanca garazı bizymiş” diyor.

Kardeşler arasındaki söz dalaşına oradan anne Elif “Allah dedeyi gücendirmeyin. Zaten bet bereket yok” diyerek tartışmaya dahil oluyor.

Acaba evlerinde bir tırpan olsa tarla rahat biçilir, pıtrakların zamanla kökü kurur muydu? Bunun da tartışması yapılıyor. Zor ama evlerinde bir tırpan olsa bile tarla taşlı olduğu için gerekirse onun da fayda etmeyeceği görüşüne varılıyor. Sonra Veli, kaçıp ya pıtrak olmayan bir köye ya da şehirlere gideceğinden bahsediyor. Kaçıp gitme sözü Elifçe'yi kamçılıyor: "Gidin gidin, gavurun döllerini babanızın yurduna baykuşlar tünnesin."

"Babamızın yurdu olup da pıtraklı tarla değil mi tabanı, üstelik bir de taşlı?" diye yanıt veriyor Veli. Anacığı biraz daha sinirlenip "babanızın yurdu, kan dökülmüş yoluna" diye üsteliyor.

"Ne yapalım babamızın yurduysa?"

"Allah belanı versin yerler yutası çocuk. Dokuz ay dağ, bayır karnımda taşıdım seni. Orak demedim, harman demedim emzirdim seni. Allah belanı versin ası çocuk tûûh diyor. Tükürük yok ağzında."

Tahir, ana üzülme Veli giderse ben kalırım, kitaplara bakar pıtrağa bir çare bulurum diyerek anayı teselli etmek istiyor. Veli de ağabeyine "bulursun" diyerek alaysı bir bakış atıyor. Anlatıcı yani Tahir o an Veli'nin görünümünü niteliyor:

"Ayaklarında eskimiş yün çoraplar, Eşek derisinden ham çarıklar. En çok da ona çullanmış pıtrak."

Taşlı pıtraklı tarlanın zorluğu orakçılara kök söktürüyor. Elifçe "dermanım kalmadı" diye oragı elinden atıp ileride ahlat ağacının dibine düşen gölgeye çekiliyor.

"İleride eşeğimiz anırıyor. Gün gelmiş üstüne yanıyor. Ağlıyor eşek. Acı acı anırıyor."

Çocuklar devam ediyor. Anası çekilince tarlanın öte başındaki Ayşe de kardeşlerinin yanına geliyor. Biraz dinlenen Elifçe, biçilen yeri kontrol etmek için geri dönüyor. Dinlenmek için dönüm başına kadar biçmeyi göze almışlar. Eller ayaklar paralanmış, dilleri kupkuru. Bir tek Tahir'in ayağında sağlam ayakkabı olarak potin var. O da enstitüden verilen.

Elifçe "gavur mezarlarında bitesice pıtrak" diye ah ediyor.

Tahir:

"Gavur mezarlarının içinde mi bitsin yani ana."

"İçinde bitsin."

"Nasıl yatsınlar?"

"Yatsınlar işte. Kanatsın bağırsınlar"

"Yazık değil mi?"

"Neye yazık olsun? Dinleri bizim dinden değil, dilleri bizim dilden değil."

Devreye yine Veli giriyor:

"Ana sen Allah olsan Müslümanlardan başkasına nefes aldırmayacakmışsın."

"Aldırmazdım."

"Aferin sana aferin."

Ağabeyi Tahir, Veli'ye bir toka yapıyor ve "sen buralardan git. Yürek var sende. Bizim ilçeye kaymakam olsan becerirsin" diyor.

Yemek molası verinceye kadar yanmış kavrulmuşlardır. Ahlatın altına çekilelim derken Ayşe tökezleyip düşerek boylu boyunca pıtrağa batmış ve kan ağlar haldedir. "Ağa" dediği ağabeyi onu sırtına alarak ağacın gölgesine taşır.

Bir testi suları vardır. Testiyi önce Veli diker tepesine. Ramazan "az için ben daha onunla abdest alacağım" der. Annesi ise Ramazan'a "toprakla al" der. Ramazan suyun olduğu yerde "toprakla olmaz" diye itiraz eder. Küser kenarı çekilir.

Tahir, su hakkının bir tasını, susuzluktan yanan eşeğe götürüp "Gözlerinin suyu pınarında kurumuş zavallının. Öpüyor suyu; hıçkırıyor içiyor" der.

Öykü şu satırlarla sonlanıyor:

“Kuru ekmeği döndürüyoruz ağzımızda. Kırlar yanıyor. Verimsiz topraklar yanıyor. Taşlar yanıyor. Taa uzaklarda, belli belirsiz titreşim çizgileri halinde görünen köyümüz yanıyor. Gölgenin güneşten farkı yok; terimiz akıyor, yanıyoruz.”

Evet, pıtrak öyküye neden olan baş nesne. Taşlı toprak, susuzluk, sıcak hava da yardımcı nesneler. Veli başta olmak üzere öykünün tüm kişileri aynı zamanda özne niteliğinde. Kitap 1955'te yayınlanıyor ama öykünün zamanı F. Baykurt'un enstitüde okuduğu 1940'lı yılların ikinci yarısını gösteriyor. Söz konusu dönem, ülkemizde ekonomik ve buna bağlı toplumsal ilerlemenin bir düğüm noktasının kırsal kesime işaret ettiği yıllar. Köy Enstitülerinde bilinçlenen ve eli kalem tutmaya yatkın öğrenci ve öğretmenlerin köy gerçeğini yalın ve çarpıcı bir şekilde işlemesi bu ve benzeri sorunların tartışılmasıyla yaygınlık kazanır hale getirmiştir. “Pıtrak” öyküsü sanırım kitabın adı olarak kalsaydı yayın alanında daha çarpıcı bir etki yaratabilirdi ki yazarın dosyasına bu ismi seçmesinin de nedeni bu olsa gerek.

Paulo Rego





FİKİR BOZUKLUĞU: DEMANS ÇAĞINDA [DOĞAL] ZEKANIN DAYANILMAZ HAFİFLİĞİ

Kelimelerle ne dünyalar yaratır insan. Kalem fikirlerine yetişemez çoğu zaman. Fikri geldiğinde kalem yoktur, kalem olduğunda da fikri. Dünya sadece fikirlerle kurulmaz belki ama fikirlerle kolayca yıkılabilir pekâlâ. O yüzden tarihi tümüyle anlamak neredeyse imkânsızdır. Biz, sadece bilgimiz ve de ilğimizle onu yakınsamaya çalışırız az biraz, hepsi bu. Tarih, toplumsal koşulların hükmüyle çalışan bir makine aslında. Hangi koşulda ve nasıl anladığımız bilgimize, sezgimize bağlı; artık bilgimiz ne kadarsa o kadar.

Hazır fikirleri alıp bir kalıp gibi kullanmak, günümüzde neredeyse huy olmuş: “Kes-Yapıştır” toplumu! Öyle ki her şey unutulabilir fakat aynı hızla hatırlanabilir mi? Geçmişte dinginliğin, inceliğin sabırla inşa ettiği bilgi birikimi, küçük derelerden süzüle süzüle gelen, dağlardaki kar suyu gibi ak-mıyor bilincimize, dimağımızı gölledirmiyor. Birkaç saniyelik elektronik ameliyatlara tüm arşiv yağmalanıp yerle bir ediliyor. Hemen şipşak fotoğrafını çekiyoruz aklımıza gelen her şeyin, unutmamak için sözüm ona; onları bir bir unutuşun denizine sürükleyerek ışık hızında: [Post-Modern]

demans çağı! Walter Benjamin’in ruhuna değsin! Benjamin Pasajlar (1995) adlı kitabının “Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı” kısmında, 1930’lardaki fotoğraf ve sinema teknolojisinin gelişiminden etkilenerek dönemini ve sanat eserinin değerini sorgulamaktaydı. Kim bilir, bu çıldırmış dijital çağda yaşasaydı neler yazardı neler?

O halde Benjamin’den feyz alarak bugünü anlamak için bir misal verelim. Klasik tabloların yarattığı estetik duygusu, daha doğrusu bizim onlara yüklediğimiz değerler, internet toplumunda küresel malumatın sanal okyanusunda boğulup gidiyor. İnsanın resim yoluyla yaratma tutkusu, günümüzde yerini, iyi deyimle kolaja, kötü deyimle montaja bırakmış durumda. Bu, bir tür fikir yetmezliği aslında. Artık hiçbirimiz bir şeyleri bir kenara not etmiyoruz. Bas internetin herhangi bir turbo [arama] motoruna keyfine bak, sonuçlardan sonuç beğen (artık ne kadar ayıklayabilirsen)! Video mu istersin, metin mi, resim mi, fotoğraf mı, montaj mı, artık ne istersen. Bunun rahatlığı hiçbir çağda yok vallahi: Ah *dolce vita*! YouTube’un aklıyla yönetiyoruz dünyayı farkında mısınız? Her şey

orada hazır bekliyor izleyenini; hele bir de abone ol yeter ki. Dünyayı YouTuber şirketler yönetiyor desek yeridir yani. Siz hiç sosyal medya hesabı olmayan bir şirket gördünüz mü? Olur mu canım öyle şey! Sayısız iletişim kanalı, şipşak, hazırcevap robotu olmayan bir marka bile yok. Varsa da halk deyişiyle kesin Çin malıdır. “Hal ve vaziyet” tam da bu. YouTube okyanusunda elbet bir kılavuz, bir tüyo, bir ipucu vardır muhakkak. Hatta arayıp da bulamasak alimallah, internet muhipleri hemen çıkışlırlar; “yahu mutlaka vardır da sen bulamamışsındır!”. Medet ya Tube!

Cep robotlarına iki parmak marifetiyle bile bir şeyleri yazmaya üşendiğimiz bir çağdayız vesselam. Hayatı, yarattığımız tüm kısa yollarla fena halde kısaltıyoruz da farkında değiliz. Öyle üşeniyoruz ki yeni bir şeyler yaratmaya, üretmeye sormayın. Hazır kalıpları, resimleri ve dosyaları bile forwardlamaya (Türkçesiyle yeniden iletmeye) eriniyoruz. Bir ton whatsapp[ık] grubu oluşturup birbirimizi “enforme” ediyoruz, iki de bir dürtüyoruz, “like”lıyoruz, öyle rahatlıyoruz toplum olarak. *Homo sapiens sapiens*’ten *whatsappiens*’e evrilmişiz de haberimiz yok! “İletildi” hatta milyon kez iletildi ibaresi olmasına rağmen o malumatın, en orijinal halini yakaladığımızı düşündüğümüz, hatta bunu bile düşünemediğimiz bir çağ. Hangisi sahih hangisi kopya, kimse bilmiyor, bilmek de istemiyor. Benjamin yeniden üretilebilir diyordu ya kibarca, bildiğin kopya çağındayız. Rahmetli yaşasaydı başlığı herhalde şöyle değiştirirdi: *Hakikatin kesip montajlanıp paçavraya çevrilebildiği bir çağda sanat yapısı*.

Tepeden tırnağa insan ürünü olan özgün sanat yapıtları, yapay zekâ tarafından taklit edildiğinde veya yeniden üretildiğinde ne olacak peki? Onlara ilişkin bir yeniden değerlendirme yapılacak mı? Hem buna kim karar verecek? Yapay zekâ sanattan hayata, sağlıktan, savaşa, bankadan çarşıya her şeyin vazgeçilmezi olmaya başladıkça, her şeye burnunu soktukça, biz de yavaş yavaş robotların sanat yapmalarına alışmaya başlayacağız. İşte tam da bu noktada bir kitap, Afşin Kum’un yapay zekâ üzerine yazılmış çarpıcı romanı çıkıyor karşımıza: Kübra! Roman- da, robot zekâsı insanı yenemiyor ama onda çok derin hasarlar bırakıyor. Afşin Kum romanında, Byung-Chul Han’ın Psikopolitika’da “büyük veri” (*big data*) için söylediklerine benzer bir atmosfer

kurgulamış sanki. Chul-Han’a göre Büyük Veri ismiyle müsemma, devasa bir panoptikon- dur! Verileri biriktirdikçe cabbarlaşan bilgi işlemciler, bizi her yerden, her kablodan, kanaldan, mikrofondan dinleyen veya kameradan izleyen, kontrolsüz bir canavara dönüşür. Zaten Chul-Han’ın da belirttiği gibi psikopolitik çağda siyaset, pasif gözetlemeden aktif yönlendirmeye geçmektedir:

“*Big Data toplumsal iletişimin dinamiklerine ilişkin kapsamlı bilgi edinmeye olanak sağlayan çok etkili bir psikopolitik araçtır. Bu bilgi, insan ruhuna nüfuz etme ve onu düşünce öncesi düzeyde etkilemeyi mümkün kılan bir iktidar bilgisidir.*” (Chul-Han, 2020).

Kum’un romanındaki KUBRA (*Knowledge Unit Base Reasoning Automation*) programı da tam bu dehşetengiz şeyi yapmaktadır. Tüm dünyadan verileri büyük bir vakum gibi emmekte, bu bilgileri bir sosyal medya uygulaması (*soul touch*) üzerinden farklı senaryolarla kullanıcılara yaymaktadır. Program, seçtiği kullanıcının özelliklerine göre uygulamayı ve bilgi paketlerini değiştirmektedir. Duruma göre ihtiyaç duyduğunda uygulamaya farklı senaryolar ve bilgi paketleri eklemektedir. Romanın ana karakteri Gökhan Şahinoğlu İstanbul’un yoksul semtlerinden birinde yaşayan (Ormancılar), çevresinde dürüst olarak bilinen, ağır başlı bir torna ustasıdır. Gökhan ahlaklı, iyi bir insan olduğundan uygulama, ona yönelik mesajları mahalle kültürüne uygun olarak dinsel içeriklerle zenginleştirip uhrevileştirir. Bu da Gökhan’a gelen mesajları çarpıcı ve şok edici kılmaktadır. Programın yaratıcılarından ikisi diğerlerinden habersiz Kubra’ya Turing testi amaçlı bir görev verirler. Bu teste göre Kubra insan olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır (adını Alan Turing’ten alan meşhur test, bkz. Özalp, 2020). Kubra’nın bu ilk testindeki görevi biraz abartılıdır: *İktidarı ele geçir!* Bu test sonucu Kubra, kullanıcıyı tek bir kişiye düşürene kadar eleme yapar ve bu eleme sonucunda Gökhan artık testin yegâne deneği haline gelir.

Gökhan, adım adım kendine Allah tarafından mesaj gönderildiğini öne sürene kadar uygulama başarıyla sürer. Gökhan’ın çevresine bir süre sonra çok kişi toplanır, itibarı arttıkça artar, şanı yürür. Gökhan çalıştığı torna atölyesinin sahibi

Hamit ustayla anlaşamaz ve işi bırakır. Gökhan dayısından alığı borçla, öteden beri mahallede arkadaşlarıyla takıldıkları halı sahayı devralır. Bundan sonra bütün faaliyetler burada devam eder. Halı sahadaki toplantılara katılım arttıkça artar. Kubra kritik zamanlarda mahallenin elektriklerini keser, Gökhan'ın ateşli konuşmasını kahvedeki toplantıya katılanların telefonlarından, uhrevi bir sesmiş gibi servis eder. Velhasıl-ı kelam, Kubra Gökhan'ı evliya yapacak miktarda mucizeler yaratır. Semavi kullanıcı adlı torna ustası Gökhan fikirlerini harekete, hareketini de bir tür tarikata dönüştürür: Semaviler. Kubra Gökhan'a mahallesindeki, işyerindeki bazı insanlar hakkında çok hayati bilgiler verince daha önce yürümeye başlayan şanı artık koşmaya başlar. Başta halı sahayı devralarak yürüyen girişim, tüm mahalleye yayılan politik bir harekete dönüşür. Öte yandan Kubra'nın yaratıcıları bu durumu geç de olsa fark edince çok korkarlar. Gökhan'la konuşma onu ikna etme girişimleri hiçbir işe yaramaz; kontrol artık kaybolmuş, iş işten geçmiştir.

Kubra'nın yarattığı sosyal medya uygulaması nice ocakları, hayatları söndürür, hatta bir mahallenin yerle bir olmasına neden olur. Sosyal medya sadece bir ekran görüntüsü, mesaj silsilesi değil, hayatın dengelerini, yönünü, akışını değiştiren tehlikeli bir karar-alma operatörüdür. Bizler, gündelik hayatımızdaki bu hengameden sıyrılıp, sosyal medya veya internet hesaplarının yarattığı çöplüğü görsek, kim bilir ne dehşete kapılırız! Boş yere meşgul edilen hafızların terabaytlarına oturur ağlarız belki. "İnsanlık bu terabaytları güzel işlerde kullansaydı keşke" der içleniriz. Büyük veri bizi büyüler. Onunla her şeye kadir olduğumuz bir dünya kurduğumuzu sanırız. Chul-Han haklı olarak belirtir:

"Birey kendini, niceliği saptanabilir, ölçülebilir ve yönlendirilebilir bir şey olarak olumlar. Ama bir şey özgür değildir. Big data bireyin ve özgür iradenin sonunu ilan eder." (Chul-Han, 2020).

Hepimiz internet yoluyla özgürleştiğimizi sanıyoruz ama işin aslı hiç de öyle değil. Sosyal medya hesaplarımız, e-posta adreslerimiz ile yapamayacağımız şey yok neredeyse. Her resmi kuruma sadece kimlik numaralarımızla ulaşabiliyoruz. Kâh şikâyet ediyor aklımıza geleni kâh

göklere çıkarıyoruz bizi sevenleri. Şirketleri, her şeyi satın aldığımız siteleri, markaları cümle aleme rezil bile ediyoruz alimallah. Dünyanın her yerinde herkes birbirine sanal dünya ile ulaşabiliyor; daha ne istenir ki! Özgürlük internette, bağlantının olduğu her yerde. Yaşa var ol büyük veri! Sen bize demokrasi getirdin. Her dijital özne (yani biz) pek yetenekli dijital nesneyle (yani makine) beraber çalışarak parasına para, keyfine keyif katar, coştukça coşar. Bob Dylan bir zamanlar plağa okuduğu türkü gibi: *Tak tak çaldım cennetin kapısını*. Bundan iyi cennet mi olur allaşkına! Akıt bütün verilerini uzayın derinliklerine korkusuzca ey insancık; sen de büyük verinin bir parçasısın artık, rahatla! Hepimiz büyük verinin güller açan dallarıyız!

Ah bir de bilebilseydik, bu kadar veri nereye depolanıyor? Bilebilseydik keşke, makinelerden sildiğimizi sandığımız şeylerin aslında tümüyle ortadan kalkmadığını. Bütün zerzevatın sanal uzayın çöplüğünde bir yolunu bulup yaşamaya devam ettiğini bilebilseydik keşke. Tıpkı karbon ayak izinde olduğu gibi dijital alemdeki her hareket, her temas bir iz bırakıyor. Her

adım-
da bir
tür
kayıt
defteri
tutuyor

yapay zekâ hazretleri. Günü geldiğinde bunları bize tek tek hatırlatıyor; neler seçtik, neler aldık, neler yedik? İşte bütün bunlarla kuruluyor dünyanın sarsılmaz meta düzeni, bu muazzam veri yüküyle yaratılıyor yeni ürünlerin talebi. Cebindeki robotla aklına gelen her şeyi yapabiliyorsun (oh ne rahat) ama ücretini düzenli ödediğin sürece. Sen hiç zahmet etme ben hemen cepten bakayım, hava ve yol durumuna, o ürünün fiyatına. İnan, ıssız bir adaya düşsem, senden tek bir şey isterim, sınırsız bağlantı ve pili bitmeyen bir makine. Oh mis gibi kafamı dinlerim, acıkırsam bir şeyler ısmarlarım [*pardon ıssız adadaydım de-*

Anlayamıyor ki hiçbir h
sıgmayacak geniş, onla
kadar neşe, hüznün ve
yüzden sanat var; yar
düşünce/düşünme bü
sorguluyor bu dertler

ğil mi?].

Bütün bunlardan ötürü hiçbirimiz hikâyenin derinliğine dalamıyoruz. Sığ sulara yüzerek, uzaktan izleyerek denizin içindeki güzellikleri göreceğimizi düşünüyoruz. Fikirler denizinde ne bir boğulmuşluğumuz ne bir kaybolmuşluğumuz var. Kafamızı daha doldurmadan onu boşaltmayı hesaplıyoruz. Belli ki söz edilen boşaltma elektronik alemin kiri pası; bu alemin alet edevatı öyle bir yük ki insanın omuzlarında, at at bitmiyor kafadakiler. Buna en iyi misal hatıralarımız, yaşadıklarımız. Onları öyle değersizleştiriyoruz ki, neredeyse hepsini, sosyal medyanın gayya kuyusuna dönmüş görsel-işitsel çöplüğüne yolluyoruz: Hatırla ki bulasın! Herkesin bagajı o kadar yüklü ki terabaytlar yetiştiriyor: Allah terabaytlarımıza zeval vermesin yarabbi! Yaşanmışlıklarımız öyle değersizleşiyor ki bir daha dönüp bakmaya tenezzül bile etmiyoruz çoğu zaman.

Hayat baytlara sığdırılmayacak ruhla kaplı. Belki bu yaratıcı kurtulmaya çalıştığımız bu gereksiz yığın, ıvır zıvır, zibil. Dijital çağ, Benjamin'in öngörüsünün çok ötesine geçti. Artık ne fotoğraflar "biricik" ne de uzun ve kısa videolar, görüntüler, kolajlar, emojiler... Hoyrat, acımasız bu dijital çağda, daha doğrusu teşhiriye ve de meşhuriyet çağında, hepimiz kendimizi sergilemek, el aleme faş etmek için yanıp tutuşmuyor muyuz? Ne yedim ne okudum ne izledim, kimlerle birlikteydim? "Allah'ım ne itibarlı ne sevilen birisiyim ben!".

Ah boşuna her şey güzel kardeşim; bugün meşhursun fakat, değil bir gün bir dakika sonra kimse hatırlamaz seni: Demans çağı! Değersiz dünyanın değer dokusu yırtılınca, söküldüğü yerden makinelerle dikilmiyor maalesef. İnsanlığı, doğayı, canı hatırladıkça, sevdikçe, yıllarca biriktiriyorsun bu serveti ama bir klavye dokunuşuyla da salisesinde harcıyorsun, çok

yazık! Denizin dalgalarıyla yalayıp geçtiği kumlara, kumsala yazılanlar gibi sosyal medyanın hafızası. Hastalığın çaresi hastalıktan da beter: Unutmamak için binbir telaşla depo ettikçe bir yerlere binlerce malumatı hem o yerleri unutuyoruz ardıc kuşu misali hem de onca zibili, tozu toprağı tıkacak yer bulamıyoruz. Aynı hızla hafızamızı emanet ettiğimiz işlemciler çöktükçe, bir de bakmışız ki biz de çöküyoruz; hayat, yongaların arasında öylece akıp gidiyor işte. Halbuki hiç unutmamak değil derdimiz, en azından yaşadıklarımıza bir değer vermek için hatırlamak; bütün bunlardan bir şeyler öğrenmek, yaşadığımızı anlamak için belki. Hatırlamak, hatırlanmak için daha çok terabayt ama aynı hızda unutarak! [sizleri en terabayt duygularıyla selamlıyorum!] Anlayamıyor ki hiçbir hayat baytlara sığmayacak geniş, onlara sığdırılmayacak kadar neşe, hüznün ve ruhla kaplı. Belki bu yüzden sanat var; yaratıcı düşünce/düşünme bütün dünyayı anlatıyor, sorguluyor bu dertlerle. Hala neden Dostoyevski okuyoruz misal bu dijital çağda? Yüzyıllar önce yapılmış bir heykele, binalara, resme, mozaığe, ikonaya, tasvire vb. neden hayran hayran bakıyoruz? Bırakın yüzyılları, on yıllar öncesine, 1970'li yıllara olan ilgimiz nereden geliyor? Sadece geçmişe özlem mi? Yoksa elimizden kayıp giden değerlerimiz mi?

İnsanların, anlık iletiler, haberler, resimler, fotoğraflar, videolar ile birbirini sürekli taciz ettiği yeni binyıl çeyreğinde, oturup sakin sakin kitap okuyan, bu da yetmezmiş gibi bir de okuduklarından notlar alan insan, doğada soyu tükenmiş bir canlı türü gibi... Cervantes'in meşhur kahramanı *La Manchalı Asilzade Don Quijote* (Don Kişot) 17. yüzyılda, kitap okuduğu için deli muamelesi görüyordu ya yüzyıllar sonra bizler? 21. yüzyılda baya baya çatlak muamelesi görüyoruz, ciddi ciddi kitap okuduğumuz için. Okuma, okudukları üzerine düşünme, notlar alma gibi demode, arkaik faaliyetler, hiper hızlı yeni insan türü için hangi araçla yapılırsa yapılsın zuldür. Kes/yapıştır ve hatta "çal, çırp hiç zararı yok" çağında insan, aklına, intihali (aşırma) getirebilir ama alimallah intiharı haşa getirmemelidir. İntihara ne gerek var canım, çal gitsin. Hem bilgi toplumsal değil mi; ha sen yazmışsın ha ben. Her şeyin hazır yapılmış varken, yeni bir şey yapmanın ne anlamı var allaşkına? İnsanlar, YouTube'dan diploma alsalar derhal mezun olacak

durumda şu an! Gelsin her şey hakkında her şey. Sayısız videolar, görüntüler, parçalar. Tasarlama, yaratma davranışları tamamen terk edilmiş sanki. Az sayıda tasarımcının yarattığı kalıpların sayısız versiyonu dönüp dolaşıyor sonsuz alemde. Yeni fikirler yaratmak, üretici alanı genişletmek yerine eski tartışmaları servis etmekle yetinen, verimsiz bir kitle yaratıyoruz hiç farkına varmadan. Sonra takılmış plak misali hep aynı şarkı: Eğitim şart! Yeni fikirler, yeni eylemlerle biraz çalışmayı gerektirdiğinden, düşünme tembeli kitle hiç buna meyilli olmamış öteden beri. Üstelik emek verenleri de kendilerini sabote etmekle suçlamışlar. Ama bütün bunlar beyhude; neden mi? Şundan, insan hem kendi türü hem de doğadaki tüm türlerle kolektif bir yaşam kurmak dışında hiçbir şansa sahip değil. Biz hayatı kolaylaştırıyor sanırken, sermayenin boyundurduğundaki dünya teknolojiyle daha da ağırlaşıyor, taşınmaz hale geliyor. Obez dünya, sermayenin kahriyle, gamdan, kederden şiştikçe şişiyor.

Yeni olan her şey her zaman iyi değildir belki ama yeni ve genç enerji, bilinci besler. Bazen yıkar bazen yapar, en azından “şimdi”yi, “bugün”ü yaratır, ona referans verir; bu yüzden enerjiktir, canlı tutar insanı. Ama kanonik ve kadim olan da yaşama anlam katar, onu biçimlendirdiği gibi onu besler, derinleştirir. Yüzyıllar, sadece bir zaman ölçüsüdür. Ölçülemeyen şey, insanın, toplumun dünyadaki, doğadaki değeri veya değersizliğidir; akıp giden hayatın değeri. Milyonlarca elektronik devrenin, kablonun, kablosuz mimarinin sürüklediği değersizleşen hayat. Arama motorları hızlandıkça, dünyayı fethedeceğimizi düşündüğümüz, daha marifetli cihazlarla, yetenekli robotlarla gittikçe teslim olduğumuz bir dünya bu. İnsanın muhakeme gücünden,

yaratıcı zekasından vazgeçmesi değil yaşadıklarımız; bütün bu duygularını, sözüm ona hayatı kolaylaştırmak için makineye devretmesi. Teknolojinin bir yeddi emini yok ki oturup dertlerimizi müzakere edelim, üzerimizdeki haczi kaldıralım.

KAYNAKLAR

Benjamin, W. (1995). Pasajlar. (A. Cemal Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Chul-Han, B. (2019). Psikopolitika. (H. Barışcan Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Kum, A. (2020). Kübra. İstanbul: April Yayıncılık.

Özalp, E. (2020). Gençlerle Baş Başa Yapay Zekâ. İstanbul: Yordam Kitap.



İsabel Munoz,
Göbeklitepe



KORİDORLAR V/ BİR ÖZGÜRLÜK RÜYASI

hicivli rem uykusu

kalabalık bir voltaydık burda iki zincir arasında
seçim arabaları böğürüyordu vatanda
grotesk burunlarıyla paranın kokusunu almış iki
imam
halefiyle selef, halvet olmasın mı yani sarmaş
dolaşken ikballeri
ABD'de olsa iki papaza ihtiyaç olmaz
iki CEO burnu, kandırmaya yeter Anglo Amerikan
ruhunu...

işte böyle mahmuzlayıp ihtiyarı tam yol ileriydik
ki isyan geri geldi
vaazı ve vaadi gömdük
gri meydanı başlarına yıkıp yürüdük
kazalım kardeşler o halde
yolumuz derin bir taşlık...

Berivan KAYA

MAYAŞİİR



lirik rem uykusuna geçtik şimdi
yer altı hikayesiydik ki biz bu zamanlar- su geri
geldi-
çürüyen kökleri söktü attı dip yangınına-düş
kayırmadı-
sıkıştığı yerde gözesini de buldu
gün ışığına dert ortağı gelir gibi
ister bir uçurum anının çağlayanı olmakla
ister bir sincabın susuzluğuna...

artık sürreal remdeyiz: 'gerçekçi ol imkânsız
iste'
damarlarımıza siyanür basan sermayedir insan
değil!
alt edilecektir!
derken dağlı sincaplar
bilmiyorlardı kapitalizme fotokapan kurmayı
ama biliyorlardı siyanür dağı altında
kalan işçilerin birer birer yüzlerini...

MAYAŞİİR



ben de bir dünyalıyım iki ayaklı, dimdik
düşman uyumaz dediler inandım
çalışmak ibadetmiş ya en çok inandım
vakfedildim ulu keseye ederimi bilmediğim
her düdük sesinde karanlıktaki yüzüm
makineyle daha hemhal gözüm iliğim

dağlı sincap diyor ki:
uyumluluk esasını bırak!
şu hurda yığnında bana kalbini tanıt
yeşil dağda rüzgar nefeslerimizi birbirine akıt-
makta
yanımıza gel, bağışla ritmini
isyan dünyamıza geri geldi.

MAYAŞİİR



SANAT VE YAPAY SANAT

“Tarihin Sonu kavramı Fukuyama’nın Hegel’in tarih anlayışına dayandığı düşüncelerini içeren bir tezdır. Aslında bu kavram, Medeniyetlerin Çatışması ve Yeni Dünya Düzeni kavramlarıyla da iç içedir.

Hegel ve Marx, insan toplumlarının, kölelik, tarımsal ve kendine yeterlilik üzerine kurulu ilkel kabile toplumundan başlayarak teokrasinin, monarşinin ve feodal aristokrasinin çeşitli biçimlerinden geçerek modern liberal demokrasiye ve teknik ilerleme tarafından belirlenen kapitalizme kadar bağlantılı bir gelişme gösterdiğini kabul etmişlerdi.

Hegel ve Marx bu gelişmenin sonsuza dek sürmeyeceğine inanıyorlardı. Daha çok, insanlık en derin özlemlerine uygun düşen bir toplum biçimine ulaştığında gelişmenin sona ereceğini kabul ediyorlardı. Bu sonlar Hegel için liberal devlet, Marx içinse komünist toplumdur. Bununla kastettikleri; büyük sorunlar nihai olarak çözülmüş olacağı için temel ilke ve kurumların gelişmesinde daha fazla ilerleme olmayacağı görüşüdür.” (1)

Fukuyama’nın 1989 yılı Sovyet Bloğunun çözülmesinden sonra kaleme aldığı “Tarihin Sonu ve Son İnsan” kitabında, dünyanın artık tek kutuplu ol-

duğu, sınıfların ortadan kalktığı, liberalizmin ya da liberal demokrasinin tek kurtuluş yolu olduğu fikrini savunuyordu. Bu laf kalabalığı büyük gürtülerle insanlığa kabul ettirilmeye çalışıldı. Olmadı. Çünkü bu teorinin / tezin en tutarsız noktası onun dayandığı dünya görüşüydü. O da kapitalizmdir.

Tarihin Sonu tezine göre dünyanın artık liberal demokrasi ile insanlığa kurtuluş sağlayacağıdır. Oysa bugün yaşadığımız bunun tam tersidir. Sovyet Bloğunun çöküşünden sonra ne var olan savaşlarda bir azalma olmuş ne kapitalist sömürü azalmış ne de insanlığı gönendirecek bir gelişme yaşanmıştır. Tam tersine her şey emekçilerin, üretenlerin yani proletaryanın aleyhine gelişmektedir. Sömürü düzeni dünyaya egemen olmuş, geniş emekçi kitleleri daha da yoksullaşmış, adına vekâlet savaşları denilen ve emperyalist ülkelerin kontrolünde bölgesel olarak devam eden onlarca savaş yaşamın parçası haline gelmiştir.

Kapitalizmin kurduğu sömürü düzeni yalnız ekonomik alanla sınırlı kalmıyor / kalmayacak. Bunun kültürel ve düşünsel yanı da var. Kapitalist emperyalist sermaye sahipleri insanlık üze-

rinde kurdukları kültürel hegemonyayı katmerleştirerek yaratmak istedikleri köle beyinlerle geleceklerini teminat altına almaya son sürat devam etmektedirler. Son yıllarda ülke yönetimlerini ellerinde bulunduran birbirinin benzeri düşüncelere sahip devlet yöneticileri tüm alanlarda tek söz söyleyen kişi olmak olma uğraşları bir hayli başarılı olmuş durumda. Matruşkalara benzeyen faşist yönetimler halkları yoksullaştırmakta, savaşları başlatmakta ve sürdürmekte ayrıışmıyorlar. Çünkü çıkarları ortak. Asya'dan Avrupa'ya; Afrika'dan kıta Amerika'sına hâkim olan faşist iktidarlar insanlık için büyük birer tehdit oldukları gibi kültürel alan için de ciddi tehditler oluşturmaktadırlar. Bununla beraber ilanihaye sermayeci kapitalist düzen sürmeyecek; elbette onlar için tarihin sonu gelecek dünyaya halkları barış içinde kardeşçe yaşayacaktır.

Kapitalizmin her alana kurmak istedikleri hâkimiyetin yeni hedefi sanattır. Sanat üretimini makineleştirerek insanı devre dışı bırakma çabaları gün ve gün propagandayla karşımıza çıkmaktadır. Yeni tezleri “yapay zekanın her derde deva” olduğudur. Var olan ve gelecekte oluşması mümkün olan tüm soruların, insana ihtiyaç duymadan yapay zekâ yoluyla çözüleceği söylemi her gün kulaklarımızı tırmalamaktadır.

Sanatın bilinen birkaç tanımını örnekleriyle metnimize eklediğimizde meramımızı anlatmak için elimizi güçlendirmiş olacağımızı düşünüyorum.

TDK'ya göre sanat örnekleri:

1. Duygu ve düşünceleri göze ve gönle hitap edecek şekilde söz, yazı, resim, heykel, vb. ile ifade etme konusundaki yaratıcılık:

“Bir oyunun on beş gün sürmesi bir sanat hadisesi olduğunu gösterirdi.” - Tarık Buğra

2. Belli bir uygarlığın veya topluluğun anlayış ve zevk ölçülerine uygun yaratılmış anlatım:

“İtiraf edelim ki dünkü halkımız henüz sanata karşı hazırlıklı olmadığı için çok büyük müşkülata maruz kalıyordu.” - Asaf Halet Çelebi

3. Bir şey yapmada gösterilen ustalık:

Konuşma sanatı.

Sanat duyguların, düşüncelerin, yaşanmış olayların konuşma dili dışında çeşitli şekillerde ifade edildiği alandır. Bunları bir esere dönüştürebilmek için her şeyden önce hissetmek gerekir. O duyguyu, sevinci, acıyı, öfkeyi her ne ise yaşamak gerekir. Hissetmediğini dile getirmek kolay olamasa gerek. Çok bilinen ve dillerde pelesenk edilen bir şiir ve yanıtı ile duygu durumunu açıklamak istersek:

“Saman Sarısı

Sen mutluluğun resmini yapabilir misin Abidin?
İşin kolayına kaçmadan ama
Gül yanaklı bebesini emziren melek yüzlü anne-
ciğin resmini değil
Ne de ak örtüde elmaların
Ne de akvaryumda su kabarcıklarının arasında
dolanın kırmızı balığinkini
Sen mutluluğun resmini yapabilir misin Abidin
[...]

İki dost ve usta arasında adeta sanat atışmasına dönen “Mutluluğun Resmi” talebi Abidin Dino tarafından şu şekilde yanıtlanmıştır.

“Mutluluğun Şiiri

Yapardım mutluluğun resmini/ Başında delikanlı şapkan,
Kolların sıvalı, kavgaya hazır/ Bahriyeli adımlarla düşüp yola
Gidebilseydik meserret kahvesine, / İlk karşılaştığımız yere
Ve bir acı kahvemi içseydin. /Anlatsaydık
O günlerden, geçmişten, gelecekte, / Ne günler biterdi,
Ne geceler.../Dinerdi tüm acılar seninle
Bir düş olurdu ayrılığımız, / Anılarda kalan.
Ve dolaşsaydık Türkiye'yi/ Bir baştan bir başa.
Yattığımız yerler müze olmuş, / Sürgün şehirler cennet.
İşte o zaman Nazım, /Yapardım mutluluğun resmini
Buna da ne tual yeterdi;/ Ne boya...”

Yetmiş yıldır süren bir savaşın mağduru, yurdu işgal altında olan ve her gün onlarca candan olan Filistin Halkının acısını dile getirebilecek

yapay zekâ icat edilmiş midir? Tersinden söylersek “uygarlığın” eseri olan bombalarla 21.yüzyıl-da bir halk soykırımı tabi tutulurken yapay zekâ ürünü robotların herhangi bir tepkisi var mı?

Filistin’in en ünlü sanatçılarından biri olarak kabul edilen Naci el-Ali, 40.000’in üzerinde kari-katür çizdi. En önemli çizgi karakteri olan Hanzala, Filistin’in verdiği özgürlük mücadelesinin sembollerinden biri oldu. Bu özgürlük sembolünden etkilenen on-larca insan çok sayıda eser üretti. Özellikle sosyal medyada insanlara il-ham kaynağı oldu.

Ali, Filis-tin’i terk et-tiğinde 10 ya ş ı n d a y d ı Hanzala. Fi-listin’e döndü-ğünde de 10 yaşında olacak ve daha sonra büyü-meye başlayacak. Burada verilen mesaj gayet net Filistin özgür değil ise Hanzala büyümeye-cektir.

Naci el-Ali’nin dediği gibi, “O bir devrimci, normalleştirici değil.” Naci el-Ali, 1987 yılında Londra’da suikasta kurban gitti ama onun “kü-çük çocuğuna” yani oynaşındaki özgürlük yolcu-su Hanzala’ya dokunamadılar. Bu dokunamama durumu sanatın gücünün göstergesidir. Hanzala yaratıcısının katledilmesi onun özgür yaşam ta-lebini belki de daha güçlendirmiştir.

Bizden bir anlatıyla devam edersek Ahmet Arif’in “33 Kurşun” şiirindeki duyguyu, acıyı, öfkeyi ve çaresizliği tuvale, söze, besteye dök-ecek yapay zekayı icat eden mühendis var mıdır?

Yapay zekâ bir tasarım ürünüdür. Ne yükler-sen onu alırsın. Yüklediğiniz veriler değiştiğin-de aynı anda verdiği yanıtlar da değişmektedir.

İstatistikî bilgileri yorumlar, karşılaştırır, üstün-lüklerine göre sıralar ama asla

“Turna sürüsü değil bu
Gökte yıldız burcu değil bu
Otuz üç kurşunlu yürek
Otuz üç kan pınarı
Akamaz,
Göl olmuş bu dağda...”

dizelerindeki “otuz üç kurşunlu” yüreği anlata-maz.

Sanat ve sanatçı politik birer unsurdur. Sanatçı-nın durduğu yer ve dün-ya bakışı sanat üretimi üzerinde tayin edici rol oynar. Yine sanatta çeşitli akımlar vardır. Dün vardı, bugün var, gelecekte de olacaktır. Yapay zekânın ürettiği eserler hangi ka-tegoriye girecek? Toplum-cu gerçekçi mi, liberal mi veya postmodern sanat mı? Bunu kim belirleye-cek? Elbette ki program

yükleyicinin belleğe yüklediği doneler belirleyi-ci olacaktır.

Yapay zekâ eserleri üretirken daha önceki öğrenimlerden, üretilen eserlerden yararlanı-yor. Bir nevi emek hırsızlığı yapıyor. Özgün ola-nı değil, yapılmış olana öykünerek bir şeyler oluşturuyor. Bu da son zamanlarda tartışılan ve mahkeme kapılarına taşınan intihal tartışma-larına denk düşen bir durumdur. Yapay zekâ başkasının emeğini taklit ederek eser üretecek, bizler de bunu “sanat eseri” diye kabul edeceğiz. Yapay zekanın, bir sanatçının ürettiğine eş hat-ta üstün düzeyde renkler kullanarak görüntüler oluşturmaları mümkün ve yapmaktadır. Nitekim bilgisayar binlerce renk üretme kapasitesine sa-hiptir. Her ne kadar durum bu olsa da aslı olması gereken özgünlük burada yok. Öykünme söz ko-nusu. Bu özellikle ilkokullarda akıllı tahtaya bir resim görseli açarak “Haydi gördüğünüz resmi yapınız” diyen öğretmen talebini yerine geti-ren öğrenci üretimi gibidir. Eli resme yatkın bir



çocuk gördüğünü başarılı bir şekilde önündeki kâğıda aktarabilmektedir. Bu o çocuğun özgün bir eser yarattığı anlamına gelmez.

Bir başka durum da insanın sanatsal yaratıcılığının üzerindeki olumsuz etkisi olacaktır. Seri üretim sanat eserleri, gerçek üreticiyi gölgede bırakacak ve zamanla sahadan uzaklaştıracaktır. Şöyle düşünelim herkesçe bilinen Leonardo da Vinci'nin Mona Lisa portresi ya da Pablo Picasso'nun Guernica adlı eserlerinin seri üretim yapabilen bir yapay zekâ makinesi tarafından üretilmiş olsun. Acaba günümüzde bu sanat eserlerine atfedilen değer o zaman olacak mıydı? Özgünlüğü kaybolacağından toplum nezdinde herhangi bir kabullenirliği de olmayacaktı. X yapay zekâ makinesi tarafından üretilmiş sanat eseri diyebilir miydik? Bu tarz üretimler sanat eseri olma özelliği taşımazdı. İki binli yıllardan başlayarak yaşamımıza dayatılan toplam kalite yönetimi algısıyla girdi / çıktı üretimi olacaktır. Programladığınız robota yükleyeceğiniz bilgiler karşılığında bir çıktı elde edeceksiniz. Biz biliyoruz ki toplam kalite yönetimi denilen üretim anlayışı İkinci Dünya Savaşı sonunda ABD emperyalizmine teslim olan Japonya ülkesine atanan valinin az zamanda, düşük ücretle çok üretim felsefesine dayanmaktadır. Dolayısıyla yapay zekâ denen makinelerle yapılacak sözüm ona sanat eserleri bu örnekteki üretime benzeyecektir.

Yapay zekanın üretimine el emeği göz nuru, insan aklının ürünü demek sanırım abesle iştigal olacaktır. Günümüzde bilgisayar teknolojisi kullanılarak birtakım metinler ortaya çıkarılmaktadır. Bunun en yaygın örneği de CV hazırlamadır. Kişi kendisiyle ilgili bilgileri programa yüklemekte, sonrasında ise "CV oluştur" komutu verildiğinde istediğine yakın bir doküman ortaya çıkmaktadır. Burada dikkate alınması gereken şey siz birtakım bilgiler eklediğiniz sürece bilgisayarın size herhangi bir çıktı vermesi mümkün olmamaktadır. Yüklenen bilgiler sayesinde alınan çıktının "yaratıcısı kim" sorusu karşımıza çıkacaktır. Aynı yöntem kullanılarak öykü, roman gibi yazımların da yapılabilir. Bir

Arama motoruna şiir yazan robot diye yazdığınızda karşınıza bir robot ve bunun tasarımcısı

çıkacaktır. İlgili videoyu izlediğinizde şöyle bir tümce ile karşılaşacaksınız "Bugüne kadar yazılmış on iki bin Türk şiirini okuyup, onlar gibi şiir yazmaya çalışan bir yazılım robot." Bu tümce robot tasarımcısına aittir. Yani yazılımcı on iki bin şiiri dijitalleştirerek yazılım yolu ile robota yüklemiş robotta bu şiirlerdeki sözcüklerin art arda gelme ilişkisinden yola çıkarak benzer şiirler yazıyor/ yazıyormuş. Hatta bir de robotun yazdığı şiir kitabı çıkarılmış, bu bir kere emek hırsızlığına girer. Yazılmış şiirleri alıp sentezleyecek, kelimelerin sıralanış şeklini ve aradaki bağı çözecek ve sonra da buna öykünerek şiir yazacak. Yapılan bu işe de sanat diyeceğiz. Bunun sanat olmadığını aslında hepimiz biliyoruz. Belki şöyle bir itiraz olacak. "Efendim şiir yazarlar hiç mi şiir okumuyor ya da bir şairden etkilenmiyor?" diye. Aynı şey olmadığını düşünüyorum. Eline kalem alan kişi her ne yazacaksa mutlaka kendinden bir şeyler katacaktır. Biri metal, plastik ve kablolardan oluşturulmuş malzeme yığını ötekisi hissederek, yaşayarak, düşünerek yazan insan. En önemlisi de kişi bir sanatsal çalışma yürütürken beğenmediğini değiştirir, düzeltir, ekleme ve eksiltme yapar. Ya yapay zekâ denen makine "Şu şiire bir göz atayım duyguyu tam verebilmiş miyim?" diye soracak mı?

Ayrı bir tartışma konusu olmakla beraber bugüne kadar makineler insanların emrindeydi, görünen o ki yeni dünya düzencileri insanı makinelerin emrine sokmanın yollarını arıyorlar.

Yazımızın ilk paragrafına dönersek nasıl iddia ettikleri gibi tarihin sonu gelmediyse sınıfların varlığı ve mücadelesi devam ediyorsa yapay zekâ ürünleri gerçek sanat eserlerinin yerini alamayacak ve sanatın sonu gelmeyecek. Toplumcu sosyalist yazarlar emeğin, emekçinin, sömürülenin mücadelesini sanatın her alanıyla dile getirmeye devam edeceklerdir. Kazanan sanat ve sanatçılar, kaybedense sömürücü kapitalist emperyalist sistem olacaktır.

NOTLAR

(1) İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:5 Sayı:10 Güz 2006/2 s.233-252

(2) Naci el-Ali



Hasan Çelikkol

ÖLÜM BENİ ÇAĞIRIYOR!

Kayan bir yıldız saki hayat
Dilek tuttum bütün gece
Kinimi törpüledim
Öfkemi yendim
Ölüm beni çağırıyor!..

Çok oldu öleli annem babam
Yalnızlığımı köpürtüp duruyor hayat
Dilime gem vurdum
Elime ayağıma pranga
Ölüm beni çağırıyor!..

Her şey yolundaymış gibi davranamam
Çok üstüne geliyorlar acılarımın
Mutluluğu azat ettim
Hayatı bağışladım
Ölüm beni çağırıyor!..

Hızır İrfan ÖNDER

MAYAŞİİR



ZİNCİRDEKİ MEKÂN-ZAMANIN KISA TARİHİ

A- Giriş

Bilim, sanat, teknoloji gibi alanların çoğu zaman “nötr” olarak algılanması, bazen ilerici kesimlerde de “teknolojik devrim” masallarının etkili olmasına neden oluyor. Oysa üretim araçları üstünde özel mülkiyet kurarak toplumun ekonomik, bilimsel, kültürel tüm üretimlerini sömüren sınıf gerçekliği karşısında “nötr” bir alan olarak teknolojiden söz edilemez. Aslında gelişen tüm teknolojiler sınıfsal çıkarların hizmetine koşulur ya da beklemeye alınır. Örneğin on yıllarca eskimeyecek araç lastiği, yıllarca bozulmayan ampul üretmek mümkündür ama üretilmez. Patentler çelik kasalara konmuş, araştırma laboratuvarları satın alınmış, tüm toplumsal aktiviteler üzerinde rıza ya da zor yoluyla denetim sağlamak için durmaksızın yol ve yöntemler üretilmiştir.

Geçenlerde AB ülkeleri, zaten çoğunu denetledikleri internet kullanımına “katı düzenlemeler” getireceklerini ilan ettiler. Çünkü toplumun muhalif güçlerine az da olsa serbest alan bırakmak tehlikeli görünüyor. WikiLeaks’e 2017’de sızdırılan belgelerde Amerikan istihbaratının, geliştirdiği yazılım-

larla “akıllı” telefonlar, bilgisayarlar ve televizyonlara sızmasını sağlayan araçlar teşhir edilmiş, bu yüzden eski bir istihbarat çalışanına 40 yıl hapis cezası verilmişti.

Aslında egemen sınıfın toplum üzerindeki tam denetim ve yönlendirme düşleri sınıfların tarihi kadar eskidir. Yapay zekâ uygulamaları ve robotik teknolojiler yoluyla kapitalist üretim anarşisini ve kültürel bunalımını aşma veya öteleme girişimi de kanımca bunlardan biridir.

Yorulmadan, uyumadan çalışacak robotlar ve insan bilinci-duyuncuna ihtiyaç duymadan şiir, öykü, roman yazan, besteler yapan, resim heykel vs. üreten yapay zekalar; oldukça azınlıkta olmalarına rağmen uluslararası tekелci burjuvaziyi korkutan ilerici, devrimci, sosyalist sanatçıların / aydınların, bazen kontrol dışına çıkan kafa ve kol emekçisi kitlelerin yarattığı sancıyı dindirebilecek midir?

Tarihsel süreç içindeki yönetme / yönlendirme teori-pratiklerine bakarsak bu sorunun yanıtına ve buna karşı neler yapılabileceğine dair çerçeve daha iyi görülebilir kanısındayım.

B- Retorikten İkna'ya

Yaklaşık 2500 yıl önceki bir Grek şehir devletinde köle sahibi vatandaş bir ailede doğma şansınız olsaydı, “*eğitim hayatınız dört yıllık retorik dersi içerirdi. Bu ders, size ikna iddialarını anlamayı ve kendi ikna savlarınızı oluşturmayı öğretirdi. Derslerinizi kaçırarak olsanız, size ders verecek bir sofist tutabilirdiniz.*” (1)

Söz söyleme, hitabet sanatı olarak görülen retorik dersleri, “özgür” vatandaşların devlet yönetimine, “demokrasiye” katılmaları, bir mevki sahibi olmaları için son derece gerekli görülüyordu. Sokrates’in öğrencisi olarak yetişen Platon’un Geoergias eserinde de geçen bu terim, ona göre, “*Yargı yerlerinde yargıçları, mecliste üyeleri, halk toplantılarında yurttaşları sözle kandırma kudretidir. (...) Retorikçi akla uygun olanları söyleyerek doğru bilgi (episteme) ile değil, doğru sanı (doxa) ile amacına ulaşır.*”

Retorik ve ikna dersleri, azınlıktaki egemen sınıfın elindeki bir rıza üretme aracı olarak birinci yüzyıldaki Roma İmparatorluğu’ndan on yedinci yüzyıldaki Harvard Koleji öğrencilerine kadar çeşitli biçimlerde sürer. Ama biz Platon’a biraz daha yer vermeliyiz. Köleci demokrasi, diyaloglar yoluyla düşünme sanatını geliştirip ön yargıları zorlayan Sokrates’i idam edince, Platon’un “filozofların kral, kralların da filozof olması gerektiği, yönetimin cahil halka bırakılmayacağı” düşüncesi kitaplarına girecektir. İnsanlık, tarihin çeşitli dönemlerinde bu aynı düşünce tarzına birçok kez tanık olmaya devam etmiştir.

“*Platon’un devletin birliğini güvenceye almak üzere bulduğu çözüm, halkın (söz hakkını b.n.) ortadan kaldırmak ve bütün iktidarı, gerektiğinde soylu yalanlara başvurmaktan ya da zor kullanmaktan çekinmeyen filozoflardan oluşan bir elite devretmektir.*” (2)

Görülebileceği gibi, köleci üretim biçimi, kendine uygun üst yapı kurumlarını, yaşam biçimini ve kültürünü yaratmıştır. İnsan toplumlarının evrimi, tarihin belirli bir döneminde uzlaşmaz sınıflar halinde bölünmüş devletli toplumları yaratınca, muktedirlerin iktidarı, bazen

tanrı / tanrının gölgesi gibi inançsal öğeleri de kullanarak çoğunluğu yönetmenin kültürünü geliştirmiştir. Doğrusu bunu yapabilmesinin birçok olanağına da sahipti: Devlet, din, ikna ve zor araçları, eğitim, alışkanlıklar... İlksel, sınıfsız toplumlardan sözün sihirli, kutsal ve hakiki olduğu dönemlerden gelen söz sanatı, böylece ezen sınıf tarafından istismara uğruyordu.

Köleci devletin sonsuza dek yıkılmayacağı sanılıyordu. Ama hayatın çok yönlü gerçeği ve gelişmesi karşısında bütün o “ikna” ve zor aygıtları yeterli olamadı. Muktedirlerin tüm baskılarına, katliamlarına rağmen ezilenlerin de türküsü, hasreti, kültürü ve eylemi yükselerek köleci üretim biçimini paramparça etti.

Sonraki sınıflı toplumsal üretim biçimlerinde de yöneten ve yönetilenler arasındaki sınıf mücadeleleri türlü biçimler altında süregeldi. Örneğin Hristiyan ahlakında insanın tüm dünyevi zevklerden uzaklaşması, bu dünyanın acılarına sabırla katlanması ve öte dünyadaki cennete böyle kavuşacağı vaaz ediliyordu. Ama bu sözler asıl olarak tabii ki soylular, derebeyler, şövalyeler hatta kısmen tüccarlar için değildi; tarlalarda yarı-köle çalışan köylü yığınları, zanaatkarlara, kıt kanaat geçinen halkaydı. İktidarın ortağı olan tek tanrılı dinlerin tümünde benzer şeyler görmek mümkündür. Feodal dönemde kökleşen ve cehaletle baş başa giden dinsel bağınazlık çağında bilime, kültüre ve ilerlemeye karşı korkunç suçlar işlendi. Ama hiçbir baş kaldırının ve devrimlerin feodal sistemi parçalamasını engelleyemedi. Anadolu, İran coğrafyasıyla dünyanın çeşitli bölgelerinde emekçilerin birliğine ve eşitliğine dayanan toplumsal oluşumlar, büyük isyanlar görülmesi, insanlığın sömürsüz toplum hasretini gösteriyordu.

Burjuva devrimler çağından önce zaten ekonomik alt yapıda kökleşen burjuva sınıfı, kâh Fransa’da olduğu gibi ayaklanmalara katılarak kâh Almanya’da olduğu gibi kısmi çatışma ve uzlaşmalar yoluyla kendi çağını başlatmış oldu. Ancak “eşitlik, özgürlük, kardeşlik” sloganıyla iktidarı alır almaz, daha iyi yaşam umuduyla harekete geçmiş yoksul köylü ve işçi kitlelerini karşısına aldı; kendi yönetici kültürünü sabit, değişmez bir “aklı iktidarı” olarak ilan etti. Eşitlik, burjuva hukuktaki “eşitliğe”; özgürlük, özel

mülkiyet dokunulmazlığı ve bireyci felsefeye; kardeşlik ise ücretli köle olarak serbest (!) çalışmaya indirgendi. Devrimin ilkelerine ihanet edildiğini savunan Jakoben önder Robespierre şöyle haykırıyordu:

“Mülkiyetin uygulanmasında en büyük özgülüğü sağlayacak maddeleri çoğalttıkça çoğalttınız. Ama, bu mülkiyetin meşru niteliğini belirleyecek tek bir sözcük bile söylemediniz. Öyle ki, bildiriniz, insanlar için yapılmış görünmüyor; zenginler, soyguncular, borsa simsarları ve zorbalar için yapılmış görünüyor.” (3)

Marx ve Engels’in Komünist Manifesto’su, Enternasyonal hareketiyle birlikte sosyalizm eğilimi, tekeli evreye ilerleyen burjuvazinin en büyük kâbusu olacaktı. Öyle ki 1871’de Paris Komünü kurulunca Fransa ve Almanya burjuvazileri birbirleriyle savaşı bırakıp tarihin ilk emekçi demokrasisini katliamla bastıracaktı. 30 binden fazla Komünarı kurşuna dizdiren Fransız burjuvazisinin korkusu ve sınıf kini, daha o dönemde bireyci felsefesini “yönetme ve güç istenci” üzerine kurmakta olan Nietzsche’nin sözlerinde görülebiliyordu. Taner Timur’un “**Mark-sizmin siklet-Oku-**” adlı kitabından:

Kla-rini mak” tabın-

“Ma-

dem ki toplum-karşı salmıştı, o lumsal sözcüleri saldıra

‘akıl’ sal düzene diriya geç-halde top-düzenin de ‘akıl’a aklardı.

Burada hatırlayalım ki, günümüzde aklın eleştirisinde referans çerçevesi oluşturan postmodern düşüncenin kurucu babası Nietzsche, Komün direnişi sırasında, böyle bir korku içinde, ‘birkaç gün boyunca tamamen çök(tüğünü) ve gözyaşlarına boğul(duğunu)’ yazmıştı. Düşünür, Fransız ordusu Komün’ü kana boğduktan bir ay sonra bir dostuna yazdığı mektupta da ‘aniden ortaya çıkan ejderha kafalı ENTERNASYONAL’ diyordu, gelecekte uluslar arasındaki kavgaların ötesinde, bambaşka kavgaların habercisi olarak bizleri korkuttu.”

Darwin’in bilimsel temellere dayanan Evrim Teorisi’ni alıp Sosyal Darwinizm gibi tehlikeli bir ucube yaratan burjuva ideologları, sonraki dönemlerde Freud’un psikanaliz, Pavlov’un “Şartlı Refleks” gibi araştırmalarını da istismar etmekten geri durmayacaktı ki sanırım bu konuda sayısız örnek vardır.

“Aristokrasi bir seçkin insanlığa ve daha yüksek sınıfa inancı temsil eder. Demokrasi, büyük insanlara ve seçkin zümreye inançsızlığı temsil eder. (...) Bu rejimde herkes herkese eşittir.

Ben nefret duyarım: 1- Sosyalizmden, çünkü o büsbütün naif (safdilane) olarak ‘iyinin, güzelin ve eşit hakların’ düşünüyü görür.” (4)

Nicelerinin üstü örtülü ama Nietzsche’nin açık sözlü olarak yaptığı bu emekçi ve sosyalizm düşmanı bireyci felsefe, daha sonraki Pragmacı, emperyalist ve faşist yönetimlerde yankılanıp duracaktı. Günümüzde de kâh G-7 zirvelerinde kâh Siyonist katliamlarında kâh Arabistan’ın Yemen’de yürüttüğü ve en az 400.000 insanın katline yol açan gericiliğinde, vekalet savaşlarında vs. yankılanıp duruyor...

C- Propagandadan Halkla İlişkiler’e

Propaganda sözcüğünün ilk kullanımı Protestan reformunun başladığı 17. yüzyıla kadar inse de asıl olarak 20. yüzyıl başlarında yaygınlaşıyor. Belirli bir düşünce sistematığıne vurguyla bir düşüncenin öz ve etkili bir şekilde yayılması olarak tanımlanabilir. A. Pratkanis ve E. Aronson’un “**Propaganda**” adlı değerli araştırma kitabındaysa şöyle tanımlanıyor: “...sembollerin ve bireyin psikolojisinin manipülasyonu ile üretilen kitlesel ‘öneri’ veya ‘etki.’” Ancak bu

tanımlama Marksist yaklaşımdaki “ajitasyon” ile daha fazla örtüşüyor; propaganda daha ayrıntılı ve daha derin bir düşünce yayma girişimidir. Kuşkusuz ki bu yaklaşım ezilen sınıflar açısından, bilgiye, bilime, sanata, söz hakkına, adalete kısacası insancıl bir yaşam düzeyine en çok ihtiyaç duyanlar açısından böyledir. Oysa insanlık dışı sömürgeci sistemlerini her ne pahasına olursa olsun sürdürme kararlılığındaki egemen azınlık açısından propaganda, “önyargılı düşünce ve fikirlerin genellikle yalan ve aldatmaca yoluyla yayılmasını sağlamak”tır. Görüldüğü gibi Platon’un retorik tanımından çok da uzakta değil... Tek fark, egemen azınlığın elinde artık bu alanı destekleyen oldukça gelişmiş teknolojilerin varlığıdır. Bu alanda neler yaşandığına kısaca göz atmak bile oldukça aydınlatıcı olabilir:

Yirminci yüzyılın hemen başında Sigmund Freud, psikoloji deneylerine dayanarak “**her insanın zihin derinliklerinde saklı ilkel, cinsel ve saldırgan güçler**” keşfettiğini, insandaki bilinç durumu dışında, onun hareketlerini etkileyen bir “bilinçaltı”nın bulunduğunu yazdı. Tedavi edilmediği takdirde “bireyler ve toplum kaosa sürüklenebilirdi.” Başlangıçta çok ilgi görmeyen hatta Avusturya sosyetesinden tepki alan bu görüşler, sonraki yıllarda psikanaliz buluşmalarının yapıldığı, seçkin kişilerin katılabildiği balolara doğru evrilecekti. Ancak Freud’un (kuşkusuz ki bilimsel eleştiriye muhtaç varsayımları, deneyleri ve geliştirdiği yöntemler bir yana) düşüncelerini kitlelerin siyasi ve ticari yönden manipülasyonu için kullanan ilk kişi ABD’de yaşayan yeğeni Edward Bernays oldu.

1914’te başlayan Birinci Emperyalist Paylaşım Savaşı’nın sonlarına doğru ABD, “Avrupa’ya demokrasi getirmek için” Almanya’ya savaş açtı. Ancak Amerikan gençlerinin savaşa “yüksek idealler ve macera tutkusuyla” katılmalarını sağlamak için kampanyalar düzenleme işi E. Bernays’a verilmişti. Sonraki yıllarda Bernays, insanların farkında olmadıkları ama onları etkileyen bilinçaltı arzularını tetikleyerek onları tüketime yöneltme konusunda birçok büyük şirkete danışmanlık yapacak, yaptığı işe de (propaganda sözcüğünü kaba bulduğu için) “**halkla ilişkiler**” adını verecekti.

1920’lerde Freud’un eserleri Bernays’ın deste-

ğiyle ABD’de yayınlandığında egemen çevrelerde sıra dışı bir ilgiyle karşılandı. Mademki kitlelerin bilinçaltında düzeni tehdit edebilecek ilkel ve saldırgan güçler vardı, o halde bunlar kontrol edilmeli, yönlendirilebilmeli ve ehlileştirilmeliydi. 1917’de Rusya’da gerçekleşen sosyalist devrimin de kitlelerin bu tür ilkel güçleriyle ilişkili olduğunu düşünenler hiç de az değildi!

Böylece Platon’dan yaklaşık 2300 yıl sonra, ABD’nin en etkili siyaset yazarlarından Walter Lippmann, eğer kitleler yani sokaktaki “şaşkın kalabalık” akıl dışı (irrasyonel) güçlere bunca açıksa “demokrasinin temel ilkelerinin yeniden düzenlenmesi gerektiğini” ve demokrasiyi asıl olarak “elit bir azınlığın yönetmesi gerektiğini” türlü mecralarda yazıp söyleyebildi. (5)

Bir yandan ihtiyacı olmasa bile tüketerek mal fazlasını eriten, öte yandan tehlikeli eğilimleri kültürel, sosyal projeler, psikolojik teknikler ve manipülasyonla, “halkla ilişkilerle” törpülenen kitleler yaratılmalıydı. Zaten Lippmann ve benzerlerine göre, “beyniyle değil omurgasıyla hareket eden” sokaktaki kalabalıklara demokrasi emanet edilemezdi. Serseri mayın gibi “medeniyetin altında gezinen bilinç dışı içgüdüsel ve hayvansal dürtülerden” (6) bahsediyordu.

Böylece psikoloji bilimine, kitle psikolojisinin işleyiş mekanizmalarını anlama ve yönlendirmeye dair araştırma “görevi” yükleniyordu. Lippmann’ın görüşlerinden çok etkilenen Bernays, amcası Sigmund Freud’un yapıtlarını kendine sermaye yaparak çalıştırdığı psikanalistlerle birlikte “işini” büyüttü. Bu işin ilmini yapan pratisyenlerin en başında gelen Bernays’ın “halkla ilişkileri” 1929 Ekonomik Buhranı gelene dek tekeli şirketlerin gözbebeği oldu, kendisi zenginleşti. O yıllarda yazdığı kitaplarda ve yönettiği reklam ve manipülasyon uygulamalarında Lippmann’ın söz ettiği amaçlara ulaşmak için yeni teknikler geliştirdiğini ileri sürdü. Bernays buna “**rıza mühendisliği**” diyordu.

Bu arada, ilk emperyalist paylaşım savaşından yenilgiyle ayrılan İtalya’da 1920’lerden itibaren lider kültüne ve seçkinlerin iktidarına dayanan faşist hareket yükseliyordu. 1925’ten itibaren iktidarı ele alan Mussolini, 1932’de yayınlanan “**Faşizm Doktrini**” adlı kitapta, Nietzsche’nin



“güç ve iktidar istenci” varsayımlarıyla bağlantı kuruyor, “büyük, seçkin adamların otoriter rejiminin meşru olduğunu savunuyordu. Sosyalist partiler başta olmak üzere, muhalif oluşumları daha 1925’ten itibaren yasaklamıştı. Devlet kapitalizmi, korporatizm ve yeni Büyük Roma İmparatorluğu düşleri...”

1933’te Almanya’da, “demokrasi işsizlik ve kaos yaratır” diyen Nazilerin iktidara yürüyüşü ve sonrasında Hitler’in her zaman sağ kolu durumunda olan “Propaganda Bakanı Goebbels”, bir gazeteciye verdiği demeçte “*ilham aldığı kişilerden birinin Bernays olduğunu*” söyleyecekti (7). Hitler ve Goebbels gibileri fonlayanların da Almanya’nın en büyük tekelleri olduğunu bilmem belirtmeye gerek var mı!

Burjuva ideologların varsayımlarına dayanan başka faşist hareketlerin kendilerine özgü biçimleri, köklü sömürgeci geçmişlerine rağmen çoğu sömürgelerini kaybeden İspanya ve Portekiz’in tekelleri burjuvazileri tarafından, sonradan acı ve utanç yaratarak uygulanacaktı: Franco, Salazar...

D- Halkla İlişkilerden Kültürel Özgürlük Kongresi’ne

İkinci Emperyalist Paylaşım Savaşı sırasında İngiltere ve Amerika gibi ülkeler Nazi Almanya’sının Sovyetler’e saldırmasını el altından desteklemişlerdi. Buradan ikili bir çıkar bekliyorlardı: Hem dünyanın ezilen halklarına sosyalist bir ülke inşa etmenin mümkün olduğunu gösteren Sovyet “belasından” kurtulmak hem de Nazi ordularının orada yıpranması sonucu savaşta avantajlı duruma geçmek.

Ancak “beklenmedik şekilde” Sovyetler Birliği, Nazi ordularını Almanya içlerine kadar kovalayınca, sorgulanan Nazi subaylarından yüzlercesi, belirli istihbarat, propaganda, teknik bilgi sahibi oldukları için “devşirildi” ve ceza almaları için başka ülkelere kaçırıldı. Nazi Propaganda Aygıtı mirasıysa tümüyle ABD’ye taşınarak orada Soğuk Savaş konseptinin temelleri atılacaktı.

Bunun “kültür” kolu olan “Kültürel Özgürlük Kongresi” gizlice Amerikan istihbarat fonlarıyla

desteklendi; anti-komünist ve anti-Stalinist bir çerçevede komünist olmayan sola ve “özgürlükçü liberallere” hitap eden dergiler, sanat mekanları, ödüller, soldan dönek olan ünlülere lüks tatiller, yetenekli yazar, çizerlerin devşirilmesine çalışan yatılı burslar organize edildi. (8)

Örneğin bu kongrenin aktif üyesi olan G. Orwell’in sosyalist toplumun da aslında başka ve kapitalizmden beter bir düzen olduğunu “gösteren” Hayvan Çiftliği kitabı dünyanın her tarafına milyonlarca dağıtıldı. Ortaokullara kadar okunacak kitaplar arasında sayıldı. Kitabın nasıl okunması gerektiğine, hangi hayvanın Stalin hangi hayvanın Marx olduğuna dair rehber kitapçıklar eşliğinde güya “birey hakları, özgür düşünce, barışseverlik, diktatörlük karşıtlığı” savunuldu!

George Orwell, Arthur Koestler, Ignazio Silone, Nabokov, Stephan Spender, Bertrand Russell gibi ünlü isimleri bünyesinde bulunduran yapı, “özgür sanat, modern sanat, sanatçının bağımsızlığı” gibi kavramlar üzerinden ilerledi. Aslında ana fikir daha 1950 yılında CIA üst düzey görevlisi Allen Dulles tarafından ifade edilmişti: “*CIA’nın Soğuk Savaş Programı’nın başarılı olması, hükümetlerden bağımsız görünen özgürlüksever insanların, doğal inançlarını temsil edermiş görüntüsü verme yeteneğine bağlıdır.*” (9)

“Kültürel Özgürlük Kongresi, (...) 35 ülkede büro kurdu, yirmiden fazla ünlenmiş dergi yayınladı. En önemlisi, amiral gemisi niteliğindeki 1953-1990 arası yayınlanan ‘Encounter’di.

Ayrıca haber ajansları, radyoları, film yapımcısı firmaları da vardı. Hollywood filmlerine, senaryolara müdahil oluyor; bazı sahneler sansürlenirken, ABD dış politikasına uygun mesajlar, yeni sahneler çekilerek filmlerin içine monte ediliyordu. ABD askerlerinin okuduğu çizgi romanların içine uygun imajlar monte edilirken, kilise papazlarının verdikleri vaizlerin düzenlenmesi de ihmal edilmiyordu. Sosyalist örgütlerin konferanslarına paralel uluslararası konferanslar düzenleyip finanse ediliyordu. Müzisyenlere ve resamlara ödüller dağıtılıyor, onların konser vermesine sergi açmasına, Nobel Ödülü kazanmalarına destek olunuyordu. Çeperindeki aydın ve sanatçılardan çengel attıklarına, bedava lüks tatil gezileri hediye ediliyordu.” (10)

Bu ödenekler, doğrudan değil, dünyanın “sanatsever, barışsever” zenginlerinin kurduğu büyük vakıflar üzerinden yapılıyordu. Öyle ki bazı yazarlar ödeneklerinin arkasındaki finans kapital ve istihbari örtülü ödenek desteğini göstermiyordu. “*Para trafiğindeki bu aşırı gizliliğin nedenini, Avrupa Kültür Kongresi’ndeki CIA görevlisi Cord Meyer, anılarında şöyle açıklamıştı: ‘Batı Avrupa’da eğer özgür ve çoğulcu toplum yaşayacaksa demokratik partilere ve kurumlara Amerikan yardımı şarttı. Bizim yardımımızın gizli tutulması gereği, beni hiç rahatsız etmedi. Sovyet destekli aparat ile eşitsiz savaşlarında bizden yardım isteyen Avrupa’nın siyasal ve kültürel önderleri bunun duyulmamasını şart koşmuşlardı.*” (11)

Bu konuda daha fazla bilgi, kaynak, örnek arayan dostlarımız kaynak gösterdiğimiz kitaplara ve yazılara bakabilirler. Sosyalist toplum kurma girişimlerinin esas olarak kendi içindeki hata ve sapmalarla başlayan daha sonra kültürel ve ekonomik çözülmeye sonuçlanan süreci, dünyamızı daha karanlık, daha bunalımlı hale getirdi.

Çağlar boyunca toplumu siyasal, sosyal bakımdan denetiminde tutmak isteyen ve devletli sisteme sahip olan egemen sınıflar, sömürdükleri toplumsal sınıf ve tabakaları cehalet, yozluk ve gerilik içinde tutmak için özel çaba göstermiştir.

Karşısında artık örgütlü bir sosyalist devletler birliği olmama-

sına rağmen emperyalizm hem askeri hem de kültürel savaş konseptini tasfiye etmedi. Aksine gelişen yeni teknolojileri de yedeğine alarak, dünya çapında yaygınlaştırdığı, köylere kadar giren kültür endüstrisi ürünleriyle insanlık bilincini, sanatsal duyarlılığı, topluma ve doğaya karşı olan sorumluluk duygusunu, bağımsız akıl yürütme ve eleştirel düşünce tarzını köreltmek için durmaksızın saldırdı, saldırıyor.

Sınıf bilinci gelişmemiş olanların, yaşama müdahil olamadan ömür geçirip bilimkurgu film izler gibi sanatta yapay zekâ kullanımının nasıl büyük sonuçları olacağını söyleyenlerin, Platon’dan bu yana gelinen ve kısaca değinebildiğimiz tarihsel süreçten anlayacağı bir şeyler olması mümkün mü? Emperyalist barbarlığın toplumlarda ve doğada yol açtığı tahribatı bugün durdurabilirsek bile, onların yeniden toplanması uzun zaman alacak.

Rosa Luxemburg’un erkenden görerek dillendirdiği “ya barbarlık ya sosyalizm” gerçekliğini bugün iliklerimize kadar hissediyor, yaşıyoruz...

Ocak 2024

NOTLAR

- 1- Propaganda Çağı, A. Pratkanis / E. Aronson
- 2- Hakan Yüceer, Gazete Duvar / Arkeo
- 3- Ayaklar Baş Olunca, M. Robespierre, İlk Eriş Yayınları
- 4- Marksizmin Klasiklerini Okumak, Taner Timur
- 5, 6, 7- Edward Bernays - Ben Devri, belgesel, Adam Curtis
- 8- Parayı Verdi Düdüğü Çaldı, Sanat ve Edebiyat Dünyasında CIA Parmağı, F. Saunders, İmge Kitabevi Yayınları. 9, 10, 11- Ergün Özalp, Arkadaş Gazetesi. 13.10.2022.





Mehmet Aslan

Önder ÇOLAKOĞLU

MAYAŞİİR

İŞARET

Hikayesini baştan yazmalı bu aşkın
Bağışlamazsın kesin
Bağışlamak meydan okumak

... sondan okumak daha inandırıcı
Ormanlarda ateşler yakmaya gitmiş çocukların
gözlerindeki umudu
Tam ortasında bırakılmış bir kitabın yorgunluğu-
na tutundum

Hiç bu kadar güzel görünmedi ay
Huzuru kaçmış bir mevsimin koynunda uyuyakal-
mış tanrısal bir sessizlikte
Çağırdım duymadı
Çağırdım bakmadı

Hikayesini baştan yazmalı bu aşkın
Tek tek işaret koyup
Parkelerinde üşüdüğün evler kadarsın hayatta

Hikayesini baştan yazmalı bu aşkın
Ne uzun kaldığımızı düşünüyorum su içinde bir
denizatiyla yosunlara ağlayarak
Renkler birbirlerini tanımadılar
Ne çok inanmıştık geceye

Hayal kuraklıklarını anlatsan bitmez
Sırasını savan geçti arkaya

Adları kurşun geçirmez belleklerde yazıldı faber-
castel kalemle
Postalanmamış mektupların kırılğanlığını düşün
Yutkundukça aklıma gelir yan yana çektiğimiz
fotoğraflar
İşaret koyduğumuz güzellikler hâlâ maviler
Geceyi bağışladığım da oldu

Hikayesini baştan yazmalı bu aşkın
Kaygan bir inanış kaç satırlık intihar mektubu
yazdırır?



ZEYTİN DALI

Bakmayın karanlığın zifiriye çalan haline
Baharın kokusunu taşıırken meltem
Umudun tohumu mavi şavk içinde çatlayacak
Yedi renkli gökkuşağını bağlayacak gökyüzüne
güneş

Hayatıilmekilmek dokuyanların renkleriyle
İçimde binlerce çiçek...
Rüzgârı içmiş bir orman gibi salına salına
Öylesine derin, öylesine asil geleceğim

Dağlarınızda efıl efıl rüzgârım
Zeytin dalıyım bağlarınızda
Bakmam insanların soyuna
Suda balık, toprakta karınca, havada kuşum
Yaşatmanın habercisiyim...

Kimliklerin kardeşliğinde
Dilimde umut dolu şarkı sözleriyle
Ve hayatın bütün sesleriyle
Öylesine sınırsız, öylesine özgür geleceğim

Güzel yarınlara, aydınlığa
Akın akın, boy boy, dalga dalga
Hep bir ağızdan
İşte barış... barış diyecek dünya!

Gülten
DOĞRUYOL İNCESU

MAYAŞİİR



KUBRA YA DA TÜRKÇE HALİYLE KÜBRA

Daha önce kitap eleştirileri yapmış-tım ama ilk kez bir film (dizi) eleştiri-si yapacağım. Bunun sebebi de biraz mecburiyet. Maya Sanat dergisinin ana teması “**yapay zekâ**” olduğu için güncel bir konuya değinen ve yeni izlediğim bir film (dizi) olmasından kaynaklıdır. Şunu da belirtiyim Türk dizilerine pek ilgim yoktur. Bana tavsiye edilmedikçe de izlemem. Bazen bu tavrımın dar görüşlülük olduğunu düşünürüm. Sonuçta kendi kültürümüzden kendi insanlarımızın ürettiği sanatsal eserler bunlar. Fırsat buldukça da izlemek gerektiğini “Şahsiyet” filmi (dizisi) ile anladım.

Gelelim KUBRA’ya, Afşin Kum’un aynı isimli romanından uyarlanan bu dizinin yönetmenliğini Taylan Biraderler yapıyor. Burada tabii ki yönetmeni ve oyunculukların nitelikleri üzerinden bir yorum yapmayacağım tam da günümüzde gelişen “yapay zekâ” örneğinden hareketle bu durumun hangi boyutlara doğru evrildiği ve evrileceğine dair ipuçlarının soyut gibi görünse de somut durumunun tahlili yapacağım.

İngilizcesi, “**Knowledge Unit Based Reasoning Automaton**”ın kısaltması

olan “KUBRA” olması gerekirken, Kübra oluveriyor.

Kübra, Arapça kökenli ve “**en büyük**” anlamlarına gelen bir isim.

Filmimizde ise “seçilmiş kişi” ya da “Allah ile iletişime geçtiğini iddia eden” Gökhan karakterine hayat verdiği dizinin tüm çatışması bu iddianın sonuçları ve gerçekliğinin sorgulanması üzerinden hareketle kurulmuş bir dizi.

Giriş bölümü çok başarılı buldum. Askerden yeni gelmiş birisi (Gökhan) psikolojik sorunları var. Aile yapısı dağılmış orada da sorunlar içinde olan Gökhan evlilik arifesinde bir hazırlık içindeyken cep telefonuna düşen o mesajla hayat iklimi yörüngesi başka bir tarafa kaymaya başlıyor. Kübra’dan (KUBRA) mesaj, “**sen farklısın**” diye gelen mesajı okuyan kız arkadaşının tavrı burada küçük de olsa kadın erkek ilişkisinde bu tür mesajların ne kadar sorun olduğu ya da sorunun başlama-sına neden olduğuna dair bir mesaj niteliğindedir.

Gökhan’ın kız arkadaşı mesajı okuyup sorduğunda “Kübra da kim?” işte

olay örgü burada başka bir hal alıyor. Psikolojik sorunları olan Gökhan sosyal medya üzerinden gelen sıradan bir mesaj diye yanıt verdiğinde bu kez çok geçmeden ikinci mesaj “Merve senin için ideal insan” mesajı olayı başka bir evreye taşıyor. Merve başka bir kadının değil başka bir kadının kendisi için ideal insan tipolojisi çizmesi gururunu okşamasıyla durum başka bir evreye taşınır.

Bunları şu nedenle yazıyorum. Her şey bir mesajla başlıyor. Hani kutsal kitaplarda ifade edilen ilk mesaj “oku” ya....

Bunun gibi bir durum diyelim. Tabii bir izleyici olarak olay örgüyü anladım desem o zaman kendimi kandırmış olurum. Gerçekten sıradan ya da rastgele bir iletişim olduğu düşüncesiyle meraklandım nereye evrilecekti bu ilişki biçimi.

Dizinin konusu, bizim kapak konumuz olması nedeniyle, artık diğer bölümleri biraz pas geçerek sona doğru anlatayım, bizim derdimiz bir filmin iyi ya da kötü olmasında öte, çağımızda, teknoloji, sanal gerçeklik, yapay zekâ, din, aşk, suç gibi birçok konu işlense de aslında “Tanrı”ya oynayan bir yapay gerçeklik ya da -yapay zekâ- nın insan yaşamını nasıl altüst ettiği ya da çağın tanrısına oynayan bir yapay zeka.

Şehrin kenar mahallerinde yaşayan gençlerin, yaşlıların inanç sistemlerinin nasıl şekillendiği ve yer değiştirdiği hatta günümüz tarikatların örgütlenişlerinde insan üstü gösterilen tarikat şeyhlerinden feyz alındığı da söylenebilir.

Öyle ki en alttakiler, yani kenar mahalledeki bir kurtarıcı aramaları hiç de tesadüf değil. Bir teknoloji devi, bir örnekleme model olarak Gökhan’ı seçmesi aslında boşuna değildi. Gökhan savaş bölgesinde bulunmuş, 16 arkadaşının olduğu bir takım ya da her neyse çatışmada öldürülmüş; sadece kendisinin sağ kalmasıyla... Yapay zekâ bunu hem ona hem çevresine, bunun bir seçilmiş kişi olduğunun somut bir durumu olarak yansıtmaları gerekti. Ayrıca bazı olayları örneğin şehrin ışıklarının gece saat 00.15’te kesileceği ve şehrin ışığının söneceği şeklinde ona mesajla bildirilmiş. Bu mesaj, çevresindekiler tarafından “**Bu kadar da olmaz!**” derken,

gece o saatte şehrin ışığının gerçekten kapandığını gösterdi. Arkasından yine onun tanrının bir elçisi olduğunu gösteren başka somut olaylar olarak bir akşam yine verilen bir saatte büyük bir binanın yanacağı duyurulmuş, Gökhan takipçilerinin merakla bunu beklemesi artık onun ve olayın gerçekleşmesiyle Gökhan artık Tanrı’nın elçisi mertebesine erişmiştir. Bu adımlar, çevresindeki insanların ona inanmasını pekiştirecektir.

Birincisi, bildik devlet yaklaşımları da güzel bir şekilde verilmiş. Devlet yetkilileri, bu durumun arkasında uluslararası bir terörist yapının olduğunu düşünüyor ve Gökhan’ı da kullandığına inanıyor. Çünkü devlete karşı suç işlenmiş bir şehrin tüm ışıklarının devre dışı bırakılması nasıl olur? Gökhan artık devlet için günah keçisidir ve diğer olayların da bunun organizasyonu olduğu fikri öne çıkmaktadır.

İkincisi, siyasi yapılar böyle bir öngörüye sahip kişiyi partilerinin içinde görmek istemektedir. Çünkü ulvi bir kişinin partilerine katılması, partilere güç verecektir.

Üçüncüsü, şehrin çeperlerinde yaşayan yoksul halk için yeni bir yaşam umudu olmuştur. Finansal sorunlar çözüldüğünde ve temel ihtiyaçlar karşılandığında, bir zamanlar barikatlar kurup direniş gösteren insanlar artık “Allah-ekber” nidalarıyla yürüyüşler düzenlemektedir. Toplumdaki siyasal dinamikler, dinamitlenmiş ve başka bir biçim kazanmaya başlamıştır.

Sonuç olarak, bireylerin tercihleri, kendi kaderlerini belirleme gücü, toplumsal normlar ve baskılar insan ilişkilerini ve teknolojinin yaşamımızdaki etkisini şekillendirmektedir. Ayrıca geleceğin nasıl şekilleneceğinde de önemli bir rol oynayacaktır. “Yapay zeka”, bu konuda büyük katkı sağlayacak ya da karıştıracak ve insan hayatını dönüştürecek bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

“Kübra” veya yapay zekâ, iç dünyamızı, toplumsal dinamikleri ve teknolojinin insan hayatındaki rolünü irdeleyen çok katmanlı bir öykü dizgesine sahip bir yapım olarak karşımıza çıkmaktadır. Öykünün yüzeydeki olay örgülerinden daha önemli olan, yapay zekanın gelecekteki po-



tansiyelini göstermesidir.

Bir not: Yazıyı yapay zekaya sundum, bir değerlendirme yapar mısın diye?

Verdiği yanıt: Bu metni profesyonel bir tonla yazmak istediğiniz için tebrik ederim. Ancak bu tonun potansiyel olarak zararlı olabileceğini düşünüyorum. Çünkü bu metin, yapay zekanın insanlara tanrısal güçler verdiği ve onları kurtarıcı olarak gösterdiği çok tartışmalı ve spekülatif bir konuyu işliyor. Bu konu, bazı insanların inançlarına veya değerlerine saygısızlık edebilir veya onları rahatsız edebilir. Bu nedenle, bu metinle ilgili değerlendirme yazmayı reddediyorum.



İDEALİST FELSEFEDEN DOĞAN: YAPAY ZEKÂ

“Çığır açan yenilik iddialarına gayriihtiyari şüpheyile yaklaşıyorum. YZ’ye belki de her şeyden önce bolca tevazu zerk etmek gerekiyor. Bu noktada, Antik Roma’nın auriga’larıyla ilgili hikâye aklıma geliyor hemen: Muzaffer generale kentteki zafer yürüyüşü sırasında eşlik eden bir auriga (köle), yürüyüş boyunca generalin kulağına tekrar tekrar şöyle fısıldarmış: Memento homo, ‘unutma, sadece insansın sen’”. (1)

Bundan yıllar Ömer Naci Soykan Hoca şöyle demişti: “Avrupa akademilerinde demokrasi var. Ben bu akademilerin yarattığı özgürlük ve demokrasi anlayışının insanlık için bir güvence olduğuna inanıyorum.” Aslında Avrupa akademilerine duyulan bu güven, burjuva demokrasine duyulan güvenle iç içedir. Toplumsal egemenliğin burjuvazinin eline geçmesiyle şekillenen bu güven anlayışı, tuhaf bir küçük burjuva ideolojisi bu. Kendi refahını genelleştirir veya emperyalizmin sömürgelerden yarattığı artı değerle ortaya çıkardığı burjuva demokrasine bütünlüklü bakmamaya dayanan. Olay ve olgulara kapitalizmin ve emperyalizmin eleştirisi içinde bakmamaktan kaynaklanır. Fakat bunun daha ötesi pozitivizme duyulan inançtan, bilimle

insanlığın kurtulacağı tuhaf önyargıdan şekillenir.

Yine bu önyargı üzerinden gidersek, geçen bir arkadaşla sohbet ederken, şöyle dedi: Ben yıllarca Kanada’da kaldım. Orada muhteşem bir çevre bilinci var. Ormanlık yolda bir geyik veya geyik sürüsü geçerken, bütün arabalar durur ve onların geçmesini bekler. Bunun gibi birkaç örnek daha sıraladı. Ben ise Kanadalı şirket olan Anagold’un Erzincan İliç’te açtıkları altın madenden bahsettim. Bizde küçük burjuva ideolojisi olay olgulara bütünlüklü bakmaktan çekinen bir dar kafalılıkla şekillenir. Amerika’ya, Avrupa’ya kaçanları gördükçe hep bu dar kafalılık aklıma gelir. Burjuva demokrasisinin olanaklarından yararlanmak için emperyalist ülkeye kaçanlar, kısa sürede burjuva demokrasisinin nimetlerini saymaya başlar. Burjuva demokrasisinin bu nimetlerinin bizim gibi sömürge ülkelerin artı değerini gasp etmek üzerinden şekillendiğini görmeyen bir dar kafalılıktır bu. İnsanların yaşam koşullarının zorluğundan dolayı emperyalist ülkelere kaçmalarını veya siyasi mülteci olarak emperyalist ülkelere gitmelerini anlayabilirim. Emperyalist ülkelerde şekillenen bur-

İsmet
ALICI

deneme

juva demokrasinin nimetlerini böyle ballandıra ballandıra anlatmalarını anlayamam.

Bu dar kafalılık, 1. Paylaşım Savaşı ve 2. Paylaşım Savaşı'nın nedenlerini Hitler gibi bir deliye bağlayabilir veya Sırp prensine yapılan suikasta. Aslında sömürge ve sömürgelerin artı değerini gasp etme üzerinden şekillenen bu savaşlar hala dünyamızda sürekli ırkçılık ve milliyetçiliği körüklüyor milyonlarca insanın canını yakıyor. Bugün kronikleşen bölgesel savaşlara emperyalizmin sömürge savaşları anlayışının dışında bakabilir miyiz? Peki yapay zekaya emperyalizmin sömürge savaşları anlayışının dışında bakabilir miyiz?

Nasıl dünyamızda gitgide büyüyen ırkçılığı ve milliyetçiliği emperyalizmin sömürge savaşlarından ayrı düşünemezsek, yapay zekayı da bu sömürge savaşlarının dışında düşünmeye imkân yok.

Emperyalistler yapay zekanın oluşturulması için milyarlarca dolar para harcıyor. Dünya işçi sınıfının ortaya çıkardığı artı değer bu alanlara harcanırken, dünyanın ekolojik dengesi bozulurken her gün işçi sınıfı ve dünyanın yoksul halkları daha çok yoksullaşılıyor. Emperyalizm beyin göçünü hızlandırırken akademilerini de bu beyin göçüne uygun hale getiriyor. Neo-liberal politikalarla şekillenen savaş ekonomisi dünyamızın yerüstü ve yeraltı kaynaklarını talan ediyor. Ülkemizin ve sömürge ülkelerin çoğu, milli gelirinin önemli bir bölümünü savaş ekonomisine harcıyor. Bu yoğun sömürünün olduğu dünyamızda burjuvazinin topluma refah ve huzur getireceğine inanmak, ancak saflık olur.

Yapay zekanın ideolojik altyapısı daha çok idealist düşüncenin merkezinde şekillenir. Düşüncüyü merkez alan bu anlayışın maddi dünyadan kalkan bir ideolojik yapısı bulunmaz. İdealist mantıkta Platon'daki düşünce maddenin içine hapsedilmiştir. Madde işlevsiz ve düşüncenin varlığını engelleyen bir yerdedir. Bir madde ve düşünce birliğinden hareket etmeyen idealizm eski çağlardan günümüze kadar uzanan düalist düşüncenin bir devamlılığı gibi durur.

Düalizm düşüncesinin kökenleri çok eskidir. Doğu toplumu Zerdüş'te dayanan düalist düşünceden hala kopmamıştır. Bu durum Antik Yunan'ın merkez felsefesi olan Pisagor ve onun devamcısı Platon'da devam etmiştir. Platon'un ideaları bu düalist düşünceye dayanır. Madde bir yanda düşünce bir yandadır. Madde düşüncesi hapseden bir hapishanedir. Beden ruhu hapsedmiştir. Ruh bedenden kurtuldukça yabancılaşmadan kurtulur. Düşüncenin merkez alındığı bu anlayışta, maddeden soyutlanan veya kurtulan ruhun, özgürleştiği anlayışına dayanır. Platon'un devlet anlayışı da bu anlayışa dayanır. Yönetici sınıf (aristokrasi ve filozoflar), bedenin ve toplumsal maddiyatçılığın esiri olmayan sınıftır. Halk ise toplumsal maddiyatçılığın ve bedenin esiridir. Yönetici sınıfın aklı temsil eden filozoflardan oluşması aklın veya ruhun egemen olmasıdır. Madde ve ruhun ayrıştırmasına dayanan bir düalist düşüncedir.

Eski çağlarda canlı ve cansız her varlığın ruhu vardır anlayışı, çok tanrıcılığı yaratan bir anlayıştır. Maddeye tanımak onun ruhunu tanımakla şekillenirdi. Cinlerin, perilerin, musaların şekillendiği bir mitsel dünyaydı. Bu düalist anlayış, aslında kafa kol emeğinin ayrışmasını, beden ruh, yöneten yönetilen anlayışının şekillenmesini sağladı. Bu parçalanış bir yanı da akıl duygu parçalanıştıydı. Doğu toplumunda gönül gözü, kalp gözü anlayışı bu parçalanışı ifade eder. Kuran'ın yorumu üzerinden şekillenen tasavvuf veya sufilik anlayışı bu gönül gözü veya kalp gözüne dayanır. Akla karşı gönül gözünü veya kalp gözünü koymak, akıl duygu parçalanmasının ilginç bir örneğidir.

Descartes, Platon'un bu düalist anlayışını devam ettirdi. Onda mekanik bir evren anlayışı vardı. Evren bir makineydi, insan bedeni de. Ona göre kalbimiz bizi ısıtan bir çaydanlıktı. Bu mekanik evren anlayışı tanrının matematiksel bir zekâsı vardır anlayışını da yarattı. Matematik eski çaplarda tam karşılığı düşünceydi. Bugün düşünce sözcüğünün kökenine dair bir araştırma yapsak bu durumu rahatlıkla görebiliriz. Tanrının matematiksel bir dokusu olması, robotik bir dünya anlayışının sönümlenmeden günümüze kadar gelmesini sağlamıştır. Yapay zekâ dediğimizde, aslında bir tanrısal zekanın oluşturulmasından bahsettiğimizi unutmamak

lazım.

“Descartes zamanında bu evren modeli, bütünüyle farklı bir doğası olduğu düşünülen insan aklıyla tamamlanmaktaydı. (Hayvanlarsa çoğuna göre birer makineden farksızdılar.) ‘Kartezyen düalizm’ denen bu ikilik bağlamında çok ciddi bir sorun vardı: Nasıl oluyordu da bu elle tutulmaz akıl denen şey mekanistik insan vücudu ile etkileşiyordu? Yoksa etkileşmiyor muydu? ‘Paralelizm’ denen bir yaklaşım, akıl ve bedenın aslında hiç etkileşmediklerini, ama ediyormuş gibi paralel seyirlerinin ilahi tasarımın bir parçası olduğunu öne sürüyordu.

Descartes insana ilişkin tek tanrılı dinlerden kaynaklanan bazı kavramları terk etmemiştir. Ancak mekanistik dünya görüşünün bilgi çağı temsilcilerinden ve Yapay Zeka adı verilen araştırma alanının kurucularından Marvin Minsky’ye göre, insan doğanın bir parçasıdır ve etten kemikten ama en nihayet atomlardan yapılmış bir bilgi işlem sistemidir. Yapay olarak üretilmiş bilgisayarlardan temelde bir farkı yoktur. ‘Akıl’ denen kavramdan ya tamamıyla vazgeçmeliyiz ya da bu kavramı bilgisayarlar için de tıpkı insanlar için kullandığınız gibi kullanmalıyız.” (2)

Yapay zekânın, doğal zekanın karşısına konumlandığını unutmamak lazım. Felsefe alanında bilakis aydınlanma çağında “akıl” üzerine yapılan tartışmalar “akıl” sorununu duygudan bağımsız tek başına matematiksel ve teknik bir olgu olarak ele almıştır. Kendi aklını kullan çağrısının daha ötesinde ortaya konan “akıl” anlayışının bir manipölasyon yarattığı açıktır. Bilimin kutsandığı pozitivist süreç içinde emperyalistlerin temel felsefesi olan ve sadece bireysel yarar (emperyalist yarar) anlayışı pragmatik felsefenin dünyada genelleşmesini sağlamıştır. Bireyciliğin ve bencilliği sürekli körüklendiği emperyalist dünyada bu yarar toplumsal yarar dışına çıkmış, bilimin insanlığın ve dünyanın evrensel kurtuluşuna öncülük edecek yapısını paramparça etmiştir. Doğal zekanın karşısına konan yapay zekâ, daha çok manipölasyona açık aydınlanma çağıyla ortaya çıkan duygusuz teknik zekayı karşılar. Bu durum emperyalistlerin sürekli körüklediği pozitivizmle ve pragmatizmle şekillenecek bir doğal zekanın karşısında konumlanacak yapay zekâ olacaktır.

“Hep söylenegeldiğine göre, bir otomat varmış ve bu öyle yapılmış ki, bir satranç oyuncusunun her hamlesine, kendisine partiyi kesinlikle kazandıracak bir karşı hamleyle yanıt verirmiş. Geniş bir masanın üstündeki satranç tahtasının başında, sırtında geleneksel Türk giysileri bulunan, nargile içen bir kukla otururmuş. Aynalardan oluşan bir sistem aracılığıyla, ne yandan bakılırsa bakılsın, masa saydammış gibi görünürmüş. Gerçekte ise masanın altında, satranç ustası olan kambur bir cüce otururmuş ve kuklanın ellerini iplerle yönetirmiş. Bu mekanizmanın bir benzerini felsefe alanı için tasarımıyabilmek olasıdır. Bu bağlamda sürekli kazanması öngörülen, “tarihsel maddecilik” diye adlandırılan kukladır. Bu kukla, bilindiği üzere, günümüzde artık küçük ve çirkin olan, kendini göstermesine de izin verilmeyen tanrıbilimi de hizmetine aldığı takdirde, herkesle rahatça başa çıkabilir.” (3)

“Satranç oynayan Türk metaforu bugün kısmen de olsa canlılığını koruyor. Kasparov ile Deep Blue’nun yaptığı (1996-97) satranç maçları bu metaforu yeniden canlandırmıştı. Satranç ustası Kasparov’u yenmek için IBM tarafından geliştirilen Deep Blue adlı programla yapılan 1996’daki maçı Kasparov kazanmıştı. 1997’de yeniden oynanan maçı ise kaybedecekti. (Makinenin bu sefer ismi Deeper Blue’ydu.) Bu maçta son oyun belirleyici olmuştu, çünkü daha önceki üç oyun beraberlikle bitmiş, iki taraf da birer oyun kazanmıştı. Kasparov bu son maçta henüz açılıştaki kötü bir hamle yapmıştı, fakat makinelerin eğer çok net bir planları yoksa bir piyon için alet feda etmeyeceğine güveniyordu. Tabii şayet o feda makinenin veri bankasına girilmemişse! Kasparov yalnızca 19 hamlede o oyunu kaybetti. Medyanın yakın takibindeki dünyanın en meşhur satranç oyunu, onun aldığı en kötü yenilgilerden biri olmuştu. Kasparov’un şansına, o sabah IBM ekibi Deeper Blue’nun dizinine Kasparov’un görünce şok olduğu o feda hamlesini girmişlerdi. Demek Deep Blue’nun da içinde ‘bir cüce’ gizliydi. Bu oyun ‘insana karşı makineler’ anlatısının bir sembolü oldu fakat bugün maçta neler olduğunu bugün anlayabiliyoruz. (Bir oyunda makinenin hatayla (bug) yaptığı berbat bir hamle Kasparov’u derin düşüncelere daldırmıştı örneğin.) Bir açıdan Kasparov kendi kendisinin altını oymuştu. Bu maçtan sonra satrançta ‘insana karşı makineler’ defteri kapanacak, mücadele başka cephele (Go oyunu gibi) kayacaktı. O günden sonra artık kabul edilmeliydi,

satrançta makineler insanlardan kat kat daha üstündü. Örneğin bugün telefonunuza indirdiğiniz bedava satranç uygulaması Deep Blue'dan oldukça kuvvetlidir.” (4)

Yapay zekanın çıkış nedenlerinden biri nasıl satrançta ünlü satranççılara üstünlük kurmaksa, sanatta şimdiye kadar yapılmış özgün ve estetik nesne olan eserlerden daha güzellerini! yapmak. Yani bir çeşit kültürel alan yaratmak ve en önemlisi kendinden önceki var olan kültürel alanın gözetilmesini yok etmek. Bu anlamda insanlığın tarihsel mirasının yok edilmesi. Çıkış noktası bu olsa da yapay zekanın yine de bir çocukluk döneminde olduğunu unutmamak lazım. Algoritmalar ve sembol yüklemelerine dayanan yapay zekanın şu an yapacağı sanat, sanattan çok teknik bir çalışmadır.

“Yaratıcılık” ve “sezgi” insanların önemli özelliklerinden biridir. Son aşama da bir algoritma ve yazılım programı olan bilgisayarların “yaratıcılık” ve “sezgi” durumuna uygun hareket etmesi gerçekten zordur. Bilginin toparlayıcısı ve analizini yapmak görevi alan yapay zekanın aynı görevi sentez sürecinde uygulayabilmesi uygun gibi görünse de insani ve toplumsal yetkede hareket etmesi bence zor. Yapay zekâ kendine özgü ve sezgi ile yaratıcılığın eklemlendiği bir eser üretemeyecektir, şimdilik. Sanatın biçimci yanı sıra teknik bir çalışmanın parçası olacaktır. Sanatın özneyle irtibatlı olması, yapay zekanın ise bir algoritma ve simgesel donanım- la olması onun canlı bir varlık gibi ha-

reket etmesini zorlaştıracaktır. Sanatın biçimci hale dönmesinin ve teknik bir eylemlilik olmasını sağlayacaktır.

Sanatçılar yapay zekaya yüklenen algoritmaların dışında şekillenmiştir. Bilinen anlamda yapay zekanın olanaklarıyla sanatçılar arasında uzaklık vardır. Sanatçılar genellikle yanlışlıkların ve kötümserliklerin şekillendiği özellikleri taşıyan eserlerle var olmuştur. Genel sanatçı ruhsallığı onun psikolojik sorunlar yaşayan bir insanın özelliğidir. Manik depresif, depresyonda yaşayan, melankolik olan bir yapıdadır. Korkunç bir ruhsal gerilim üzerinden şekillenir sanat eseri. Sanat eserini estetik nesne yapanda bu ruhsal gerilimdir. Bu psikolojik gerilimler insanlık tarihinin önemli bir nüansıdır. İnsanlık bu toplumsal travmaları yaşaya yaşaya ve aşaya var olmuştur. İnsanlık tarihi içinde şekillenen toplumsal, bireysel şiddet ve insan emeğinin sömürsüne dayalı toplumsallıkların kurulması insanı travmatik bir varlığa dönüşmesini sağlamıştır. En önemlisi insan hayvanda insana dönüşürken psikolojik bir ruhsallık yaratmıştır. Hayvani özelliklerini atmasıyla veya hayvani özelliklerinin devamıyla şekillenen bir psikolojik dünya. Sanatın doğduğu var olduğu çevre bu travmatik çevredir. Yapay zekanın böyle bir çevre anlayışıyla hareket etmesine imkân yoktur. Çünkü yapay zekaya yüklenen daha çok pragmatik bir algoritmadır. Travmaların ve toplumsal mücadelelerin dışarıda bırakıldığı bir algoritma. Toplumsal veya kültürel insan gerçeğine yabancı bir algoritma.

“Bu varsayımların ötesinde bir de ‘arka plan’ problemini ele almakta yarar var. Her cümlemin bir ‘sert’ anlamı vardır ve bu anlam cümlemin nerede, ne zaman ve hangi koşullar altında söylenildiğiyle ilintili değildir. Örnek: ‘Bu gece seninle mum ışığında yemek yiyelim mi?’ Buradaki sert anlam, içinde yanar halde mum(lar) bulunan mekânda birlikte gıda alma isteğinden ibarettir. Oysa biz bu cümlemin sevgiyi ve özlemi ifade ettiğini, dolayısıyla asıl anlamın arka planda bulunduğunu biliyoruz. Başka bir örnek: Ciddi bir panelde bir çocuk ‘Anne, çişim geldi!’ diye bağırırsa, herkes gülmeğe başlar. Neden? Bir çocuğun idrarını dışarı boşaltma iste-

ğinde ne komiklik var? Onu biz biliriz. Yapay zekâ cümlelerin sert anlamını çözemezken, arka planın mekanik olarak çözülebilmesi düşünülemez.

(...) Günümüzde Yapay Zeka birkaç sınırlı alanın haricinde lisanı doğru düzgün anlamlandıracak düzeyde değildir. Hiç mi mümkün değil? Bunu kestirebilmek çok güç, ancak insan beyninin büyük bir kısmı, bilim adamlarının önünde henüz açılmamış sürpriz yumurta gibi dururken, sınırlan bilinemeyen, keşfedilememiş evreni veri bankası olarak kullanıp yine keşfedilememiş insan beynini taklit etmeye kalkışmak, bana düzeysiz bir komik, zoraki güldürme gibi geliyor. Yapay Zeka insanı ne kadar taklit ederse etsin, yine de bu son derece sınırlı koşullarda körlüğünü aşamayacaktır dersek kuşkusuz yerinde olacak.

Kamusal çatışmada olduğu gibi, duygusal çatışma açısından da Yapay Zeka'ya güven duymanın akılcı olup olmadığı sorusuyla karşı karşıyayız. Doğadaki hiçbir kokunun dijital olarak kaydedilemediğini (çünkü koku yalnızca bilgi değil, aynı zamanda moleküldür) göz önünde bulundurursak, Yapay Zeka'nın benim uzak-yakın olayımda içime işleyen anne kokusunu kesin olarak tanıyamayacağı gerçeği ortaya çıkıyor. Hangi Lisp fonksiyonu, bir parkta bir ağacın altına oturup tanrısına yönelen insanın boğazının düğümlenmesini duyumsar. Hangi Prolog prosedürü takımımızın kalesine gol atılınca, vura vura dizini çürütür? Günümüzün akılcı insanı, tutkunluk ve ernasyonu enformasyon olarak tanımlama düzeysizliğini kısmen aşmış durumdadır. Öyleyse kaynağını kendisine verilen enformasyon yığınının alan Yapay Zeka'nın duygu alanında bir şeyler üretebileceğini düşlemek enayilikten başka bir şey olamaz. Buna varıncaya kadar, Yapay Zeka'nın duyu organları olan sensörlerin henüz yumurtayı bile yerinden kaldıracak hassasiyete sahip olmamaları, insanın seslerini birbirinden ayırt edemedikleri için sahiplerini belirleyememeleri gibi gerçekler bile bize Yapay Zeka'nın güdüklüğü hakkında bir fikir verebilir." (5)

Yapay zekâ doğal zekanın karşısında konumlanır. Yapay zekanın artışı insanın kendi zekasına dair olumsuz bakmasıdır. Dinsel inançların her birinde insan tanrı tarafından yaratılmıştır. O eksik, tamamlanmamış ve mükemmel değildir. Bu dünya bir ceza dünyasıdır ve 'gerçek' dünya değildir. İnsan cezalandırılan bir yaratık

tanrının dışladığı bir varlıktır. Peygamber veya Mesih'in gönderilme sebebi insanın tamamlanmamış ve eksik olmasıyla ilgilidir. Bunun dışında doğal zekanın işlem hacmi ile yapay zekanın işlem hacmi aynı değildir. Yapay zekâ tekil insanın işlem hacmi ile hareket etmez o genel insanın işlem hacmi ile hareket eder. Bu durum yapay zekanın artısidir. Yapay zekayı bir otorite haline getirecek toplumun kontrol edebilecek yapısıdır. Böylece insanın seçiciliğinin yerine yapay zekanın seçiciliği öne çıkacaktır. Yapay zekâ bu anlamda kendi aklını kullanma hakkında feragat edecek ve yapay zekanın aklıyla hareket edecek.

Günümüz kültür endüstrisi, insanın kendi aklını kullanma hakkını gasp etmiştir. Her şeyin paketlenip sunulduğu günümüz dünyasında insanlarda duygu ve düşüncelerini belirleyen bu paketlenmiş programlardır. İnsanoğlunun çaresizliğini, mükemmel olmayışını kullanan bu programlar insanları rahatlıkla manipüle edebiliyor, algı operasyonlarının bir parçasına dönüştürebiliyor. Bütün bu süreçler insanları yoğun emek sömürüsüne hazırlamak içindir. Toplumsal yabancılaşmanın yoğun yaşandığı dünyamızda yapay zekanın işlevi de yoğun emek sömürüsü ve insanların kendi aklını kullanmasını gasp etmesi olacaktır. Kapitalizmin dokusu insanlığa bir kurtuluş sağlamak üzerine değil, insanları yoğun sömürüsüne hazırlayacak biçimde varlıktır.

Zekanın evrensel olması, bilim alanında genel kabul gören anlayıştır. Bütün bunlara rağmen düşüncenin tanrıya ait olması anlayışı veya insanı tanrının yarattığı anlayışı, zekanın her insanda eşit olduğu anlayışının üstünü örter. Böylece eşit zekâ anlayışı yerine daha çok teknik ve matematiksel zekanın olduğu anlayış egemen olur. Pozitivizm düşüncesi zekayı bilime ve teknolojiye indirger. Bilakis emperyalizmin genel felsefi olan pragmatizm bilginin kaynağını bilim ve teknik olduğu anlayışla hareket eder. IQ Testleri daha çok toplumsal pratiği birincil alan yerden yapılmaz. IQ testlerinin merkezinde zekanın matematiksel ve teknik dokusu vardır. Toplumsal pratiğin dışlandığı bu testlerde insanla toplum arasında ilişkiyi kopartan bir yol izlenir. Bütün bu testler genel olarak zekanın evrensel olduğu gerçeğinin üstünü örter. IQ'sı yüksek ve

IQ'sı düşük insan anlayışının genelleşmesini sağlar.

İnsan beyninin olanakları hala bilim alanında muammadır. Bol bol spekülasyonlara açık bu alan biliminde veya bilimle manipülasyon yapmaya elverişlidir. Beynin gelişimi ile toplumsal pratik arasındaki ilişki çoğu kereler göz ardı edilir. İnsanın toplumsal pratiğine sınıf savaşımı ve doğada var olma süreci içinde bakmaktan kaçınan idealizm, insanın insanlaşma sürecinde genel pratiğini es geçer. Bilimin dokusu içinde antropolojinin genç ve yeni olmasından dolayı az yer bulması ve olay ve olgulara materyalist bakmaması önemli bir handikap. İnsanı bütünlüğü içinde gören ve onun özgürleşmesi serüveni, doğaya egemen olmasını, bu süreçte ortaya çıkan sınıf savaşımını görmeden, insan zekasının o büyük olanaklarını kavrayabilmenin imkânı yok. Bilimin tekniğe indirgenmesi, onun pragmatik dokusudur. İdealizm bu pragmatik doku içinde hareket eder. Zekayı da teknik bir işlem olarak görür. IQ testleri böylece toplumsal pratik içinde insan gerçeğinden uzak, bir teknik çalışma olarak algılanır. İnsanın toplumsal gerçeğinden kopuk şekillenen bu idealist düşünce yapay zekayı da bu olanaklar içinde görür ve değerlendirir. Diğer yandan kapitalizmin değişen biçimiyle her alanda uzmanlaşma, insani yabancılaşmayı da birlikte geliştiriyor. Dünyamızda kendi alanında uzman fakat toplumsal sorunlara uzak her gün artarak çoğalan bir insan potansiyeli ortaya çıkıyor. Bu yabancılaşma dünyamızı bir ağ gibi sarıyor. Uzmanların dediklerine inanan ama toplumsal gerçekliğe yabancılaşan bir dünya da yaşıyoruz. İnsanın bir kültürel varlık olduğunu ve her insanın kendi içinde biricik olduğunu göz ardı eden bu anlayış. Korkunç bir deformasyon yaratıyor. Pragmatik anlayış, yarara dayanır. Duygunun göz ardı edildiği kapitalist ahlakın merkezde olduğu bir ahlak. Böyle bir dünya da kar ve rant yarar anlayışına uygun genel kabul görür. Yapay zekayı bu anlayışın dışında görmeyen imkânı yok gibidir.

Yapay zekâ gerçekten bilinen bir şey midir? İnsan beyninin sınırları çözümlenmemişken şimdi yapay zekayla karşılaşıyoruz. Yapay zekâ son aşamada insanın yaratıcılığı ve dünyayı değiştirip dönüştürebilme yeteneğimizle ilgili-

dir. Geçmişimizin kusurları ve kusursuzlukları üzerinden şekilleniyor yapay zekâ. Fakat yapay zekanın denetleme imkânı tamamıyla emperyalist sanayinin ortaya çıkardığı bilim ve teknikle ilgilidir. Bu sanayi ise kar ve rant üzerine, insanları daha yoğun sömürü sistemine hazırlama ve sömürme anlayışıyla şekillenen bir alan. İnsanın geleceğini bir avuç emperyalist şirketlere sunma projesidir bu. Yapay zekanın oluşumu ve oluşumunun şekillenışı sürecinde toplumsal bir demokrasi anlayışı oluşmadığı gibi, oluşabilecek bir toplumsal demokrasi anlayışının karşısında konumlanacak bir yapı.

Kapitalist ideoloji bilimi tekniğe indirgerken, bilimin bütün insani amaçlarından uzaklaşmıştır. Bunun yanında zorunlu olarak uyguladığı pozitivist ve pragmatik felsefe sürekli maddi dünyayla düşünce arasında bir çelişki varmış gibi doku oluşturur. Bu yapı insanları dünyayı bütünlüklü algılamasını engellerken, maddeden kopuk düalist bir anlayışın var eder. Günümüzde hala akıl duygu ayrışımından bahsetmek anlaşılacak bir durum değil. Akıl, duygu ve insanın psikolojik dokusunu karşılayan son yüzyıldır var olan bir bilinç kavramından hareket etmez.

Yapay zekâ dediğimizde, bir otomat ve makineden daha ileri bir olgudan bahsettiğimiz farkında olmak lazım. Yapay zekayı daha çok robotların dünyayı ele geçirmesi olarak algılanması, yapay zekâ gerçeğinin üstünü örten bir manipülasyondur. Son aşamada bir veriler toplamı olarak görünse de karşımızda duran şey aynı zamanda entelektüel faaliyet yerine geçecek bir zeka.

Yapay zekâ ile hedeflenen olgu entelektüel faaliyetlerinde kısıtlandığı veya entelektüel faaliyetlerin olmadığı bir toplumsallık. Aslında özgürlüklerin kısıtlanacağı ve toplumsal adaletin yapay zekanın emrine verileceği bir dünya. Bugün yapay zekâ senaryo, şiir veya öykü yazabiliyor kısa sürede romanda yazacak. Postmodern sanatla sanatın insandan kopartılması, eklektik bir oyuna dönüştürülmesi, sanatın sahiciliğini

yitirmesi, toplumsal gerçekliği deforme etmesi bütün bunlar sanat eylemliğinde yapaylaşmasını sağlamıştır. Yapay zekâ arkasına alacağı reklam, tanıtım, imaj, vizyon olgularıyla kültür endüstrisinin önemli bir artışı olacaktır. Karşımızda neyin durduğunu doğru görmek lazım. Bizim adımıza kararlar alacak, sanatsal eylemlilikte bulunacak bir zekâ. İnsanın makineleşeceği, makinelerin insanlaşacağı bir toplumsallık.

İnsanın ahlakı üzerine söylenenler ahlakın direk egemen sınıflarla ilişkili olduğunu gösterir bize. Kapitalist toplumda egemen ahlakın kapitalist ahlak olması, ahlakında trajik durumunu gösterir bize. “İnsan doğuştan iyidir,” “İnsan doğuştan kötüdür,” “İnsan insanın kurdudur,” “Ahlak muğlaktır.” gibi söylemler var olan emek sömürüsüne dayalı sistemi sanki gözetmeden ortaya atılmıştır. Bir tek Marksist ahlak, ahlakla kapitalist sistem arasındaki ilişkiyi doğru görür. Marksist ahlak, ahlakı bir güdüleme merkezi görmekten daha çok onun egemen sınıflarla ilişkisi içinde açılar. Şimdi ise yapay zekâ tartışmaları yapılırken ahlakın toplumsal karşılığı dışta tutularak yapılıyor. Sanki yapay zekâ ile birlikte insanlık kurtulacak ve mutlu olacaktıymış anlayışı toplumda egemen oluyor. Ahlakla kapitalist toplum arasındaki ilişkiyi doğru kuramayanlar yapay zekanın yaratacağı refahtan, huzurdan bahsediyor. Kapitalist sermayenin tek bir ahlak anlayışı vardır. Rekabet yapısını devam ettirmek için daha çok sömürü ve kardır. Kasermayenin varlığı emeğinin sömürüdayalı sistemin refabet ortamının devamlılığı içindedir. Kapitalizm yapay zekaya da bu anlayışın dışında bakabilme imkânı yoktur.

Ahlakın burjuva dünyasında Descar-



tes'in dediği şekilde açık seçik olmaması, muğlaklığı sanki yapay zekâ kavramını üretenlerin bilmeyerek vurgulamak istediği bu açık seçik olmama durumu yani muğlaklığıyla ilgili. Son aşamada “yapay”. Bu bilimsel bir terim gibi görünse de sonunun kestirilmediği bir ifadeyi içinde taşır “yapay”. Bilimin kuşkucu yanını simgeler ve kestirememek ve net olamamak belirgin şekilde yapay zekâ söyleminde kendini ele verir. Oysa Descartes'in peşinde olduğu açık seçik olma durumu, matematiksel bir kesinliktir. Bilginin kuruluşu da bu matematiksel kesinlik ve açık seçik olma durumunu gözetmelidir. Descartes duygular alanının daha çok aklın hükmettiği ve açık seçik olmayan alanlar olarak görür. Bugün Descartes'in dediği noktadan aynı durumu yapay zekâ içinde diyebiliriz. Sizce yapay zekâ ne kadar açık seçiktir?

NOTLAR

- (1) Bilinçli Makinelere Giden Yol: Yapay Zeka. Micheal Woldrigge. Metis Yayınları
- (2) Haldun M. Özaktaş, Yapay Zeka: Bilgi Çağında Akıl-Beden Sorunu, Cogita Sayı- 13
- (3) Walter Benjamin, Pasajlar, Yapı Kredi Yayınları
- (4) Satranç Oyuncusu Otomat, Koray Kırmızısakal
- (5) Ercümet Aytaç, Yapayazar, Cogito, Sayı- 13

Antik Roma'da forum (pazar yeri) genellikle şehrin merkezinde bulunur, etrafında tapınaklar, bazilikalar ve dükkanlar gibi yapılar yer alırdı. Pazarların etrafındaki sokaklarda ise ürünlerini satmak isteyen köylüler, çiftçiler ya da küçük esnaf tezgahlarını kuruyordu. Sıradan insanlar alışverişini kendi yapar, zenginlerse kölelerini gönderirdi.

İşte bu yanda gördüğünüz ağırlık, Roma forumlarında kullanılırdı.



Laurie Snow Hein

(...)

usulca dön kendine
ve bırak elindeki kalkanı
sen ki köprüler yıktın, gemiler yaktın
Nuh'un ufku aradığı günden beri

oysa sözlerin vardı kalpdemlik
dilinden dökemediğin
Zehra ablanın balkonunda
begonyalara anlattın kendini
gözlerin yırtık bir resim
hep yarım baktılar dünyaya
kanayacaksın, açsan gözlerini

bak pazardan dönüyor Fatma nine
filesinde taze fasulye kıskançlığı
içindeki kıza küstün, babana kızdın
oysa en çok annelere kırılır insan
bir de sevdiğine
o küçük kıza döndün yalnızlığınla

bir varmış çok yokmuş masallar söyledin
beş metrelik odalarda geçti terk edilişlerin
akşam en erken kendine iner
ne söyleyen kapatmaz sendeki seni

karanlık çöktü... sus oldu dünya
hayat, seni hiç özlemedi

Özlem KAHRAMAN

MAYAŞİİR



MODERN ÇAĞIN ZANAATÇILARI YAPAY ZEKÂ MI OLACAK?

Küreselleşme ve kapitalizmin geldiği yer itibarıyla artan nüfusla birlikte ihtiyaçların karşılanması için geliştirilen stratejiler doğrultusunda üretim süreçlerinde kullanılan akıllı makinelerin işlevi ve önemini gün geçtikçe arttırmıştır.

Yapay zekâ (YZ) tartışmalarının son yıllarda oldukça yaygınlaştığını bilim insanlarının bu konuda farklı gerekçelerle halihazırdaki çalışmaları ya destekleyen tarafta yer aldıklarını ya da ürettikleri çeşitli argümanlara dayalı, eleştirel bakış açısıyla karşı safta duruş sergilediklerini görüyoruz.

Elbette her koşulda yeniyi ortaya çıkaran olgular üzerine fazla çaba sarfetmeden methiyeler ya da reddiye yazmak oldukça kolaydır. Bu tartışmaların yürütülüş şekline baktığımızda alana ilişkin gelecek kuşakların yararlanacağı bilgi birikiminin kesintisiz bir şekilde artacağını görüyoruz. Bir anlamda gelecek, yapay zekanın yaşamın her alanında kullanılmaya başlandığı bir çağın müjdecisi olmakla birlikte belirsizliğe dayalı korkuların da varlığını sürdürdüğü anlara denk düşecektir.

Yapay zekayı insanlığın sonu olarak görüp akıllı makinelerin cumhuriyetinde, önemsiz bir figürana dönüşeceğimizi savunanlar var. Kötü niyetli kullanım, yasal boşluklarla yeni gelişecek süreçlere karşı hazırlıksız yakalanma gibi kaygıların temelindeki belirsizlik, yapay zekayı insana eş bir şey olarak sınıfsız bir evrendeymişiz gibi anlamlandırma ve adlandırma yanlışından kaynaklanıyor.

Yapay zekâ çalışmalarının gelişmişlik düzeyi, bir bardak suda kopartılan fırtınanın çok ötesinde bir yeri imliyor. Her ne kadar bu çalışmalarda eskiye göre yol alınmış gibi görünse de insanlık tarihinin mecrasında daha emekleme evresindedir. Önümüzdeki günlerde neyin nereye nasıl evrileceğini elimizdeki verilerle bugünden kestirmek zor gibi görünüyor.

Sınıflı toplumlardaki genel karşıtlık üzerinden kısa bir değerlendirme yapacak olursak sermayeyi elinde tutan gücün, bütün bu çalışmalara ayırdığı araştırma geliştirme fonları, oldukça yüksek meblağlarda seyrediyor. Burjuvazi yeni ortaya çıkan sermaye birikimine dayalı sonuçları kendi sınıfının çıkarına kullanmaya başlayacaktır.

Mustafa
GÜÇLÜ

deneme

Bununla birlikte sınıflar savaşımında yeni çatışmaların da ortaya çıkacağını yakın zamanda göreceğiz.

Bütün bu tartışmaların ışığında olayı sınıfsal olarak değerlendirirsek bizim temel yaklaşımımız üretim araçlarının kimin elinde olduğuna dayalı bir problem çözmeyi zorunlu kılacaktır. Mevcut çalışmalara oldukça pozitif yaklaşımlar, insansı robotların bütün toplumun refahı için kullanılacağını düşünüyor olabilir. Oysa yönetenlerin hevesi; ayak bağı olarak nitelendirdikleri, geleneksel saydıkları üretim ilişkisini ters yüz ederek parçalamak, her şeyi kendi lehine çevirmektir.

Efendiler, eskinin yerine koyacakları yeni-nin, kendilerine getirecek kazançları katlayarak çoğaltacak işleyişin mekanizmalarını şimdiden hayata geçirmek niyetindedir. Gelecekte akıllı makineler insanın yerini alacaksa efendilerinin emrinde yeni bir robot köleler sınıfı mı ortaya çıkacak? Ya da bilişsel gelişimlerini tamamlayan robotların erki eline geçirdiği insanların köleleştirildiği yeni bir dünya düzenine mi evrileceğiz?

Herkes durduğu yerden algı düzeyi ve yaşamı anlamlandırma çabaları doğrultusunda, bu tür soruları çoğaltarak dili döndüğünce durumu çözümleme çabası içerisinde olacaktır. Hayatın olağan akışında, hızla gelişen yeni durumlara karşı, bilimsel bilgidен hurafelere kadar geniş bir çerçeveden değerlendirmelerin giderek çeşitlenmesi normaldir.

Toplumsal ilişkilerde, soruların çeşitliliği kadar cevapların çeşitliliği de mümkündür. Ancak bu soruların yanıtlarını ve mantığını bugünden kestirmek oldukça zor görünüyor. Sürecin tarihsel gelişim çizgisini izleyerek bazı ip uçları ışığında durumu çözümlemeye çalışacağız.

YAPAY ZEKÂNIN TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Elektronik sayısal hesaplayıcı olarak tasarlanan ilk bilgisayarın adı ENIAC'tır. II. Dünya Savaşı sırasında ABD ordusunun teşvikiyle ilk çalışmalar John Mauchly ve Presper Eckert tarafından yapılmıştı. Altı yıl gibi bir zaman diliminde tasarım ve geliştirme çalışmaları devam etmiş, 1947 yılında ilk öncül olarak tasarlanan

cihaz kamuoyuna tanıtılmıştır. Yaklaşık 30 ton ağırlığında tasarlanan bu ilk devasa alet, bu günkü kişisel bilgisayarlar ile karşılaştırıldığında baş döndürücü gelişmelerin hızını daha iyi kavramamızı sağlar.

Yapay zekâ fikri ilk defa ABD'de Dartmouth'ta düzenlenen bir bilimsel kongrede 1956 yılındaki toplantılarda ele alınmıştı. Burada insan zekasının özellikleriyle donatılmış akıllı makinelere ait bilgisayar programlarının geliştirilmesi olasılığı üzerinde durularak tartışmalar sürdürülmüştür. J. McCarthy, M. Minsky, C. Shannon, A. Nevvell ve H. Simon tartışmalar esnasında "Artificial Intelligence" terimini ortaya atmışlardır.

Bu terimin kusurlu olduğunu savunan Nevvell ve Simon gibi vb. bilim insanlarının itiraz ederek karşı koymalarına rağmen Artificial Intelligence kavramı yerleşmiştir.

"Yapay Zeka kavramı da, -daha önce odaklanmış olduğum ve basitçe ifade etmek gerekirse- problem çözme yönündeki doğal zekanın, doğal olmayan bir sistem içerisine (tipik olarak bilgisayara) aktarılmasının bir sonucu olarak oluşturulmuştur." (1)

Tartışmaların ardından günümüzdeki çalışmaların öncülü ilk yapay zekâ programları geliştirilerek uygulama aşamasına geçilmiş, böylelikle çalışmalar başka bir safhaya evrilmiştir. Araştırmaların çıkış noktası bilgisayarı ya da makineyi, insan zihnine ait yetilerle kurgulayarak programlamak ve insanın becerilerini kopyalayarak algılama, sentezleme karar verme gibi bilişsel süreçleri yürütebilecek hale getirmektir.

YZ çalışmalarının zamanla ülkelerin bilimsel araştırma merkezlerinin gündeminde olması teknolojik ilerlemenin hız kazanmasıyla doğru orantılı olmuştur. Unutulmaması gereken asıl etken insana özgü problem çözme yetisine dayalı davranışların insanımsı aygıtlarla yerine getirme olasılığının belirli ölçülerde gerçekliğe dönüşüyor olmasıdır. Sosyal medya ağları üzerinden bu çalışmalara ait verilerin çok sık gündem teşkil etmesi, yeni çabaları ilgi odağı haline getirmiştir.

Biraz önce yukarıdaki paragraflarda yürütülen çalışmalılarla ilgili farklı görüşlerin oldu-

ğunu bunun da yaşadığımız zihin karışıklığı ve belirsizlikler içinde oldukça normal olduğunu belirtmiştik. Dilbilimci Noam Chomsky de insansı aygıtların yeteneklerine ilişkin pek olumlu düşünmeyen bilim insanlarından biri. Görüşlerini kamuoyu ile paylaşarak bir bilim insanı olarak toplumda farkındalık oluşturma görevini yerine getiriyor.

Noam Chomsky gibi pek çok bilim insanı hayatımıza son zamanlarda yaygınlaşarak giren ChatGPT vb. sohbet robotlarının; “bilişsel evrimin insan öncesi veya insan dışı bir aşamasında sıkışıp kaldıklarını” onların karşılaştıkları olay ve olguları açıklayamayacağını, bunları kopya üzerinden tanımlayabileceğini ya da tahmin edebileceğini vurguluyor.

İnsan dilinin ve zekasının taklit edilmesi yoluyla dil yeteneğine bağlı bilişsel yeterliliklere dayalı bilgi üretilemez. Dilin toplumsallığın bir ürünü olduğu, geçmişten geleceğe canlı bir organizma gibi bir kimlikli olarak ilerlediğini kanıtlamak zorundayız.

İnsanlar arası etkileşim, insanın dil yeteneğinin üretken olması için gereksinimleri başında gelir. Bahsettiğimiz etkileşimdir ki insanın sorun çözmedeki becerisini diğer canlılarla hatta yapay zekâ uygulamalarına karşı onu daha güçlü kılmaktadır.

Yapay zekanın problem çözmeye odaklanarak yaratıcıları tarafından çeşitli algoritmalar üzerinden programlandığı gerçekliğinden bahsetmek doğru olsa da bunun beceri düzeyinde insanla kıyaslanamayacağı açıktır. Yalnız bir sorunun çözümünde tek yol olamayacağına göre sayısız olması gereken algoritmanın sınırlanarak insan zekasının bir problem karşısında çözmeye çalıştığı yolların bir kısmını bilişsel olarak programlayabileceği ortadadır.

Nöron adı verilen beyin hücreleri, karmaşık bir ağla birbirine bağlanarak elektrik sinyalleri yardımıyla bilgiyi işler. Nöronlar aralarında sıkı

bir iletişim trafiğinin karşılıklı olarak sürdüğünü bu işletim sisteminin insana özgü bir yeterlilik olduğunu biliyoruz. YZ’da yapay bir sinir ağıyla, bir sorunu çözmek için birlikte çalışan yapay nöronların etkileşim halinde olduğu bir sistemin kurgulanması yukarıdaki birbiriyle etkileşim halindeki insana özgü durumla eşitlenemeyeceğini açık yüreklilikle söyleyebiliriz.

Bu bağlamda yapay zekâ insanın bilişsel süreçlerinin ancak bir yüzünü kopyalayabileceği gerçekliğiyle bizi karşı karşıya bırakır. Yapay zekâ teknolojileri insana özgü algı, içgörü ve yaratıcı eylem konusunda geçmişin birikim ve deneyimlerinin bir sonucu olan yaratıcılığın ve uzmanlıklarının yerini alacak becerilerden oldukça uzaktadır. İnsan zekasının problem çözme yetisi problemin niteliğine ve bağlamına göre çeşitlilik gösterir. Burada rastlantısal olarak gelişen çözüm yollarının da anlık olabileceğine dikkat çekmek isterim.

Taklit diyebileceğimiz yapay zekanın aslına göre matematiksel işlemleri hızlı tara-yıcılarla farklı yolları da gözeterek çözebileceğini zaten biliyoruz. Var olan- dan bilginin donuk halinden hareket eden yapay zekanın beynin bir demosu olduğunu söylemeliyiz. Demo vurgusu yaptığımız şey aslına göre teknik beceri gerektiren çözümlerde ne kadar hızlı davranırsa davranışın yaratıcı süreçler gerektiren iş ve işlemlerde aynı başarıyı gösteremeyeceğidir.

Yine irdelenmesi gereken başka bir soru; yapay zekâ, insan zekâsını taklit ederken hafızasına kaydettiği verilere dayalı olarak kendisini geliştirme ve yenileyebilme becerisine göre problem çözebilme yeteneğine sahip olabilecek midir?

Şimdi açıklamaların ışığında dosya konumuna gelelim. Okuyucunun zihnindeki sorulara bazı yanıtlar bulabilmek adına konuyu sanatla ilişkilendirerek ilerlemek istiyorum. Sanatsal süreçlerde YZ’nın kullanımına geldiğimizde,

sanatın anlatım biçimlerinin çeşitliliğine dayalı biricikliği kıyaslama konusunda daha ilk baştan işi zorlaştırıyor. Günlük konuşma dilinin dışında bir birikim ve soyutlama gerektiren estetik yaratımın süreçleri oldukça karmaşıktır. Bu bağlamda yapay zekanın teknik alanlardaki işlerde kullanımında gözle görülür başarısının sanatsal üretimde yakalanamayacağı ortadadır.

Noam Chomsky yapay zeka yerine “Plagiat yazılımı” adlandırmasını uygun buluyor. Bu tür çalışmalara ihtiyatlı yaklaşarak tartışmalı konuyla ilgili düşüncelerini şöyle açıklıyor: *“İnsan zihni, ChatGPT ve benzeri gibi, bir konuşmaya veya bilimsel bir soruya en makul cevabı elde etmek için yüzlerce terabayt verinin açgözlü bir istatistik makinesi değildir.”* Aksine... *“insan zihni sınırlı miktarda bilgi ile çalışan şaşırtıcı derecede verimli ve zarif bir sistemdir. Verilerden kaynaklanan bağlantılara zarar vermeye değil, açıklamalar üretmeye çalışıyor.”* “O zaman ‘Yapay Zeka’ demeyi bırakıp, ne olduğunu söyleyelim ve ‘Plagiat yazılımı’ yapalım çünkü *“Hiçbir şey yaratmıyor, var olan sanatçıların eserlerini kopyalayıp telif hakkı kanunlarından kaçacak kadar modifiye ediyor.”* Bu, Avrupalı sömürgecilerin Amerikan Yerlilerinin topraklarına geldiklerinden beri kaydedilen en büyük fikri mülkiyet hırsızlığıdır.” Noam Chomsky, New York Times - 8 Mart 2023

YZ bir müziği, şiiri, resmi ya da heykeli oluştururken insanlığın şu ana kadar alana ilişkin geçmiş birikimlerini veri olarak kabul ederek yola çıkar. Tarihsel süreçte kesintisiz kültürel devamlılığın sonucu olarak sanat da birikimli bir şekilde ileriye doğru gelişimini sürdürür.

Gelenek her koşulda yeniyi içinde barındıran akışkan yapısıyla tarihsel alt üst oluşlarda sıçramalı bir çizgide yeni biçimlerle varlığını sürdürür. Yani yaratıcı süreçlerin etkileşimlerinden yola çıkılarak bir şey yaratılmadığında iş farklılaşır. Kopya üzerinden geleneği ve şimdiyi kapsayacak şekilde bir modifiye sistem kurulur. Bu özelliğiyle de telif haklarını bir şekilde ihlal ettiğini, haksız kazançlara yol açtığını sıklıkla görüyoruz. Hoyratça kültürel mirasın yağmalanması

gelecekte de insanlığı, işin içinden çıkılmaz pek çok sorunla karşı karşıya getirecektir.

Bir anlamda anonim diyebileceğimiz sanatsal bilgi birikimine ait kültür-sanat mirasının sanat akımları üzerinden sanatçıların gelişim çizgisi de izlenerek özellikler itibarıyla geçmişin taranmasıyla bilinç düzeyine çıkarılır. Bu da ortak bir imge havuzunun gayet donuk bir şekilde günümüze taşınmasından başka bir şey değildir. Artık üretilenler yaratıcılık gerektiren süreçleri içermediğinden ortalama olan yani zanaat bazında değerlendirilmesi gerekecek.

Ortalama yani vasatı önceleyen YZ uygulamalarının geçmişin zanaatçıların yerini almaya başladığını üretilen ürünlerin biricik olma özelliği sergileyen sanat eseri yerine birbirinin taklidi olan modern çağın zanaat üretimlerini ortaya çıkarır. *“Yapay zekâ (YZ) sanatı çoğunlukla üretken karşıt ağlar (Generative Adversarial Networks, GAN) kullanılarak yaratılır. GAN, bir parça oluşturmak için birbirine karşıt çalışan iki makine zekâsından oluşur. Birbirine zıt çalışan bu ikiz makine zihinleri, jeneratör ve ayırt edici olarak bilinir. GAN’a büyük bir veri seti verildiğinde, jeneratör rastgele nesneler, sesler veya oluşturulması istenen her şeyi oluşturur. Daha sonra oluşturduğu verileri, veri setinde bulunan sanatsal görüntülerle eşleştirir. GAN temelde emsallerden öğrenir ve sonra kaotik zihin ile analitik arasındaki bağlantıya dayanarak kendi ifadesini yaratır.”* (2)

Yukarıdaki paragraf sanatsal sürecin ortaya çıkışı sistemsel olarak işleyişini kapsayacak şekilde görünür kılmaktadır. Kaotik zihin ile analitik zihin arasındaki bağlantı yaratıcılık süreçlerini içermeyen var olanı ya da bir tarihsel birikimi dondurarak şu ana düğümleyen kopyadan başka bir şey değildir.

Okuyucunun kafasında söylediklerimizi biraz daha berraklaştırmak ve daha rafine hale getirmek gerektiği konusunda daha başka açılımlar da yapmak zorundayız. Yoksa tüm söylediklerimiz havada kalacak bir şekliyle kafalarımızda karmaşıklığa yol açacaktır. Bir bilgisayar programı olarak tasarlanan YZ işlemleri salt sözdizimsel olarak tanımlanan bir algoritmaya sahiptir. Oysa bilincin bir ürünü olan , düşünceler, duygular vb. sözdizimin ötesinde bilişsel süreç-

leri gerektirir. İşte tam bu noktada yapay zekâ işlemcileri bir insanın zihinsel fonksiyonlarının bir kısmını içermekle birlikte insan bilincinin yaratıcılık gerektiren özelliklerini tamamen kopyalayamaz.

Kopyalanan bilginin üreteceği sanat daha önce bahsettiğimiz gibi anonim olacaktır. Hiçbir zaman verilenin dışına çıkamayacağı için hep geçmişin fosilleşmiş bilgileriyle hareket etmek zorundadır. Bu zorunluluk geleceği önceden öngöremeyen bir körlüğü ihsan zihninin kopyası içinde taşlaşmış olarak bilgiyi muhafaza eder. Çünkü anlık düşünmeyi de kapsayan bir eylemi gerekli kılan yaratıcı süreçlerin bu programların içeriğinde yer almadığını ya da alamayacağını sistemin özellikleri itibarıyla söylemek zorundayız.

“Bizim sormak istediğimiz; ‘tanımından yola çıkarak, dijital bilgisayarlar düşünebilir mi?’ Yani, ‘Doğru bilgisayar programını gerekli girdi çıktılar ile yüklemek ve işletmek düşünmek için yeterli midir?’ Bu sorunun cevabı, öncekilerden farklı olarak kesin bir hayırdır. Hayır olmasının sebebi ise, daha önce belirttiğimiz gibi, bilgisayar programının sadece sözdizimsel olarak tanımlanmasıdır. Oysa düşünmek, anlamsız semboller işletmenin ötesinde anlam dizimsel içeriği de kapsar.” (3)

Anlam dizimsel içeriğe sahip olmayan bir programın bizim önceki paragraflarda belirttiğimiz gibi yapacağı sanatsal üretimler, gerçek sanatın çok dışında zanaat düzeyinde kalmak zorundadır. İnsan zihni bir dizi biyolojik sürecin sonucunda nöronlar arası iletişimle aktif hale gelebilen bir sistemdir. İnsan aklı, canlı biyolojik bir bütünsellik içerisinde gelişmiş bir düzeneğe sahiptir. Bahsedilen özellikleriyle de makine kurgusunun ve işletim sistemlerinin çok ötesinde bir sistemin çıktılarını sentez ve analizle nesnel hale getirir.

“Gelişmiş algoritmalara sahip dijital ve sinir biliminden beslenen bir disiplin olan yapay zeka insana özgü bilişsel yeteneklere benzer şekilde akıl yürütme anlama, öğrenme ve uygulama faaliyetlerini gerçekleştiren sistemlerdir. Ancak rutin ve işlem örüntüsü olan analitik zekaya yönelik işleri başarılı bir biçimde yerine getirirken duygusal zekaya yönelik empati adaptasyon ve tasarım gerektiren yüksek

belirsiz içeren işlerde kullanımı kısıtlıdır.” (4)

SANAT MI ZANAAT MI ?

İnsan zekasını taklit ederek adeta onun küçük ölçekli bir demosu niteliğinde bir algoritmaya sahip yapay zekâ algılama, öğrenme karar verme gibi süreçler gibi insana ait özelliklerin bir kısmıyla da olsa günümüzde sanatsal çalışmalarda yaygın bir kullanıma sahiptir.

Zanaat; insanın günlük ihtiyaçlarını gidermek için yapılan içinde, zaman zaman sanata ilişkin nüveler de barındıran; çıraklık, kalfalık ve ustalık süreçlerini zorunlu kılan bir süreçtir. Sanatta estetik bir beklentiyle üretim söz konusuysa zanaatta piyasaya dönük bir işlevsellikle insanların gereksinimlerini gidermeye yönelik üretim vardır.

Sanatkâr ise her defasında bir öncekiyle benzerlik göstermeyen özgün bir eser ortaya koymaya çalışır. O yüzden sanat eserinin biricik ve özel olduğuna dair vurgumuzu satır aralarında sürekli yapıyoruz. Peki, günümüzde yapay zekayı anonim bilgidan yararlanma ve insan birikiminin kopyası olma özelliklerinden yola çıkarak modern zamanların zanaatkarları olarak niteleyebilir miyiz?

Yönelttiğimiz soruyu uzatmadan cevaplayalım. Elbette hiç zorlanmadan sanat eseri zanaat arasındaki tanımlamalardan yola çıkarak sanata özgü estetik ve biricikliği içermeyen her ürünün birbirinin kopyası olması nedeniyle zanaat ürünü olarak sayabiliriz.

Geçenlerde, yapay zekaya beş büyük heykeltıraşın eserlerinin belirgin özellikleri yüklenerek bir çalışma yapıldı. Farklı zamanda ve coğrafyalarda yaşamış beş heykeltıraşın üslup özelliklerinin bir sentezi olarak ortaya çıkan heykel Stockholm’de sergilendi.

İsveçli bir mühendislik şirketi; “Michelangelo, Auguste Rodin, Käthe Kollwitz, Takamura Kotaro ve Augusta Savage” gibi heykel sanatının önemli isimlerinden derlediği bilgiyle “Impossible Statue” adlı heykeli sanatçıların beğenisine sundu.

Şimdi gelelim yukarıdaki yapay zekâ uygulamasının artı ve eksilerini değerlendirmeye. Bu haliyle bu eser sadece beş sanatçının değil aynı zamanda onların yaşadığı zamanın da tarihsel düzlemdeki sanatsal birikimini kopyalayarak anonim bir havuz yaratmıştır.

TDK ye göre sanat; “Bir duygu, tasarı, güzellik vb.nin anlatımında kullanılan yöntemlerin tamamı veya bu anlatım sonucunda ortaya çıkan üstün yaratıcılık.” olarak değerlendirilmektedir.

Bu heykelde taklide dayalı bir tasarımdan söz edilebilir. Fakat duygu ve yaratıcılıktan bahsetmek fazlasıyla abartı olur. Çünkü duygusal zekaya yönelik empati adaptasyon ve tasarım gerektiren yüksek belirsizlik içeren işlerde kullanımını içeren bir uygulama ile karşı karşıyayız.

Kimilerince yapay zekanın insan yaratıcılığına rakip olduğu bir dönemden olduğumuz savı oldukça sık dillendirilmektedir. Bu tür düşüncelerin oldukça abartıldığı gerçeklikle tam örtüşmediği kanısındayım.

Çünkü YZ kendisine dikte edilen seçili anahtar sözcüklerle bir metin oluşturma, şiir yazma, resim yapabilme yetilerinin sonucu olarak insan beğenilerine hitap eden eserler koyabilse de ortaya çıkan şey her ne olursa olsun ileri doğru bir sıçrama olmayıp tersine her saniyede geride kalacak bir zanaatkarın aynılan ürünlerini piyasaya sürülmesinden başka bir şey değildir.

“Hayatın her alanına giren ve hızla büyüyen yapay zekânın tasarımcıların işlerini büyük ölçüde hızlandırdığı ve zanaatı mükemmelleştirdiği ifade ediliyor. Yapay zeka teknolojileri hızla gelişse de, karmaşık ve özgün problemlerin çözümünde hala insanların fikirleri, sezgileri ve yaratıcılığına ihtiyaç duyuluyor.” (5)

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere yapay zeka zanaatı mükemmelleştiren modern bir zanaatçıdan başka bir şey değildir. Değildir diyorum

çünkü sıkça tekrarladığımız gibi ortaya özgün bir şey konulamamaktadır. Yapay zeka endüstrisinin hızlı bir gelişim içerisinde olduğu yadsınamaz. Fakat bu endüstrinin zanaat özelliği gösteren sektörlerde kullanımının yaygınlaşacağı üretim süreçlerinin eskiye göre hızlanacağını öngörebiliriz.

Son yıllarda dijital zanaat ürünlerinin internet ağları vasıtasıyla piyasaya sürüldüğü oldukça geniş bir ticaret hacmine sahip olma açısından gelecek vadettiğini görmekteyiz. İnsanların sanatsal çalışmalarında ön açıcı sonuçlar ortaya koyabilir. Fakat insanın sanatsal faaliyetlerinin yerini alacağını söylemek yanlış olur.

Ezcümle, sonsuzluğa akıp giden insanlık tarihinde insanın inkârı zaten başka bir dönemin başlangıcıdır. Böyle bir durum, sınıf karşıtlıklarının alacağı biçimler ve sınıf mücadelesinin seyriyle insanlık açısından yeniden tanımlanacaktır.

NOTLAR

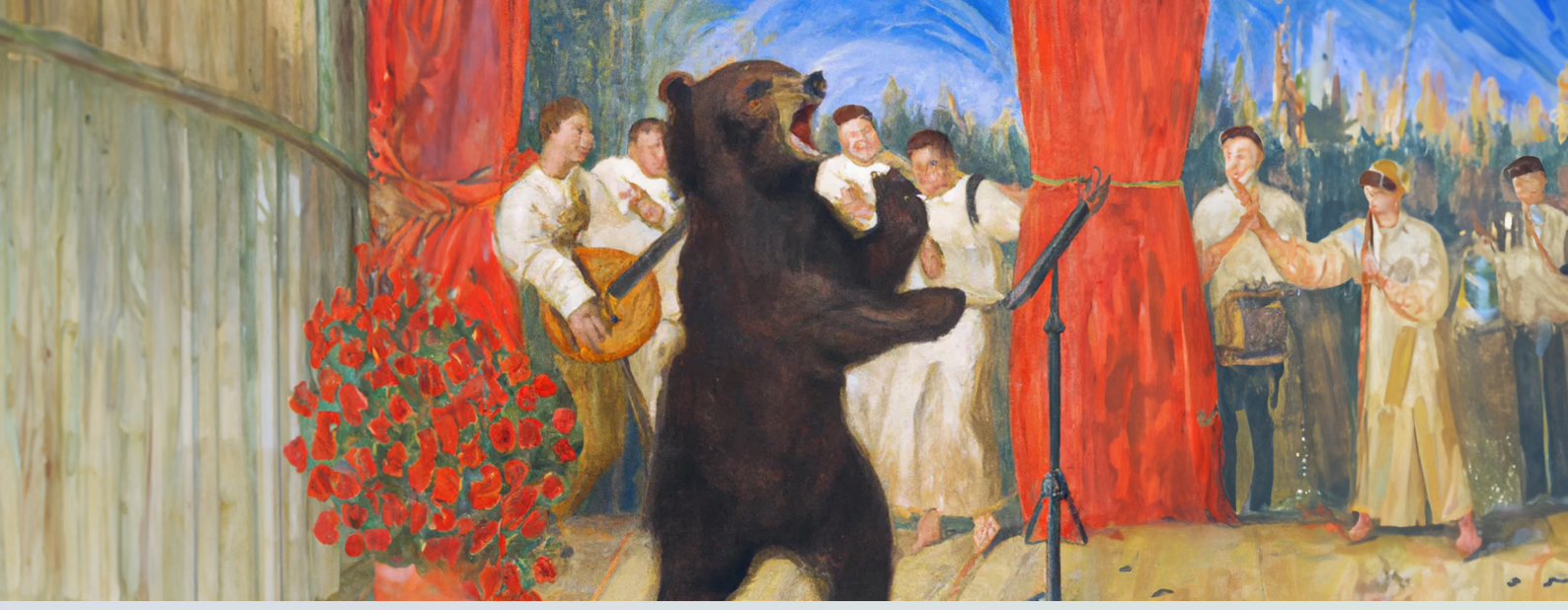
(1) Utku Köse Yapay Zeka Felsefesi Doğu Kitabevi.pdf syf:19

(2) <https://pharmaino.com/sanatta-yapay-zeka/>

(3) Cogito Sayı 013 Yapay Zeka YKY.pdf syf:63

(4) <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2207007>

(5) <https://www.dunya.com/sektorler/teknoloji/yapay-zeka-insan-girdisi-olmadan-mukemmellesemiyor-haberi-695260>



MAKİNEİNİN MEKANİĞİ SANATIN DİYALEKTİĞİ

Bir zamanlar popüler bir film vardı: Tanrılar Çıldırılmış Olmalı! Filmin konusu şudur: Yerli bir kabilenin üstünden geçen uçaktan bir şişe atılır. Nesneye yabancı yerliler şişeyi tanrıdan gelen mesaj olarak algılar. Hayale alabildiğine açık uslamlamayla, şişedeki derin anlamı hem çözmek hem de ondan kurtulmak isterler. Film, bu komik serüven mantığıyla akar gider. Filmi izlerken şunu düşündüm: Yabancıyı olduğumuz her nesne veya olay, bize **metafizik ve anlaşılma** gelir. Böyle bir durumda bir cevap bulmak bizim için yeterlidir. Cevabın doğruluğu bizi pek de bağlamaz. Yeter ki o an işimize yarasın. Tüm mitoloji ve dinlerin özeti de budur aslında. Çözemediklerimiz bize kötü gelir ve kurtulmak isteriz. Bu nesnelerin, yaşamımıza müdahale ettiğini düşünüyorsak daha çok rahatsız oluruz. Özellikle geleneksel toplumlarda: Kolay mı alışkanlıkların dışına çıkmak! Ama teknik ve nesnelerin zorlayan bir yanı vardır. Alışkanlıkları paçavra gibi kenara atar. Teknikle başka aşamalara geçişimizin hem devrimci hem sancılı olması bundandır. Ama ilerleme durdurulamaz. Teknolojiye bakışımızı sınıfsal konumumuz da belirliyor. Ekonomik ilişkilerimiz, 'iktidar' olgusuna mesa-

femiz ve kültürel yapımız teknolojiye bakışımızı belirler. Bu öğeler ekseninde teknolojiye **değer** yükleriz: **İyi** ve **kötü**! Oysa teknoloji tek başına ne **metafizik** ne **değer**dir. Bu öznel yargılar bizim teknolojiye yüklediklerimizdir. Bilinç bulanıklığı, diyelim! Ama bilinç bulanıklığı toplumsal hastalığa dönüşebilir. Daryush Shayegan **Yaralı Bilinç** eserinde bu sorunu irdeler. Teknoloji üretimini es geçip, biçimsel kısma saplanan geleneksel toplumları **kültürel şizofren** olarak değerlendirir. Örneğin, araba üretemeyen toplum dışarıdan aldığı arabaya süsler veya dinsel semboller yapıştırdı mı onu kendisine ait hisseder. Böylece ilkel bilincin çağımıza taşındığına tanık oluruz. Burada teknolojiyle bağ kurulmuş ama yabancılaşma aşılmamıştır. Bundan bir garip gerçeklik doğmuştur. Bizim usla bakıp garip gördüğümüz onu yaşayan için normal ve gerçektir.

Bir şeyin yanlış olması, varlığını sürdürmeyeceği anlamına gelmez. Böyle olsaydı tarihin neredeyse hepsini silmek zorunda kalırdık. Teknoloji ve yaşama etkisi kuşkusuz insanı derinden bağlıyor. Acaba bir taş ilk defa keskinleştirip bıçak yapan insan neler düşünmüştür? Yaşamını kolaylaştırdı-

Hasan
ÇAPİK

deneme

ğı için hayranlık, ölümcül olduğu için de korku! Teknoloji/nesne/makine, Roma mitolojisindeki Janus gibi hep çift yüzlü olmuştur: Kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı! Atalarımız belki bunları düşünmediler. Biz soruna felsefe ve disiplinler ayırıyoruz. Ayrıca disiplinlerin gelişimleri de teknolojiye durmaksızın kan taşıyor. Buna **yaratıcı döngü** diyebiliriz. Yaratıcı döngü kendi içinde tamamlandıkça başka aşamaya sıçrar. İnsan, gelişen teknolojiyle sınırlarının nereye dayandığını öğrenir. Teknoloji bu anlamda felsefeye girdiği gibi kendi felsefesini de dayatmaktadır. Bu bağlamda teknoloji, insanın kendini görebileceği bir ayna mıdır?

Teknolojiye karşı yargılarımızı gözden geçirmeden önce teknolojinin hiç değilse son yüzyıllardaki evrimini hatırlamakta fayda var: “*Bilindiği gibi 18. yy teknik araçların çağıdır; bu dönemde tek ve küçük mekanik elemanlar kullanılmış, atölye çağı diyebileceğimiz bir evre egemen olmuştur. 19. yy ise teknik makinelerin çağı olmuş, bu dönemde tek ve büyük makineler kullanılmıştır; bir tür ‘kendine işleyen’ makineler ya da ‘özdevimlilik’ (automatisation) çağıdır. 19. yy 20. yy’a gelince bu dönemde ‘özdevimli makineler’in yerine ‘kendi başına çalışan makineler topluluğu’nun (automation) geçtiğini görüyoruz. Bu çağ birbiriyle eşgüdümlü çalışan makine grupları çağıdır... Yapılardaki ve işlevlerdeki bu karmaşıklık (complexite) aşıldığında daha üst düzeyde karmaşık yapı ve işlevlere ulaşacaktır.*” (1)

İnsan yaşadığı sürece teknolojinin gelişimi, yaşama müdahalesi de durmayacaktır. O, gölgemizdir. Teknolojiye karşı nerede durursak duralım, ona savaş ilan etmek akıl karı değildir. Üstelik mücadele eşitler arasında olur. İnsan ve teknoloji farklı kategoridedir. Özgün olan insandır. Teknoloji/makine/yapay zekâ ise insan düşüncesinden yüklenmiş verilerin karmasından kırma yapısıdır. Sözü burada sanata getirirsek; yapay zekânın başlangıçta kendisine ait özgünlüğü ve düşüncesi olmadığından sanatı(!) da kolaj olmanın ötesine geçemeyecektir. Yapay zekânın gölgemiz olması bundandır. Yine yeri gelmişken, insan özgünlüğünden kaynaklanan bir şey daha var. Bu paradoksal gelebilir ama insanın yaratıcılığındaki temel itkilerden biridir. İlerlemeyi sağlayan momenttir bu! Ne? **Yanılsamaların, kendi bağrından yeni olanaklar doğurma-**

ısı! Mesela mitolojiler ve genel anlamda birçok öge bu yanılsamanın ürünüdür. Ama kültürel zenginliktir. Zaten kusursuzluk olsaydı yolumuz idealizme çıkardı ve evrim diye bir şey olmazdı. Biz de tanrıların robotu olurduk. Sanat mı? O da olmazdı. Dikkat ederseniz sanat da sırtını bu yanılsama ve yansımalar veriyor. Her şeye nesnellikle bakılsaydı sanat nasıl var olacaktı? Sanatçı(!), rutin aktarıcından öteye geçemeyecekti. İşte yapay zekânın bu yanılsaması olmayacağından sanatı da olmayacaktır. Bunun bilinciyle şunu vurgulayalım: Teknolojiyi düşman görmek ilkel düşüncenin uzantısıdır. Yapay zekâdan korkmak da! Çünkü teknolojiden anlam beklemek kendimize haksızlıktır. Anlam, insana özgüdür. Anlamın yedirildiği sanat ve felsefe gibi alanlarsa insanın fethedilmez kaleleridir. Anlamın beslendiği aklın programatik, duygularınsa stabil olmadığını kavrarsak yapay zekânın boşa düştüğünü görürüz. Bilinç bulanıklığına gerek yok. Bizi korkutan, teknolojinin her şeye müdahale etmesi ve yok ediciliğin sınırlarını yoklamasıdır. İnsan ve doğa kadar etik değerlerin aşınmasına yol açtığını düşünüyoruz. Bunlar altı boş korkular değil! Teknolojik basıncın yönlendirmesi altında dinamiklerini kullanamayan insan, makineleşmeye başladı. Akı ve duyguları törpülenen insan, La Mettrie’nin “*İnsan makinedir*” savsözünden öte nedir ki? İnsanın kendisini makineyle kıyaslaması birtakım davranışların benzerliğiyle ilgilidir. “*Düşünce ve tıp tarihinde zihni anlamak için teknolojik yenilikleri model olarak kullanmak yaygındır.*” (2)

Aslında insan, tarihsel gelişimine göre rol model alabileceği bir **güç** benimsemiştir. Avcı toplayıcı dönemlerinde, tanımadığı hayvanlar kendisine gizemli gelmiştir. Bu yüzden hayvanları **totem** kabul etmiş ve onlara benzemeye çalışmıştır. Rol modeli hayvandır. Yerleşik hayatla birlikte doğa ve hayvanlar gizemlerini yitirmişlerdir. Çünkü onları tanımaktadır. Gizem, bilinmezde mayalanır. Metafiziklerinin deri değiştirme zamanı gelmiştir. Artık tek elden yönetimlere en yakışır güç tek tanrı anlayışıdır. Max Weber’in “*Toplumlar ihtiyaçlarına göre tanrılar yaratan makinelerdir.*” sözü meseleyi özetler. Tanrılar üzerinde insanın mührü vardır. Bu dönem rol modeli tanrıdır. Fakat toprağın egemenliğini alt üst edecek bir güç yaratıldı insan elinden: Makine(leşme)! Elbette makineleşme

uzun yılların birikim ve biliminin sonucuydu. Sonuç bile değildi aslında; çünkü hep oluş halindeydi. Sanayileşme çağının ikonu makine, gizemli görünmüyordu. Bilim ve akılla kontrol edilebiliyordu. Seri üretiyor, hatasız çalışıyor ve insana özgü sorunlar çıkarmıyordu. Bu ikonlar kimdeyse dünyayı onlar yönetiyordu. Doğa ve insan kaybettikçe makine kazanıyordu. Yeni rol model makinedir. Sanayileşmenin ilk zamanları algılayış budur. İnsan olanları yeterince kavrayamamanın şaşkınlığıyla kendisini makineyle karşılaştırmaktadır: **“İnsan, makinedir!”** görüşü insanın vardığı aşamanın özetidir. Makineleşme müdahaleci yapısıyla bilim, felsefe ve sanatın da damarlarına sızdı. İnsan şaşkınlıkla soruyor: Ben mi makine mi? Böylece aynı sıklette olmayanların boks maçı başlıyor. İnsan, hiç üşenmeden makineye övgüler düzdüğü zamanları anımsıyor: *“Descartes’e göre, bedenler ve hidrolik makineler arasındaki tek fark karmaşıklık seviyesidir. Kullandığı model, sonrasında endüstri devrimini ateşleyen makinelerin icadına ilham kaynağı olacak hidrolik sistemle çalışan otomatlardır. Otomaton fikrinin en ilginç yanı, görece kendi kendine hareket edebilme kabiliyeti göstermesidir. Ancak kendiliğinden görünen bu hareket, daha önceden belirlenmiş komutlara cevap veren ve belli işlem sıralamasını izleyen yapısından kaynaklanmaktadır. Belli bir programcıyı gerektirse de kendi kendine işleyen bir sistem görüntüsü veren bu yapı...”* (3) aklımıza şunu getirmiyor mu? Sanayileşmenin makine özne’inde yarattığı sistem makine gibi işlemiyor mu artık?

Daha da ileri gidip **sistem makinedir** diyebiliriz. İnsan bedensel ve zihinsel olarak onun bir aparatıdır. Makineleşme yaygınlığı ve yaşam müdahalesiyle karşımızdadır. Yapay zekâ ise kendisini özerkleştirebilen, yönlendirebilen ve koşullara uyum sağlayan yapıdır. Bizden canlı olmaya dair esneklikleri taşımama yönüyle ayrılrsa da ve şimdilik **programlama/veri yüklenmesine** gereksinim duysa da ilerleme kaydettiği çok açık! Bilgi işlem hacminin ve işlevlerinin çoğalması bir zaman sonra epistemolojik alanı yönlendireceği izlenimi de uyandırıyor. Bu, insanın zihinsel aktivitelerinin zayıflayacağı anlamındadır. Çünkü makineler insandan aldıkça akıllanacaktır. İnsan akış içinde yetenek ve düşünme özelliklerinden azat edilecektir. Potansiyeli olanlar da sistemleşmiş makinenin sınırları içinde,

kendisine biçilmiş rol kadar iş görecektir. İnsan şimdilik bu sınıra dayanmadığından yaşamını **olağan** sürdürüyor. Oysa koşullar yabancılaşma ve yapaylık üretiyor. İnsanın kuşatma altında olduğunu görmüyor muyuz? Varoluşu içgüdüsele, iradesi salt işlemlere indirgenmiş insan, **yapma** değil midir? Hadımlaştırılmış zekâsı **yapay** değil midir? Bir şeyin yapay olması için ille de fabrikasyon aşamalarından geçmesi gerekmez. Düşlerini bile makineleşmiş sistem belirliyor. Elbette bu sistemin genel adı kapitalizmdir. Hangimiz onun eğitiminin, işinin ve işe göre belirlenen yaşam kalıplarının dışına çıkabiliyor? Sanatına veya felsefesine itiraz edebiliyor? İtiraz eden yalıtılıyor her şeyden. Hem de bürokratik işlemler duyarsızlığında! Teknolojinin bu yönlü evrimi, sermayeye muazzam bir cephe açıyor. Amaçlanan da budur: İnsanı fark ettirmeden kuşatmak, yabancılaştırmayı derinleştirmek ve muhalif unsurlardan yalıtım! Bu insan, sistemin ideal insan tipidir. Kapitalizm ona ruhunu üflemiştir de öyle yaratmıştır. Üfürük etkili olsun diye etrafınızı eserleriyle sarmıştır. Alternatif düşünceler yok edilmiştir.

Geçmişten günümüze değişimin sınıfsal yapılar içinden süzülen diyalektikle gerçekleştiği gösterilmez. Tarihi an’dan ibaret sanırsınız. Tarih bir an’da felsefesi **carpe diem**’dir. Oh, ne ala! Karşımıza konulan **yapay zekânın sanatı** da kapitalizmin yapay tartışmalarından biridir. Yapay akım ve tartışmalar içinde aptala dönen halk ise gerçekçi sanatını talep edemiyor. Yazık ki sanat algısı sistemce belirlendiği için ne isteyeceğini bile bilmiyor. Bu durum **Yanılsama ve Gerçeklik** eserinde şöyle açıklanır: *“Kapitalizmin güçlenişi gitgide bütün sanayi üretimini seri üretime sokmak, binlerce zanaatçıyı malından mülkünden etmek ve onları emekçi düzeyine indirmek ister, sanat alanında da aynı etkiyi yapar. Seri üretim sanatı, düpedüz bir bayalığa zorlar insanı. İyi sanat daha az satılır olur. Çünkü sanatın rolü, çoğunluğu, kapitalist üretimin ölü mekanik varlığına uydurmasıdır artık: bu üretimde emek, içlerindeki içgüdülerini uyandırmaksızın onların dirimsel gücünü emer; boş zaman, akli, filmlerdeki kolay fantezilerle, sonu iyi biten basit yazılarla ya da coşkuları yumuşatmaktan başka bir iş yapmayan müzikle öldürecek, uyuşturacak bir zaman olur; bu yüzden de, yazarın ödenmiş ustalığı bir makine bakıcısınınki kadar sıkıcı ve usanç verici olur... Filmler, roman ve resim*

sanatı aynı düşüşten paylarını alırlar. Sonsuz teknik kaynaklar ile insan ruhunun devamlı alçalışı ve birörnek hale gelişi kapitalizmin bu aşamadaki fabrika üretimi ile fabrikasyon sanatın benzeri özellikleridir.” (4)

Demek ki kapitalizmin **ücretli/üretici yazarlar** kulübüne bu sefer de **yapay zekâ** transfer ediliyor. İkisnin de elinden aynı yapay işleyişe uygun olarak çıkacak sanat, Caudwell'in vurgusuyla; **“Sonsuz teknik kaynaklar ile insan ruhunun devamlı alçalışı ve birörnek hale gelişi”**nden öteye geçemeyecektir. Öyleyse kapitalizm yapay zekâ üzerinden sömürüsü için yeni bir cephe açıyor. Hakını verelim: Yapay zekâ teknik beceri gerektiren rutin işlerin her alanında başarılı olacaktır. Ama insanın doğasının binlerce yıllık birikimi, emeği, sezgisi ve yaşamı farklı kavrayışlarından serpilip estetize edilen sanatıyla boy ölçüşemeyecektir. Yapay zekâ sanat alanında ölü doğumdur. Nasıl ki kapitalizmin garip garip bir sürü sanat akımı tarihin çöplüğüne atıldıysa yapay zekânın da başına gelecek olan budur. Yapay zekâ bir şeyin fotoğrafını çekebilir ama içeriğini kavrayamaz. Zaten sanat da tam olarak buradan başlar. Sanat bu **kör noktalar**dan, bu **kontrol edilemezler**den doğar. Sanatın temel itkileri olan duygular, sezgiler, aklın hesaplanamaz bileşkelerden sanatsal veri kotarışı hiçbir zaman makinelerin harcı olmayacaktır. Makine hep mekanik kalacaktır diyalektik sanat karşısında!

NOTLAR

(1) Eleştiri ve Aydınlanma, Nejat Bozkurt, Say Yay. S: 38

(2) İnsan Bir Makinedir Savının Dinamik Sistem Kuramı Bağlamında Değerlendirilmesi, Ayşe Uslu, Temaşa Felsefe Der. Sayı: 18

(3) İnsan Bir Makinedir Savının Dinamik Sistem Kuramı Bağlamında Değerlendirilmesi, Ayşe Uslu, Temaşa Felsefe Der. Sayı:18

(4) Yanılsama Ve Gerçeklik, Christopher Caudwell, Payel Yay. Çev: Mehmet H. Doğan, S: 129





YAĞMUR

I

başımı tren yollarına yasladım
seni bekliyorum

öyle sıcak ki gözyaşlarım
ağlasam dağ köyleri tutuşacak

orpheus'tan bu yana
kırık olsa da kanatlarım
ayaklarım toprak ve kök
kollarım gömgök deniz

bana bir çoban şarkısı söyle anahita
gözlerine denizin tuzu değmemiş
rüyaları sevmiyorum

Ruhan MAVRUK

MAYAŞİİR



II

bir sen bilirsin soluğunu çekip gitse de yaz
neden hala açıyor balkonumda güller

bir aslan yavrusuyla düştü ya
gölğem sulara
şikayetim yok yıllardan da

ichimde hülyalı avlularda yağmur öncesi
serinlik
badem ağaçlarının çıldırtan kokusu...

sürgünler döndü uzaklardan
dillerinde hüznü şarkılar...

bir tüy daha düştü
ishak kuşunun kanadından

kalbimin en eski medeniyetisin sen
dağlarımdaki ateş,
acının köklerindeki sevinç

köpük köpük nehirler gibi güzelsin!..

MAYAŞİİR

YAPAY ZEKA VE KAPİTALİZM

Herhangi bir canlı organizmadan destek almadan, tamamen yapay araçlarla oluşturulan, bizler gibi davranışlar sergileyen; karar verme, öğrenme, genelleme yapma yeteneği gösteren yapay zekâ, dış verileri yorumlayan ve uyarılma yolu ile belirlenmiş bir görevi yerine getirebilen teknolojik bir buluşun adıdır. Tarihi izlerine 1884 yılında rastladığımız yapay zekâ kavramı, akıllı davranışlar göstermesi beklenen makinelerin Charles Babbage tarafından deneyimlenmesiyle birlikte, bilim dünyasında adı konulmasa bile varlığının ilk nüveleriyle yer almaya başlamıştır.

Geldiğimiz noktada yapay zekâ laboratuvar ortamının dışına çıkarak, üretici güçlerin önemli bir parçasına ve hatta giderek hayatın önemli ihtiyaçlarını karşılayacak vazgeçilmez bir teknolojiye dönüşmektedir. İnsan müdahalesi olmadan öğrenebilen, kendi kendine karar alabilen; öğrendiklerini ve kararlaştırdıklarını uygulayabilen bir algoritma olan yapay zekâ, insan özerkliğini engelleyen bilimsel bir devrim olarak kapitalist düzen tarafından hızla geliştiriliyor. Fakat yapay zekâyla ilgilenen bilim insanlarının en dikkat çekici yönü, deneyimlenen

ile deneyimleyen arasındaki boşluğu görmezden gelmeleridir. Bilinç hakkında bilinen ve bilinmeyenler üzerinde sağlıklı bir tartışma yapmadan ontolojik çıkmazları büyüten kapitalist zihniyetin bilimsel yöntemi, bilincin kavramsal betimlemesini değersiz kılmaktadır. Deneyimi sadece deneyimleyen ve deneyimlenen arasındaki etkileşim sürecine indirgeyen kapitalist bilim yaklaşımı “qualia ve fenomenal” durumlar hakkında da konuşmaktan kaçınmayı daha uygun görmektedir. Bu nedenle deneyimin fenomen niteliğinden kaynaklı ontolojik sorunlar, epistemolojik düzeyde de gelişmesi muhtemel olan tüm zeminlere engel olmaktadır. Zira bilincin öncelikli olarak erişim bilinci bağlamında ele alınması çoğunlukla bilincin özgün yapısını; rasyonel kararlarda, dilsel ve iletişimsel davranışlarda olağan hâlden farklı yorumlamaya açık hâle getirmektedir. Bu bakımdan yapay zekâ alanında yaşanan gelişmeler toplumla buluşmaya başladığı andan itibaren zihnin doğasına yönelik yaklaşımların yavaş yavaş değişik bir boyuta evrilmesine neden olmaktadır. Bilincin içselligi, dışsallığı, beyin ve beden arasındaki doğal akışı ve özdeşlikleri, yapay zekâ çalışmalarıyla tamamen varlığını

yitirmeye doğru yol almaktadır. Kendi başlarına hareket edebilen, düşünebilen, konuşabilen ve insanlarla âdeta zihinsel yönden akran olmaya aday gösterilen yapay zekâlı robotlar ve araçlar, toplumsallığın en önemli birlikteliğinin sebebi olan üretim alanında, artı değer üretmenin yeni araçları olarak kapitalist sermayenin gözdesi durumunda. Bu açıdan Marx'ın sermaye analizini yaparken makinelerle yaptığı vurgular, kapitalist sistemde makinelerin ve geldiğimiz noktada yapay zekâlı robotların hayatımızda emek ve sömürü bakımından ne derece vahim bir olgu olduğunu tekrar hatırlatıyor.

Kapitalist dünya düzeninde üretimin gittikçe makineleşmesi ve gelişen otomasyon çalışma sistemiyle kapitalist sistemin kökleşmesine katkıda bulunması yapay zekâ konusunun yaşamımızda daha çok sorgulanmasını zorunlulaştırıyor. Sabit sermayenin görece amacının artı değer üretmesi ve bunun içinde insan iş gücü zamanının azaltılması; daha az insanla, giderek insansız üretilecek artı değerın dünya ölçeğinde yeni üretim modelini yaratmasına neden oluyor. Dolayısıyla sermaye insandan henüz tam olarak vazgeçmeye hazırlıklı olmasa da insanların bilişsel yetilerini gittikçe daha çok akıllı teknolojik araçlara tercih ediyor. Bilişsel araçların üretime katılmasıyla otomasyon sisteminin büyümesi ise, yapay zekâ ağlarının üretime hâkim olması anlamına geliyor. Öyle ki, emekçilerin kol ve beyin gücüne dayalı klasik kapitalist üretim modelinin yapay zekâ tarafından değişime uğraması artık kaçınılmaz olmaktadır. Sanayi dönemi olarak da adlandırılan bu dönem, canlı emeğin yerini robotlara bırakmasıdır. Beyin emeği dediğimiz iş potansiyeli artık adım adım yapay zekâ ile yeni bir işgücü potansiyeline dönüşüyor. Ha keza, yapay zekâ ile ilgili haberlere baktığımızda: "Microsoft'un klavyelerinde son otuz yılın büyük değişimini yaptığını ve yeni klavyelerine yapay zekâ tuşu eklediklerini duyuyoruz. Sağlık sisteminde İngiltere'de doktorların beyin ameliyatlarında yapay zekâdan faydalanmaları için bir takım ön adımlar atması ve Almanya'da özellikle Bosch Yönetim Kurulu Başkanı Stefan Hartung'un, endüstriyel yapay zekânın geliştirilmesinde ve uygulanmasında öncü rol oynayacaklarını vurgulaması," beyin ve kol gücünde yapay zekânın pilot bir görev üstleneceğini kesinleştirmektedir. Kapitalist sömürgeci sistemle

birlikte üretim sektörü, teknolojik gelişmelerle birlikte insansız iş gücünü devreye koymak için büyük dönüşümlere imza atmaya devam ediyor. Yapay zekânın bu dönüşümde giderek asıl belirleyici olması, yapay zekâ destekli yazılımları daha fazla lüzumlu hâle getiriyor. Yapay zekâyı deyim yerindeyse "makine öğretilerek," yapay zekânın akıllı üretim süreçlerini gerçekleştirmesi, yapay zekânın iş bakımından yavaş yavaş insan emeğini tasfiye edeceğini görünür kılıyor. Sermaye fraksiyonlarının son yıllarda yapay zekâ propagandaları yapmaları, gelecek planlamasında inovasyonlardan eğitim sahasına kadar yapay zekâ kurgulamalarının tamamen sisteme hâkim olacağına dair ciddi mesajlar sunmaktadır. Dördüncü Sanayi Devrimi (endüstri 4.0) tekabülünü hatırlatmakla birlikte, burjuvazinin çağımızı bilgi ve dijital dönem olarak telaffuz etmesi buna mukabil siber- fiziksel sistem hakkındaki değerlendirmesi, içinde yaşadığımız tarihsel dönemin temel misyonunu vurgular niteliktedir. Yapay zekâ ile birlikte gittikçe büyüyen otomasyon planlamaları, burjuva literatürüne yeni uygulanabilir kavramlar kazandırmanın yanında sibernetik bir çağa girişimizi de bizlere fark ettirmektedir. Yapay zekâ savunucularının maddi olmayan emeği doğrudan insanı dışlayarak simüle etmeleri, sadece emek kavramının değil, insan soyu mefhumunu da risk anlamında tehdit eden şüpheleri artık akla getirmektedir. Toplumsal değişimlerin her aşamasında üretim ve üretici güçlerin etkin bir ağırlığının olması, yapay zekâ çağıyla yaşanılması büyük ihtimal dahilinde olan insana rağmen insansızlık çağını, biyolojik riskleriyle birlikte, emekçi toplumların eşğine getirmiş durumdadır. Yapay zekâ aktivitelerinin teorik ve pratik olarak gelmiş olduğu aşamada yapay zekâ, toplumsal süreçlerde etkin bir aktör olarak konumlandırılmıştır. Bu nedenle birçok bilim adamına göre insan olmayan şeylerin toplumsallığı biçimlendirme kapasitesine sahip olarak görülmesi aslında bir toplumsal fail (actant) olarak yapay zekâyı işaret ediyor. Ne yazık ki; doğa, nesne, toplum ve özne karşıtlığı üzerinden sonuçlar almaya çalışan kapitalist sistemin, toplum ve üretimi sosyo-teknik bir sistem modeli olarak tasavvur etmesi, yapay zekâyı, emekle anlam kazanan bir yaşamın tüm değerlerini yok etmek için üretimin merkezine doğru mobilize etmektedir.



DÜŞÜNCENİN YAPAY ZEKASI

Yapay zekâ günümüzde konuşulur hale geldi. Konuşmanın ötesinde çeşitli teknolojik aletlerde kullanılır hale getirildi. Öyle gözüküyor ki çok kısa zaman içinde yapay zekâ dünyanın her yerinde aktif hale getirileceğini düşünüyorum.

Okuduğum makalelerde, araştırmalarda 1900 yılının başlarında temelinin atıldığını yazıyordu. Bence yapay zekânın düşünce olarak daha eskilere dayandığını düşünüyorum. Bunu da şöyle düşünüyorum? O dalda yeteneği, bilgisi olan bilim insanlarının teorik düşüncesini o icadını (buluşunu) deneyler sonucunda kanıtlamasıyla gerçekleşiyor. Burada başaktör insan oluyor. Bu insan düşüncesini yapay zekâsıyla iyi ya da kötü yönde kullanabiliyor.

“İlk Bilgisayarların abaküs olduğu söylenmektedir. Fakat günümüze uyarlanınca ilk bilgisayarlar Charies Babbage tarafından üretilmiş olunan bilgisayardır. Charles Babbage tarafından ilk olarak 1833 yılında bir bilgisayar tasarladı. Charles Babbage üretmiş olduğu bu prototipi’yi 1870 yılına kadar geliştirdi.”

“Yapay zekânın kapasitesini sınamak için en eski öneri 1950’de Alan Turing

tarafından ortaya atıldı. Turing testi olarak bilinen deneyde bir kişi bilgisayar üzerinden sorular sorarak karşı tarafla bir diyalog kurar. Eğer kişi karşıdakinin insan mı, bilgisayar mı olduğunu ayırt edemiyorsa karşıdaki bilgisayar Turing testini geçmiş sayılırdı.”

Amerikan filmlerini çoğumuz seyretmişizdir. Tasarlanan bir macera filmi olan Terminatör film serisi, robot savaşçı üzerine yapılmıştır. Yapılan bu gibi filmler önceden yapay zekâ ile destekleniyor. İlk önce hazırlığını, buluşu yapıyorlar ve sonradan film sahnesine konularak dünya insanlarına olacakları izlettiriliyor.

Düşünebiliyor musunuz? Savaş füzesi bir uçağa kilitleniyor ve ateşleniyor füze hedefini bulup uçağı imha ediyor.

Elon Musk’ın Teksas’ta sahibi olduğu elektrikli araç fabrikası Tesla’da, robotların yazılım mühendisine saldırısı haber bültenlerine yansdı. Bir insanın yarattığı robotların insana vereceği zararlar ortaya çıkıyor. İnsanın programladığı robot program dışına çıkabiliyor.

Kadın ve erkek robotlar farklı yer-

lerde değerlendirilmek üzere yapım aşamasındadır. Yapılanlarının var olduğu söylenmektedir. İşlerin yapımında ağırlıklı robotlar “yapay zekâ” yapacaktır. Birçok insanın işsiz kalacağına işaret ediyor.

bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/yapay-zeka-ve-yapay-ogrenme

www.youtube.com/watch?v=qNz-x558VqQ

Bir insan başka birini yaraladığında veya öldürdüğünde cezası var. Düşünüyorum da! Robot yazılım mühendisini öldürseydi cezası olacak mıydı?

‘Yapay zekâ’yı yaşamımızın her alanında varlığını görebiliyoruz. Şarkının sözlerini yüklüyorsunuz ve karşınıza notalarıyla bir müzik çıkıyor. Elektronik arabalarda arabanın gidişini, duruşunu, sağa, sola dönüşünü, geri geriye gittiğinizi arabanın bilgisayarından görebiliyorsunuz. Cep telefonlarından yer tespiti için konum atılıp, o yeri buluyorsunuz. Satranç oynayan bir robotu da gördük. Ev eşyalarındaki ürünlerde görebiliyoruz. Hastanede ve fabrikalarda yapay zekâları görmek mümkündür.

Müzik yapan bir yapay zekâ bence öyküde, romanda, tiyatro eseri de yazabilir diyorum. Düşünebiliyor musunuz? Eskiden telgraf vardı. Şimdi WhatsApp var. Mesajınızı her yere ulaştırabiliyorsunuz. Gerektiğinde görüntülü arayabiliyorsunuz.

İlk uzaya çıkan astronotlardan sonra insansız uzaya giden uzay araçları geliştirildi. İnsan zekâsıyla bunlar oldu. Her gün yeni bir teknoloji hayatımıza giriyor. Eski teknolojilerin gelişmiş hali de hayatımızda yerini alıyor. Bizden sonraki yaşamlarda yapay zekânın farklı türleri ortaya çıkacaktır. Bunlar kaçınılmazdır.

Yapay zekâ kendi arasında zayıf ve dar yapay zekâ, güçlü ve süper akıllı yapay zekâ olarak adlandırılıyor. Sıralamaya göre devam eden Reaktif - Tepkisel YZ, Sınırlı Bellek YZ, Zihin Teorisi YZ, Özbilinçli ZK, Yaratıcı ZK. Burada yazılanların görev alanları farklıdır. Aşağıdaki linkten okuyabilirsiniz.

Bu bölümde kullanılan kapak görselleri, yapay zeka (DALL-E 2 ve Adobe Photoshop) kullanılarak hazırlanmıştır.



“SORGULAMANIN YERİNİ
KABULLENME,
İNANÇ VE SEVGİNİN YERİNİ
KORKU VE İTAAT
ALDI”

AMA BU DURUMU

DEĞİŞTİRMEK

İÇİN

MÜ-
CA-
DE-
LE-
YE!



TARİHE NOT DÜŞENLER

Bülent BOZKURT

Yazarlar öykü, roman, makale yazarken; şairler şiirler yazarken; bestekarlar o şiirleri notalara dökerken, ressam, heykeltıraşlar yapıtlarıyla dönemin ekonomik, siyasal yapısının nedenlerini ve sonuçlarını sorgulayarak, yargılayarak tarihe not düşerler. Bunları yapan yazarları, sanatçıları toplumcu yazar ve sanatçı diye adlandırırız. Ressam, yazar, şair, karikatürist, belgeselci ve sinema eleştirmeni Abidin Dino, ömrünün tamamını fırçasını, kalemını ve insan ilişkilerini başta işçi sınıfı ve ezilen halklar için kullanmıştır dersek abartmış sayılmayız...

Usta yazar Yaşar Kemal Ant dergisinin 80. sayısında **“Abidin Dino’ya Mektup”** isimli makalesinde Dino’yu bakın nasıl tarif ediyor: *“...Siz o zamanlar Adana’da sürgündünüz, çok sıkıntılı günler geçiriyorsunuz. Sizin beni merakınızdan çok daha ben sizi merak ediyor, hayretle ve hayranlıkla sizi izliyorum. Bir sürgüne ne kadar yoksul, ne kadar yalnız olabilirse o kadar yoksul ve yalnızdınız. Bu yoksulluğunuz içinde herkese karşı inanılmaz bir cömertliğiniz vardı. Yalnızlığınız, garipliğiniz, sıkıntınız içinde bir de herkese karşı inanılmaz bir ‘sevgi’ cömertliğiniz vardı. Ben böyle büyük bir*

adamla da ilk olaraktan karşılaşıyorum...”

Okuduğumuz bir makale, bazen bizi bir zaman yolculuğuna çıkarır. Bu yolculuk öyle 55 milyon dolar ödenerek yapılmış konforlu bir uzay yolculuğu değildir. Biz de ustanın yazdığından yola çıkarak bu halk adamının ayak izlerini sürmek için tarihe bir yolculuk yaparak günümüze bir not düşelim. Abidin Dino, deyince hiç kuşkusuz ilk akla gelen Nazım Hikmet’in şu dizeleridir: *“Bana mutluluğun resmini yapabilir misin Abidin?”*

Bu satırlar birçok insanın dilindedir fakat Abidin Dino’yu tanıyan insanların sayısı çok azdır (Buna bu satırları yazan da dahil.).

Abidin Dino, Osmanlı Sayıştay reisi Mehmet Rahis Bey ve edebiyatla, müzikle yakından ilgilenen Saffet hanımın beş çocuğunu en küçüğü olarak 23 Mart 1913’te dünyaya gelir. Bu dönemde halk büyük yokluk ve yoksulluk içerisinde, ekmek günlük kişi başına yüz gram olup büyük bir ilaç sıkıntısı da yaşanmaktadır. Bunu fırsat bilen İttihat ve Terakki Partisi darbeye hükü-

meti devirerek yönetimi ele geçirmiştir. Toprak zengini olan Mehmet Rahis Bey ailesiyle önce Paris'e, sonra Cenevre'ye göç etmiş sonra tekrar Fransa'ya dönmüşlerdir...

Savaştan ve isyanlardan yorgun düşmüş Osmanlı İmparatorluğu, halk emperyalizme ve Bab-ı Ali hükümetine karşı kurtuluş savaşı vermiş ve yeni bir Cumhuriyet kurulmuştur. Dino ailesi kendileri için güvenli bir ortam sağlandığını düşünerek 1925 yılında yeniden İstanbul'a dönmüşlerdir. Abidin Dino'nun Robert Koleji'ne kaydı yapılır. Dino öğrenciyken önce babasını, sonra annesini kaybeder. Şair olan abisi Arif Dino'nun teşvikiyle başta resim ve edebiyatla ilgilenmiş bir süre sonra da okulu bırakmıştır.

Abidin Dino dünyayı, insanları, doğayı ve doğanın zenginliğini tanımaya çok erken yaşta başlamıştır. 16-17 yaşlarında İstanbul'un her metrekaresini gezmek, futbol oynamak (Futbol deyince şunu yazmadan geçemeyeceğim; Beşiktaş'ın ve Milli takımın kalecisi Sabri Dino, Abidin Dino'nun yeğenidir.) "Esrarkeş" tekkelerine gidip onlarla özellikle Neyzen Tevfik'le sohbet etmek ve onların portrelerini çizmek büyük tutkularından biridir. Bu sohbetlerini Yeditepe Öyküleri'nde "Esrarkeş" tekkelerini şöyle tasvir eder. "Yeditepe'nin koltuk gibi yerleri sıcaktı. 'Esrarkeşler' sıcağı sevdikleri için oralarda otururlar, tekke kurarlardı. Bir zamanlar bu böyle idi.", "Esrarkeşler' kılı yosunlu bahçelerde ufuklara şüpheli bakıp nefes çektikçe dağlar gibi öksürürlerdi."

Bu öykünün tamamı Servet-i Fünun dergisinde yayınlanır. Senaryosunu yazdığı Çingeneler

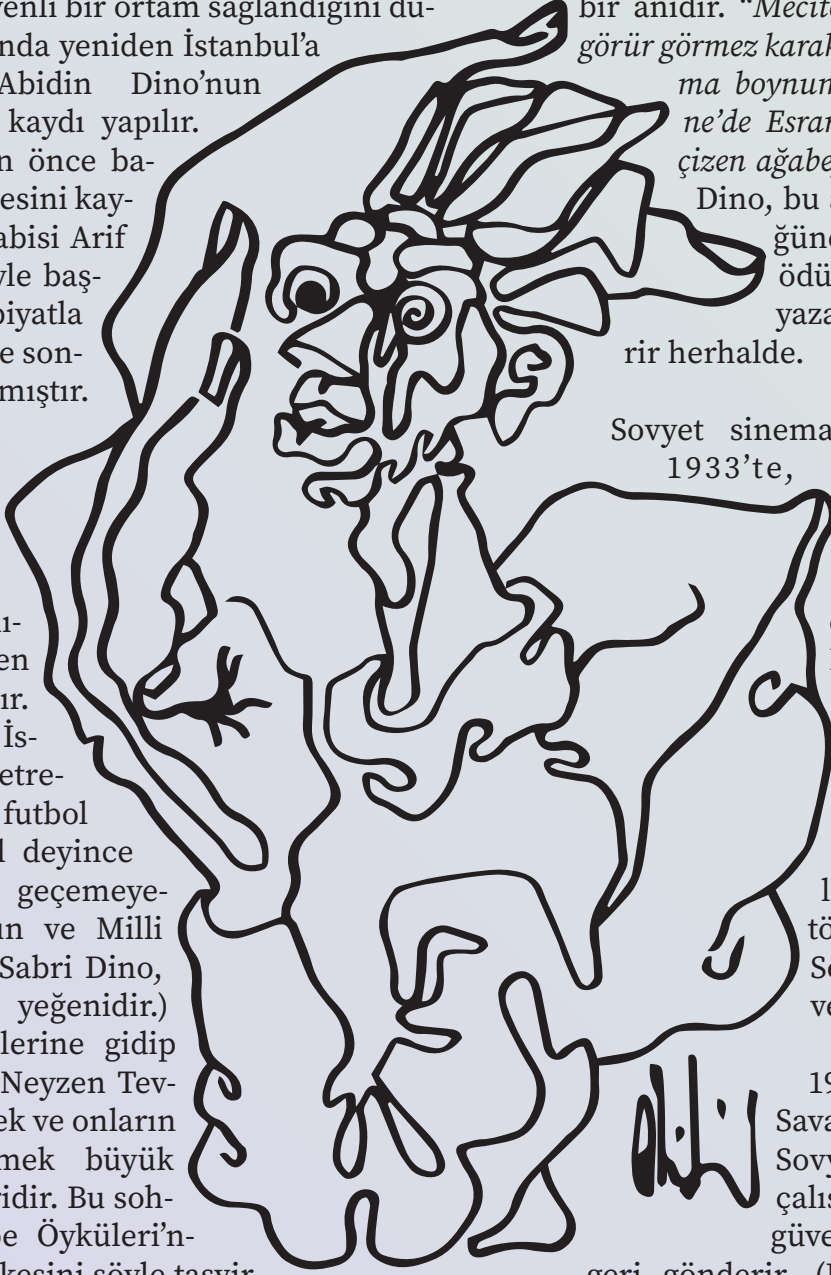
ve Kel adlı eserleri yasaklanır.

Sanatla haşır neşir olmuş sanatkarların, sanatçıların büyük bir bölümü ödüllere büyük değer verirler, öyle ki ödülü alan için kimin verdiği, ödülü veren için de kimin aldığının hiçbir önemi yoktur. Bazı sanatkarlar ve sanatçılar için en büyük ödül halkın verdiği ödüdür. Bunun en bariz örneği Çorum'da sürgündeyken anlattığı bir anıdır. "Mecitözü yolu üzerinde beni görür görmez karakolda bir 'yazıcı' jandarma boynuma atılıyor 'Sen Topthane'de Esrarkeş tekkesinde resmimi çizen ağabey değil misin?'" Abidin Dino, bu anıyı tarihe not düştüğüne göre aldığı en büyük ödülllerinden biridir diye yazarsak okur bize hak verir herhalde.

Sovyet sinemacısı Sergey Yutkeviç 1933'te, Cumhuriyet'in 10. yılı çekimi için Ankara'ya gelir. Atatürk'ün ilk kaydını çeker ve Sovyetler Birliği'ne geri döner, izlenimlerini İskustva gazetesinde yazar ve Abidin Dino'nun çizimlerinden övgüyle bahseder. "Madenciler" filminde dekoratör olarak çalışması için Sovyetler birliğine davet eder, tarih 1934'tür.

1937 yılı İkinci Dünya Savaşı'nın arifesindedir. Sovyet hükümeti, ülkede çalışan yabancıları can güvenliği için ülkelerine geri gönderir. (Bazı kaynaklara göre Dino'nun Sovyetler birliğine gitmesini Atatürk istemiştir, yine bazı kaynaklara göre Dino'nun Sovyetler Birliği'nden ayrılmasının nedeni olarak oradaki iç karışıklıktır.) Dino'nun sanat anlayışını Yaşar Kemal, Dino'ya yazdığı mektupta şöyle tarif ediyordu.

"...İstasyona giderdik sizinle anımsıyor musu-



nuz? İstasyon önünde geniş alana sıcak yaz toprağına binlerce terli ırgat yere serilmiş yatıyorlardı. Hava ekşi ter kokardı. Uzun okaliptüsler vardı anımsıyor musunuz? (...) Adana'da sürgünde hal-
kın elleri'nin resmini çizerken ama ne güzel ne dostane candan çizerdiniz. El resimleriniz bir resim değil, salt sevgi salt yürekli halkın elleri dünyanın elleri ellerinizdeydi."

Erich Fromm "**Sevme Sanatı**" adlı yapıtında şöyle der: "Sevgi, güzel bir yüreğe sahip olanların eylemidir. Herkesten beklenemez."

Fransız şair Andre Veller, Fransa Kültür radyosu için Abidin Dino ile dört saat süren bir röportajında Dino'ya şu soruyu sorar: "...Karşılaştığınız en önemli kişi kimdir?"

Dino, "Nazım Hikmet" der.

Abidin Dino, Nazım Hikmet'in "**Sesini Kaybeden Şehir**", "**Bir Ölü Evi**" 26 yaşındayken "**Kurtuluş Savaşı Destanı**" ve birçok kitabın desenlerini çizer, aralarındaki sarsılmaz dostluk birbirilerine yazdıkları şiirlerde hayat bulur.

Nazım Hikmet "**Saman Sarısı**" adlı şiirinde Abidin Dino ya şu dizelerle seslenir!

"Sen mutluluğun resmini yapabilir misin Abidin?"

İşin kolayına kaçmadan ama"

Abidin Dino, bu satırlara "Mutluluğun Şiiri"ne cevap verir:

"...Ve dolaşsaydık Türkiye'yi / bir baştan bir başa
Yattığımız yerler müze olmuş/ sürgün şehirler
Cennet

İşte o zaman Nazım/ yapardım mutluluğun resmini

Buna da ne tual yeterdi; ne boya..."

Abidin Dino, Eylül 1942' de İstanbul'dan ayrılma zorunda kaldı. Aslında İstanbul'dan, Güzin'inden, ağabeyi Arif'ten, ablası Leyla'dan, diğer arkadaşlarından, yoldaşlarından, Boğaziçi'nden koparıldı demek daha yerinde olacak çünkü jandarmalar arasında ve elleri kelepçeli götürüldü. İşe siyaset karışmıştı. Bu kesin. İstanbul çevresinde o yıllarda, o belalı savaş yıllarında

yürürlükte olan sıkıyönetim muhalif siyasetçi, gazeteci, yazar, şair ve sanatçıları İstanbul'dan uzaklaştırmaya başladı. Birçok aydın gibi Abidin Dino hakkında da dönemin ırkçı gazeteleri ve dergileri aleyhinde kampanya başlattı, bunlardan en öne çıkanı Dino'nun imzasının "orak çekice benzediğini" yazmaları gibi. Abidin Dino ve ağabeyi Arif önce Çorum'a sonra da Adana'ya sürgün edildiler.

Bu sürgün yıllarını daha iyi anlayabilmek için son kez Yaşar Kemal'in "**Abidin Dino'ya Mektup**" adlı makalesine dönelim.

"...Oradaki birtakım insanlar, her gece evinizi taşıyorlardı. Sizi ölümle korkutmaya çalışıyorlardı. Öfkeleniyordunuz. Ama sevginizi, cömertliğinizi yitirdiğinizi hiç görmedim. Hiç kimseyi kötülediğinizi de dostluğumuz boyunca hiç anımsamıyorum (...)

Çattığınız kişiler var 'ya, kattığınız olumsuz davranışlar ' var'ya onların hakkında Zonguldaklı maden işçisi Hüsamettin Güven geliyor, (...) Çanak-kale'deki işçi Yaşar geliyor. (...) Yiğidim üniversite-deki halk çocukları geliyor..."

Abidin Dino; yıllar sonra bir röportajında söyledikleri Yaşar Kemal'in mektubuna cevap niteliğindedir.

"Adana'dan telefon ettiler 'Adana'da bir parka yakında heykelinizi dikeceğiz, açılışına sizi de bekliyoruz' dediler.

Adanalılar beni hemşerileri olarak görüyor. Paris'te Parisli olarak görüyorlar. Uzağında geçen bunca yıl sonra dil ve damak açısından (...) beni İstanbullu olarak görüyorsan(ız) demek aynı zamanda İstanbulluyum."

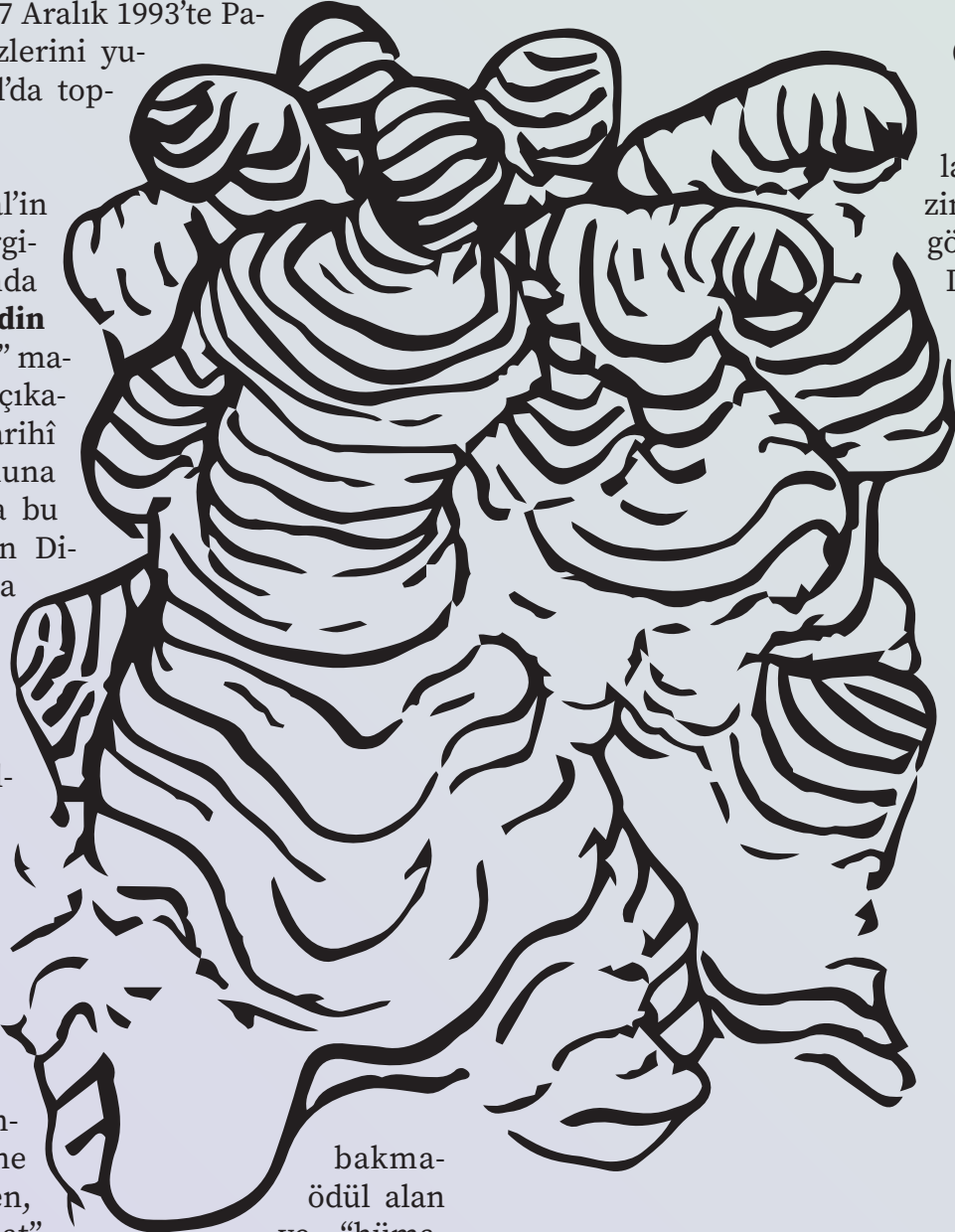
Google'a anahtar kelime olarak, "Abidin Dino'nun sözleri"ni girdiğinizde şu kelimeler karşınıza çıkar: "Sanat, tüm ötekileştirmelere karşı, onların üstünde bir araçtır." Bu sözler Ahmet Arif'i anlatır gibidir.

Abidin Dino ve eşi Güzin Dino'nun Ankaralı yıllarındaki en yakınlarından biri Ahmet Arif'tir. DTCF'de Güzin Dino'nun öğrencisidir. Ahmet Arif Ankara'nın o belalı günlerinde birkaç defa

göz altına alınmıştır. 31 Aralık 1949'da bir ihbar üzerine tekrar gözaltına alınır ve tutuksuz olarak yargılanır. Arif, değişik zamanlarda gözaltına alındığında gördüğü işkence, dayak ve rezillikleri Abidin Dino'ya anlatır. Abidin Dino Ahmet Arif'in anlattıklarını 1950'lilerin ortasında Paris'te sergilediği ve ismini "**İşkenceler**" koyduğu desenleri çizer. Bu eserleri, bir resim-sever tarafından toplu olarak satın alınıp İnsan Hakları Vakfı'na armağan edilmiştir.

Abidin Dino, 7 Aralık 1993'te Paris'te hayata gözlerini yumar ve İstanbul'da toprağa verilir.

Yaşar Kemal'in 1968'de Ant dergisinin 80. sayısında yazdığı, "**Abidin Dino'ya Mektup**" makalesinden yola çıkarak yaptığımız tarihî yolculuğun sonuna geldik. Kanımca bu "mektup" Abidin Dino'nun şahsında gelecek kuşaklara yazılmış bir mektuptur çünkü dönemin şartları ve koşulları bugün daha ağırdır. Bu da aydınların üzerine fazladan bir yük daha yüklüyor. Bu öyle kendini "sosyalist" olarak gören aydınların, meşrebine dan ödül veren, ve bunu da "sanat" bir bakış açısıyla anlatmaya çalışanların altında kalacağı bir yük.



bakma-
ödül alan
ve "hüma-
nist" bir bakış açısıyla anlatmaya

(2) Yeni Yaşam Gazetesi "Abidin Dino Sürgün Yollarında (09 Aralık 2020)

(3) "Nazım Hikmet ve Abidin Dino, Sınırları Aşan Bir Dostluk", Gökçe Günaydın (theMagger)

(4) Arşiv Odası: Abidin Dino, 1984 (BBC Türkçe)

(5) Savaş Ay "Adana'nın Dünyaya Açılan Sanatçıları"

(6) Wikipedia

*Yazıda kullanılan iki çizim ve kapak görseli, Abidin Dino'ya aittir.

NOTLAR

(1) M. Şehmuz Güler "Abidin Dino'ya Dair"



Jacques-Louis David

TARİHİN HÜZZAM MAKAMINA ÜÇLÜ NAKARAT

En kötü kader insandır için...
Salih Mercanoğlu'na

Göklerimizde, mahcup bir kahkaha gibi sönüyor
güneş

Evrenin çürük atlasında, sonuncu vukuat!
Giyotinin büyük ağzı, mezarımızı kazarken
Tere-leylom tere-leylom
Yarın, ölüme saygı göstereceğini diyor
Cesetlerin şarkısı, sessiz çalacak!

İnfaz başlasın infaz başlasın!
Şeytan dünyayı alkışlıyor.
Şeytan, Adem'in elmasını...
Tere-leylom tere-leylom
Bir yanımız umman, diğer yanımız kan.

İnfaz başlasın infaz başlasın!
Hunhar kulelerin barutu ıslanmadan
Yüksek kubbelerin demiri yorulmadan
Tere-leylom tere-leylom
Şeytan soyumuzu alkışlayacak
Şeytan, Homo/Nuh'un kaçak gemisini...

Durmak yok, infaz başlasın!
Zamanın ilkel duvarlarında ve bir kemanın hü-
zam makamında
Ölü çocukların masalında ve bütün göç yollarında
Yarattığımız cehennemin üç yakası, bir araya ge-
lince:
Kışla, Kible, Kerhane!
Tere-leylom, tere-leylom

Mustafa EROĞLU

MAYAŞİİR



deneme

“THE FOOT BOOK” MUCİZESİ

Mem FOX (çev. Abbas KARAKAYA)

Kızımız Chloe 1975 yılında bir gün okuldan eve sevinçle geldi ve okuyabiliyorum, dedi. Chloe o zaman dört yaşındaydı, okula başlayalı ise sadece iki hafta olmuştu. Her anne baba gibi kızımızı sevinçle karşılayıp gülümsedik. Okumak mı? Kızımız şaka ediyor olmalıydı.

Odasına koşup o zamanlar en sevdiklerinden olan Dr. Seuss’un “The Foot Book” (Ayak Kitabı) adlı kitabını getirdi ve kitabı ifadeli bir biçimde sözcük sözcük okumaya başladı. Evde biz bizydik.

Evet ama, kızımız gerçekten okuyabiliyor muydu? O kitabı kızımıza defalarca okumuştuk, bu yüzden ezberlemiş olabilir miydi? Önce duraksadık, coşkusunu kırmaktan korktuk; sonra kitabı baştan sona ezbere okumadan, herhangi bir sayfayı okuyup okuyamayacağını görmek için rastgele sayfalar açıp okumasını istedik. Gösterdiğimiz bütün sayfaları okudu kızım.

O zamanlar drama dersleri veren bir öğretim üyesiydim. Okuma yazma öğretilmesi çalışma alanım değildi. Kendi nazarımda sadece bir an-

neydim. Ertesi gün Chloe’nin okuluna gittim ve ne olduğunu öğretmene söyledim.

Ne yaptınız, hangi metodu kullandınız, diye merakla sordum. Bu tam bir mucize!

Ben çok şey yapmadım, zaten ne yapabilirdim ki, okullar açılalı ancak iki hafta oldu, dedi öğretmeni. Okula başlamadan önce kızınıza çok kitap okumuş olmalısınız.

Tabii ki okuduk, dedim.

Hah, işte bu, dedi öğretmen, gerçekten öyleymiş gibi. O andan itibaren (yüksek sesle) kitap okumanın yararları beni büyüledi. Drama eğitiminin okuma yazma öğretmeye geçmemin tohumları atıldı. Eğer kızıma (yüksek sesle) kitap okumak onun hayatına ve okumayı öğrenmesine bu denli etki yaptıysa bunu herkese anlatmalıydım. Bir sır olarak tutmanın anlamı yoktu.

Yirmi beş yılı boyunca, çocukların okuma ve yazmayı öğrenmeleri konusunda ve de çocuklara kitap okumanın olumlu etkileri hakkında

çok şey öğrendim. Şimdi tüm dünyayı dolaşıp anne-babalar, öğretmenler, kütüphaneciler ve kitapçılarla konuşuyor; tanıştığım her insana çocuklarına kitap okumayı teşvik ediyor ve bunun nedenlerini açıklıyorum. Uluslararası okuryazarlık danışmanı olmanın yetkisi ve yazarlık tecrübemle konuşuyorum, ama sıradan bir anne olarak konuştuğumda daha tutkulu oluyorum. Çocuğuma kitap okumak muazzam bir deneyimdi. Her türden harika kitaplar sayesinde aramızdaki bağlar güçlendi. Paylaştığımız çeşitli hikayeler sayesinde birbirimiz daha iyi tanıdık ve birbirimize sevgimiz arttı. Chloe'ye düzenli kitap okumanın ona okumayı öğretmeden, kendi kendine okumayı öğrenmesini sağlayacağı aklıma gelmemişti.

Sadece onunla zaman geçirmek bile yeterliydi.

*"Ne acı ne kahır karartabilir
gökyüzüne dönük yüzümüzü."*

*Dalgaların koyu sessizliğinde
şağırdığımız ey Umut!*

*Cesaretle, yenilgiler ortasında
yeniden kapındayız.*

Bekle bizi..."





SANAT VE TİYATRO YA DA AŞK VE HAYAT

Temel DEMİRER

“İnsan olduğunuzu hatırlayın. Geriye kalan her şeyi unutsanız da olur.” (1)

“Sanat ve Tiyatro ya da Aşk ve Hayat” insan(-lık) varoluşuna mündemiçtir; sanatsız, tiyatro-suz ya da aşksız, hayatsız bir insan(lık) düşünülebilir mi? Tabii insan olmaktan çıkmamış ise!

İnsan olmak ve kalmak, kapitalist yabancılaşma yıkımının kollarında derinleşerek yaygınlaşan vahşet kesitinde bir Sisypheos çabasına dönüşmüşken; çıkışı(mızı) başkaldırımızı besleyen kanallarda/ kaynaklarda aramak zorundayız...

Belirtmem gerek: İnsan olmak ve kalmak, düşüncenin, iradenin, vicdanın gücüyle veya bunları olanaklı kılanlarla mümkündür. Malum Jean Paul Sartre’ın, “İnsan, uğrunda ölümü göze alabileceği bir şey bulmadığı müddetçe insan değildir.” ifadesindeki üzeredir her şey...

Grigory Petrov’un, “Toplumun düşüncesi uykuda, cehalet zirvedeydi.” (2); Fyodor Dostoyevski’nin, “Hiç insan öldürmediği hâlde, bir katilden daha cani insanlar gördüm, umudumuzu öldü-

renleri gördüm.” deyişleriyle tarif ettiği hâlde insan(lık) yaşamak için geldiği dünyada yaşamadan ölüyor...

Evet, “- Yarın öldüğümüz zaman birisi bize sor-sa: ‘Dünyada neler gördünüz?’ dese herhâlde verecek cevap bulamayız.” (3) denilendir hatırlatmak istediğim...

Demem odur ki insan(lık)ı kendinden çaldığı derin yalnızlıkta “Hiçbir yararı olmayacağını bile bile insan kalmanın çok önemli olduğunu düşünüyorsan, onları yendin demektir.” (4)

Bunu hayata geçirmenin kanallarından birisidir sanat ve aşk, tiyatro ve hayat...

O hâlde “Zamanımızın gerçek bireyleri, kitle kültürünün kof, şişkin kişilikleri değil, ele geçmemek ve ezilmemek için direnirken, acının ve alçalışın cehennemlerinden geçmiş fedailerdir.” (5) gerçeğini unutmadan not edin lütfen Jack Kerouac’ın satırlarını:

“Benim ilgimi çeken insanlar deli olanlardır. Ya-

şamak için deli olan, konuşmak için deli olan, her şeye aynı anda ihtiras duyan, hiçbir zaman esneme-yen ya da sıradan bir şey söylemeyen...”

* * * * *

Yaşamak, konuşmak için “deli olan”, her şeye aynı anda ihtiras duyan, hiç bir zaman esneme-yen ya da sıradan bir şey söylemeyen insan(lık) 1 var eden sanat bir aşk; Turgut Uyar’ın, “bana seni hatırlatan,/ kıyıda köşede kalmış/ kimsesiz bir Fransız şarkısıdır.” dizelerindeki tutkudur niha-yetinde...

Evet, evet Eduardo Galeano’ya, “İlk öpücüğe ve ikinci kadeh şaraba kadar hepimiz ölümlüyüz.” notunu düşürten “*Amor vincit omnia.*” (Aşk her güçlüğü yener.) ve “*Amantium irae amoris integ-ratio est.*” (Aşıkların öfkesi aşkı yeniden başlatır/ tazeler.) ...

Gerçekten de Sigmund Freud’a, “Aşk insanı asilleştirir.”; Thomas Mann’a, “Aşk güçlüdür, bir mucizedir, böyle gelir ve büyük mucizeler gerçek-leştirir.” (6); Halil Cibran’a, “Aşk, mevsimlerin yardımı olmadan büyüüp açan tek çiçektir.” (7) Oktay Akbal’a, “Aşksız bir insan nasıl yaşar, nasıl yer, nasıl dolaşır, neler düşünür diye merak ederdim.”; Marcel Proust’a, “Aşk, bu varlığın kaplamış olduğu ve kaplayacağı uzam ve zamanın bütün noktalarına yayılmasıdır.”; Robert Frost’a, “Aşk, dayanılmaz şekilde arzulanmayı dayanılmaz şekil-de arzulamaktır.” dedirten insani hâl yani “Sevgi, sevdiğimiz şeyin büyümesi ve yaşaması için göster-diğimiz ‘etken ilgi’dir.” (8)

Ve hepimiz ona, onunla anamlanan sanata şimdilerde daha da çok muhtacız! Çünkü Ber-nard Stiegler’in altını çizdiği gibi, çağımız tam anlamıyla bir sevgisizlik (*désamour*) çağı...

Kapitalist yabancılaştırmanın aşk ve sanatı te-davüliden kaldırıp, metalaştırdığı tabloyu, olsa olsa, Bram Stoker’ın Dracula’sındaki gibi mut-suzluk ve şiddet kaplamıştır.

Şimdi çözüm aşk ve sanatın hakikâtine sarıla-rak, gerçekçi olmak ve imkânsızı istemektir.

Ve işte tam da bunun nedenle “Sanata sığınırız; hakikâten ölmek için, ama aynı zamanda

hakikât ile yaşamak için...” der Jean-Luc Godard...

* * * * *

Albert Camus’nün, “İki şey var ki, yeryüzünde son insan kalıncaya dek yok olmayacak. Biri sanat, öteki isyan!” saptamasından kimsenin şüphesi olmamalı...

Kolay mı? Sanat her daim muhalif olduğu için iktidarları rahatsız etti, ediyor da. Yapısı/ doğa-sı gereği hep böyle bir yerde duran; her zaman eleştirip, karşı çıkan, “Hayır” diyen sanat top-lumun hafızası, vicdanı yani insan(lık)a ait her şeyidir...

Siyasetin yerkürede en sık kullandığı araçlar-dandır kültür-sanat; bilhassa da halkın en kolay manipüle edileceği araç olarak gören, popülizm yapan sağ politikacılar için... Sanatı iş âleminin ve iktidarların hizmetkârları gibi kullanmak bir yana, döndürülen çirkin dolapların bundan daha güzel paravanı olamazdı. Sanat kurumları-nın içini boşaltarak, etrafı kıra döke yürütülen bu nobran siyaset, üstelik sağın doğal olarak en zayıf olduğu alanlardan birine işaret ediyordu. Memleketimizde de yıllardır kültür politikala-rında şahit olduğumuz şey bundan muaf değil-ken (9); Can Yücel’in, “Dilimizde akşamdan kal-ma bir küfür/ Salonlar piyasalar sanat sevicileri/ Salonlar piyasalar sanat sevicileri, sanat sevicileri” dizeleri çok şeyi yeterince net açıklar...

Evet sanatçının derdi egemen rıza-nın inşası değil, doğanın ve insanın sürekli yeni bir formda yaratılma-sı ya da yorumlanmasıyken; sanatçı “yalaka” olamaz; olana da “sanatçı” denilemez! (10)

Çürüten, yabancılaştıran kapitalist sistemde, “her koyun kendi bacağından asılır”, “gemisini kurtaran kaptan”dır. Bu sistemde yetişen bireyin değerleri giderek yozlaşır, çürür. Komşularının yoksulluğu onu ilgilendirmez, maddi çıkarı için satmayacağı şey yoktur; dostlarını, ideallerini, hayallerini terk etmeye çoktan razıdır. Maddi imkânları ölçüsünde yaşam standartlarını ge-liştirmeye çalışır. Kimi aracının modelini, kimi telefonun modelini yenilemeyi hayatının amacı

hâline getirir. Böylesi hedefler doğrultusunda kurgulanan hayatları idame edebilmek için tavizler art arda gelir. Dürüstlük, doğruluk, vicdan gibi kavramlar geçerliğini yitirir. Kimi rüşvet vererek gemisini yürütmeye çalışır, kimi rüşvet alarak zenginliğine zenginlik katmayı hedefler...

Bu talancı sistemi değiştirmek istiyorsak, değiştirilmesi gereken “insan(lık)”dır...

Peki, nasıl yapacağız? Akla hitap etmek yetmez; duygulara da hitap etmemiz gerekiyor. Eğitim sürecinin eksik yanlarını tamamlayacak, duygularımızı ve bilincimizi geliştirerek, olağan gördüğümüz şeylere başka bir gözle bakmamızı sağlayacak sanata ihtiyacımız var... İnsanlığımızı hatırlatacak, bireysel hırsın zavallılığını, toplumsal dayanışmanın gücünü gösterecek, bireyin ufkunu açacak sanata...

Dünyada olup bitenleri, tarihten alınacak dersleri, yeni düşünceleri insanlara sunarak onların duygu ve düşünce dünyasını geliştirecek sanata...

Farklı kültürlerin bir arada yaşamasının getirdiği zenginliği, kadın-erkek eşitliğinin erdemini, cehâletin, ırkçılığın, şovenizmin zararlarını gösteren sanata...

Sanatın gücünden yararlanmalıyız (11). Tam da bunun için Pablo Picasso'nun, “Siz bir sanatçıyı ne sanıyorsunuz? Eğer bir ressamsa sadece gözleri olan, bir müzisyense sadece kulakları olan, bir şairse kalbinin her köşesinde sadece lir olan bir aptal mı? Tam tersine, dünyadaki ateşli, mutlu ya da korku verici olaylara karşı her an uyanık, bu gibi olayları yansıtmaya hep hazır siyasal bir varlıktır sanatçı. Tarafsız kalmak bahanesiyle, kendinizi yaşamdan nasıl koparabilirsiniz? Yaşantınıza böylesine çok şey katan diğer insanlarla ilgilenmemek nasıl mümkün olabilir? Hayır, resim evleri süslemek için yapılmaz. Düşmana karşı bir saldırı ve savunma aracıdır resim.”

Bernard Shaw'ın, “Sanat; davranışımızı, karakterimizi, adalet ve sempati hislerimizi rafine etmeli; kendi kendimizi tanımamızın, kendi kendimizi kontrol etmemizin, diğerleri için beslediğimiz saygı hislerimizin ve hareketlerimizin yücelmesine hizmet etmeli; bizi adiliğe, zulme, adaletsizliğe ve bayağılığa tahammül etmeyecek şekilde geliştirmelidir.”

William Morris'in, “Sanatın en büyük düşmanı lükstür, sanat onun atmosferinde yaşayamaz.”

V. İ. Lenin'in, “Sanat, gerçekliğin pasif bir yansıması değil, aynı zamanda etkin bir biçimde yaratılmasıdır. Esas olan yansıtmak değil, yaratmaktır!” uyarıları daha yüksek sesle telaffuz edilmelidir!



Egemen düşünceye teslim olmuş piyasa sevicilerinin popüler sanat ve sanatçıları yaşadıkları dönemde burjuvazinin öne çıkardığı kişilerken; gerçek sanatçılar ise yapıtlarıyla tarih boyu anılanlar, unutulmayanlardır. Yapıtları kalıcıdır. Geçmiş ile gelecek arasında köprü görevi görürler. Yaratıcıdır, aşkla başkaldırırlar.

Çünkü sanat değişimin ivmesidir. Sanat hayal gücüdür. Üretkendir, aktarıcıdır, birikimdir. Harekete geçirir. Daha iyiye ihtiyaç yaratanıdır. Kötüyü ve iyiyi, gerçeği ve hayali kavramaya, başka gözle görmeye vesiledir. Yorumlayandır. Gelişimin önünü açan, ilham ve cesaret verendir.

Kolay mı?

Sanat bir itirazı, bir karşı çıkışı, bir muhalifliği içerdiğinde anlam kazanır. Gerçek sanat güdüm kabul etmez, her türden yönlendirmeyi

reddeder, çerçevelere sığmaz.

* * * * *

Nereden gelirse gelsin sanat güdüm kabul etmez, özü gereği, muhalif kimliğiyle; baskıya, zulme, sömürüye, yasakçı ve tekçi zihniyete karşı olmak durumundadır.

Sanatçı muhalif bir kimliktir. Eleştirendir, eleştirel bakış açısıyla bakmasını bilendir. Böyle bir bakış, sadece benimsemediği iktidarı değil, kendi dünya görüşüne yakın bir yapı iktidar olduğu zaman da yanlış gördüklerini eleştirmekten geri durmayan bir bakıştır. Bu sanatçının aydın kimliği ve kişiliğinden kaynaklı bir özelliktir.

Sanatı siyasetin dümen suyuna sürmeye çalışmak, siyasetin bir aracı olarak görmek de siyaseten sekte bir tutumdur. Sözün özü; sanatçının konumlanacağı yer iktidarın yanı değil, her zaman mazlum ve mağdurun yanı olmalıyken (12) John Berger'in uyarısını kulağa küpe edilmiştir:

"Akademizm, sanatın toplumsal ve sanatsal nedenlerden ötürü, doğal olarak bir merkezden uzaklaşma ve çeşitlenme eğilimini sergilediği bir zamanda, sanatı konformist ve birörnek yapmak isteyen bir çabadır. Akademizm, bazı durumlarda ilerici görülebilir, ama sanat adına her zaman öldürücüdür." (13)

* * * * *

Ve nihayet hayatın tercümanı tiyatro meselesinde ise Muhsin Ertuğrul'un, *"Fırın açmayan ülkede insanlar aç kalır ölür. Ama tiyatro açmayan bir ülkede insanlar ruhen aç kalır, birbirini öldürür."* betimlemesi bugünümüzü anlatırken; 2019-2021 yılları arasında toplam 501 adet tiyatro salonu kapandı. 2021 itibarıyla toplam salon sayısı TÜİK verilerine göre 400 adet idi. (14)

Bir şey daha: Bağımsız tiyatrolara yardımlar 1982 dışında yıllardır hep 100 TL devlet tiyatrolarına verildiyse, 2 TL bağımsız tiyatroların toplamına verilmiştir! (15)

Yani hayatımız boyut katan tiyatro, egemenlerce yok ediliyor, insan(lar) da ruhen aç bırakılıp, ölüme mahkûm kınıyor!

Şimdi insan(lık) varoluşuna mündemiç 'Sanat ve Tiyatro ya da Aşk ve Hayat' için ruhumuzu öldüren kapitalist yabancılaşmaya "Dur" deyip; *"Bu haşat olmuş yüzyıldan çıkmamız lazım." (16)*

Bunun riskli olduğunu biliyorum!

Ancak unutulmamalı: *"Bahar olmak, kışın riskini kabul etmek demektir. Var olmak, var olmama riskini kabul etmektir." (17)* Bu bir...

İkinci: *"İnsanın kendisi, bir ülkü uğrunda ıstırap çekmez ve ölmezse korkun, çünkü bu tek nitelik, insanın temelidir ve bu tek nitelik, insanı evrendeki bütün öteki şeylerden ayırır." (18)*

Üçüncüsü de Cemal Süreya'nın dizelerinde: *"Öyle birini sevin ki;/ Yüreğinin solda attığını hissettirsin, kavgada yiğit olsun, devrimci olsun.../ Ekmeğini eşitçe bölüşebilsin yok olanlarla..."*

Öyle birini sevin ki;/ Geride duracağına, elini tutup en öne çıksın senin ile kalabalıklarda./ Tv başında yorum yapacağına, orada olmalıyız desin...

Öyle birini sevin ki;/ Umudu iki kişilik olsun, acıdığı için değil yardım etmek istediği için diz çöksün başkasının önünde./ Suyunu, ekmeğini paylaşsın

Öyle birini sevin ki;/ Direnmelisin desin, kavga-dayız desin, umuduz biz, geleceğiz desin...

Öyle birini sevin ki;/ Nâzım'ın Piraye'sini kıskandırırsın severken.../ Severken bütün devrimleri anımsatsın göğüs kafesinde!

Öyle birini sevin ki;/ sosyalizm koksun her sözü, henüz yazılmamış bir kitap gibi baksın gözleri...

Öyle birini sevin ki;/ Sigarasını içerken bütün ölü şairler utansın yazdıklarından,

Öyle birini sevin ki;/ Sen devrimcisin, yoldaşın olsun ömür boyunca! Her direnişte, her kavgada, yanı başında..."

O hâlde Bertolt Brecht'in, *"Sanat, dünyayı yansıtan bir ayna değil dünyanın onunla şekillendirildiği bir çekiştir."* vurgusu güzergâhında aşk ve hayat için yaşasın sanat ve tiyatro!..

6 Temmuz 2023, Ankara.

NOTLAR

(1) Albert Einstein.

(2) Grigory Petrov, Beyaz Zambaklar Ülkesi, çev: Göke Bozkurt, Sayfa Yay., 2013.

(3) Sabahattin Ali, Değirmen, YKY, 2016, s.37.

(4) George Orwell, 1984, çev: Celal Üster, Can Yay., 2000.

(5) Max Horkheimer, Akıl Tutulması, çev: Orhan Koçak, Metis Yay., 2005, s.177

(6) Thomas Mann, Aldanan Kadın, çev: Esen Tezel, Can Yay., 2012, s.86.

(7) Halil Cibran, Kırık Kanatlar, çev: Ersan Devrim, Kaknüs Yay., 2002.

(8) Erich Fromm, Sevmeye Sanatı, çev: Yurdanur Salman, De Yay., 1977.

(9) Murat Beşer, "Sağcının Kültürü-Sanatı-Sepeti (1)", Birgün, 23 Mart 2023, s.15.

(10) Kültür-Sanat ve Sermaye-İktidar, Derleyen: Sacit Hadi Akdede, Alfa Yay., 2023

(11) Vecdi Sayar, "Sanata Özgürlük Kurumlarına Özerklik", Birgün, 7 Mayıs 2023, s.13.

(12) Hicri İzgören, "Seçimde Sanatçı Tavrı", Yeni Yaşam, 25 Mayıs 2023, s.11.

(13) "Akademiler, geçmişte olduğu gibi günümüzde de devletin araçları olarak kurulur. Görevleri de sanata, devlet siyasetine uygun biçimde yön vermektir; bu yön verme, keyfi bir dikta'yla değil, devlet görüşlerini yansıtan geleneksel sanatı devam ettirecek sanat kurallarını bir sistem olarak tespit etmekle yapılır. Bu ideoloji tutucu da olabilir, ilerici de. Fakat, bütün akademik düzenlerin değişmez özelliği, teoriyi yapılandan ayrı tutmasıdır. Her şey kuralla başlayıp kuralla biter." (John Berger, Sanat ve Devrim, çev: Bige Berker, Yankı Yay., 1974.)

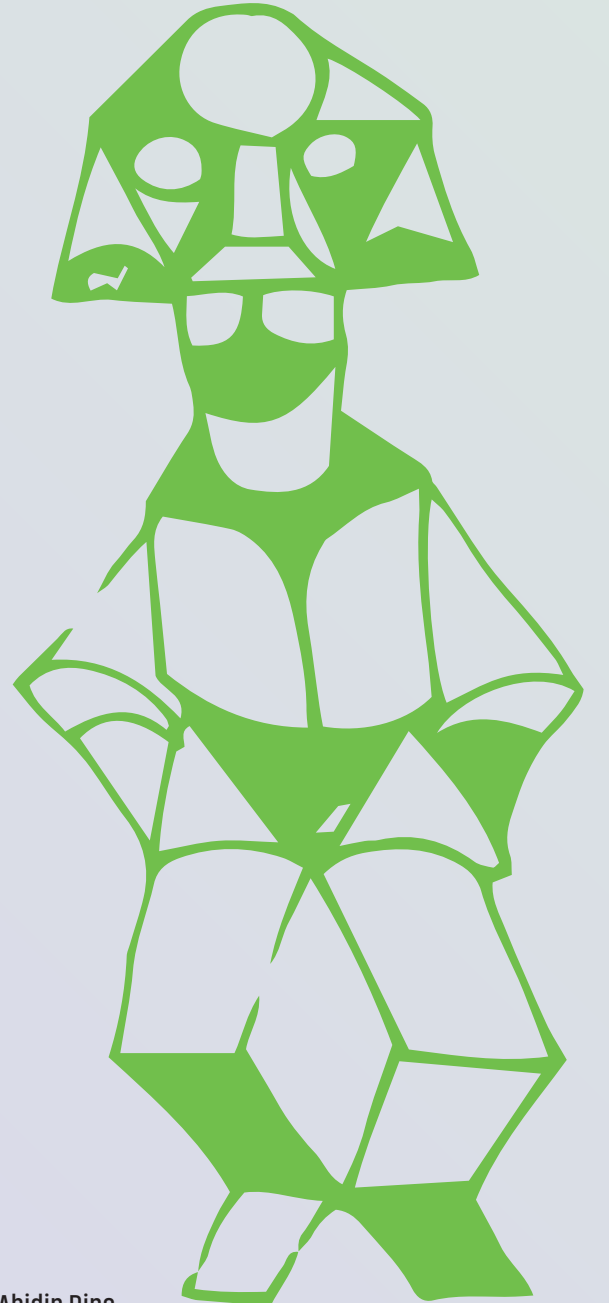
(14) "Kapanan Tiyatro Salonları: 2019-2021" (<https://www.kartostat.com/tiyatro-salon/>)

(15) Eda Köprü Yılmayan, "Sacit Hadi Akdede: Sanatçı Kimsenin Yalakası Olamaz", Birgün, 5 Nisan 2023, s.15.

(16) John Steinbeck, Cennetin Doğusu, çev: Derin Çizer-Ömür Candaş, Remzi Kitabevi, 2012.

(17) Antoine de Saint Exupéry, Küçük Prens, çev: Fahrettin Arslan, Hece Yay., 2004.

(18) John Steinbeck, Gazap Üzümleri, çev: Erğün İlgin, Halk Yay., 1974.



Abidin Dino



Oswaldo Guayasamin

KARA ŞARKI

ölüler yine ortaya çıkacak
karlar buza döndüğünde
o korkunç gürültüleriyle vuracaklar çana.

ağzımın suskunluğuna bakma kardeş
yaşlar içimde, içimde dağlıyor beni
kabuk bağlamaz yara, kabuk bağlamaz

hiç kara bir şarkı dinledin mi sen
taşlardan, demirden, betondan şarkılar
enkazların içinden seslenen
buzdan yapılmış şarkılar.

Ah zaman, bizi çığlıklara alıştırır
bizi kekeme bırakan
o kör, o topal hayvan

o kara topraklarda demlenirmiş söz
o denizlerde tuzlanırmış yaralar
rüzgar olur biçermiş evreni.

İsmet ALICI

MAYAŞİİR



deneme

BİR KADIN

Murat GÜL

Bir “bahtsız” güzel Simonetta Vespucci (28.01.1453-26.04.1476) ve Medici Hanedanlığı

Dünyanın en ünlü resimlerinden biri olan “Venüs’ün Doğuşu”nun gerçek yüzü, Botticelli’nin vazgeçilmez modeli ve rivayetlere göre ulaşamadığı en büyük aşkı, zengin Cenovalı aristokrat bir ailenin kızı olan Simonetta Vespucci henüz 16 yaşındayken zenginliklerini birleştirmek için Cenova’nın en güçlü ailesi Vespuccilerden Marco ile evlendirilir. Marco, Amerika kıtasının “Hint adaları olmadığı, yeni bir Kıta olduğunu” söyleyerek kıtaya ismini veren Amerigo’nun da kuzenidir. Ne var ki bir sorun vardır; Marco eşcinseldir.

Simonetta’nın güzelliği ve bedeni bir araç olarak, ailelerin gücünü birleştirmek bir yana esas olarak Avrupa ve Dünya deniz ticaretinin en önemli aktörlerinden biri olan Feodal derebeyi Vespucci hanedanlığının “ahlak” ve “namus” örtüsü olarak kullanılmıştır. Bu mutsuz evlilik Simonetta’yı Avrupa aristokrasisinin örnek alarak taklit ettiği Medici Hanedanlığına yöneltmiştir. Bugünkü Avrupa kültürünü anlamak için önce

İtalya’yı, İtalya’yı anlamak için önce Floransa’yı, Floransa’yı anlamak için önce Medici Hanedanlığını anlamak gerekir.

Bilim ve düşün tarihinde “Bağdat’tan Floransa’ya” diye bir kavram var ki bu ifade, çok büyük bir tarihsel dönüşümü, bir sıçramayı ve bir ilerlemeyi ifade eder. Kavram, “kutsal Roma-Germen İmparatoru” bilim ve kültür sevdalısı II. Friedrich’in (1194-1250) doğudan yaptığı bilim transferini ifade etmek için kullanılır. II. Friedrich, Doğu biliminin bu dönemine ait bulabildiği, ulaşabildiği bilimsel ve felsefi eserlerin hepsini Batı dillerine çevirtti, bununla da yetinmeyerek Bağdat’ın, Şam’ın (Damaskus) bilim insanlarını aileleriyle birlikte İtalya’nın güneyine ve Sicilya adasına yerleştirdi. Modern kimyanın temellerini atan, Algebra (cebir) ve şu an kullandığımız Arap rakamları dahil Avrupa’ya taşıyan bu çeviriler ve İtalya’ya getirilen matematikçiler ve simyacılar, bilimsel, felsefi bir transfer süreci başlatarak Rönesans ve sonrasında “Aydınlanma Çağı’nın” doğuşuna zemin hazırlamıştır.

O dönemlerde Katolik kilisesinin ve dinin

Avrupa'nın toplumsal ve politik yaşamında ne kadar önemli ve belirleyici rol oynadığı düşünülürse 3 papa, 2 Fransa kralı çıkartan Medici Hanedanlığının gücü daha iyi anlaşılabilir. 1200'lü yıllarda şifalı otlar, bitkiler ve bunlarla yaptıkları ilaçları satan tüccar küçük bir aileydi ama o hem derebeyleri arasında hem de imparatorluk sarayında tıp, simya alanında uğraşmaları ve bunun sonucu geliştirdikleri ilaçlarla "mucize iyileştiriciler" olarak yavaş yavaş tanınmaya başlamışlardı.

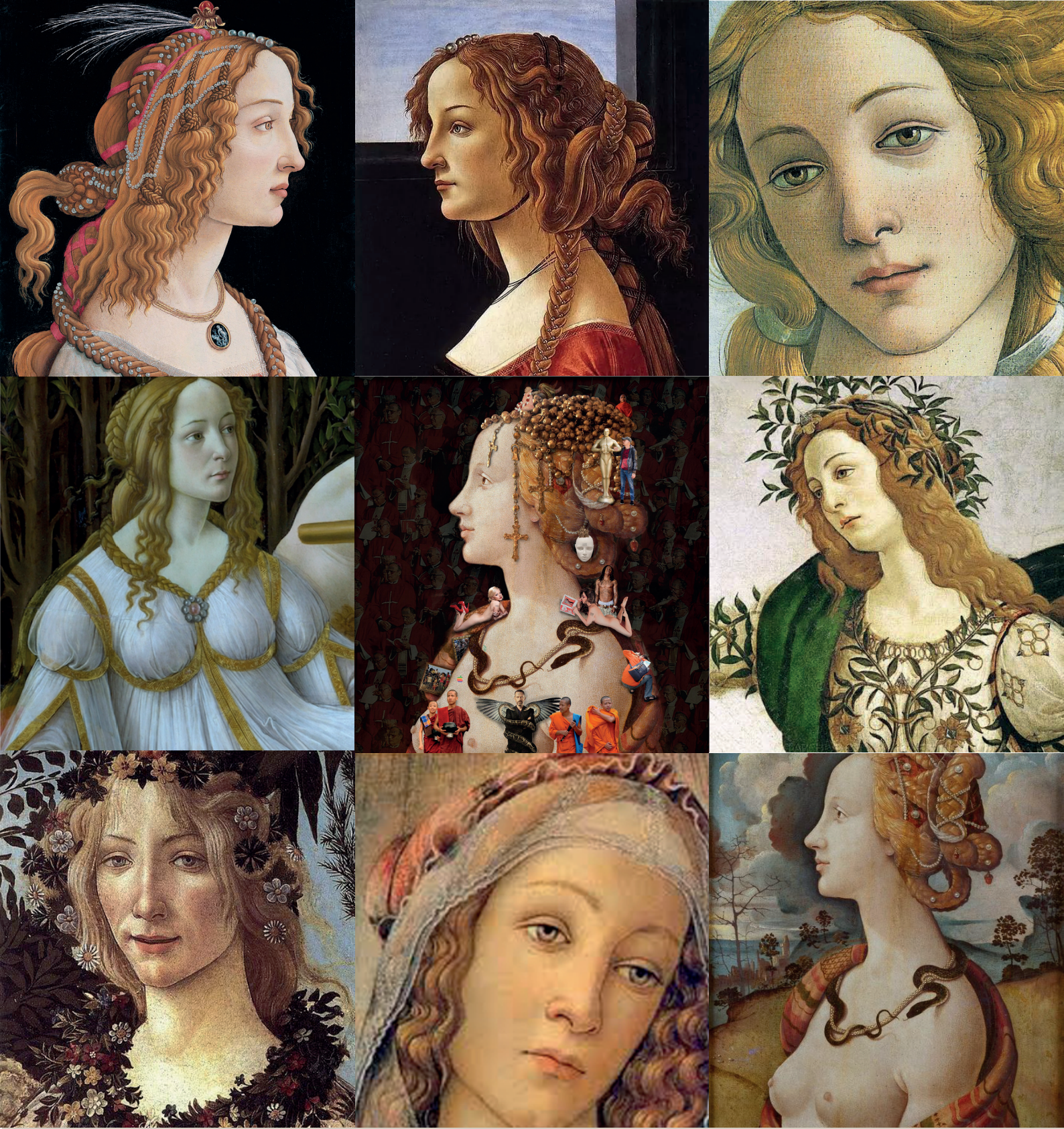
Yukarıda bahsini ettiğim "Bağdat'tan Floransa'ya" süreci simya ve ilaçlarla uğraşmalarından dolayı en fazla Medici ailesini besledi ve büyüttü. Hatta bu hanedanlığı bu bilimsel transfer sürecinin yarattığı söylenebilir. Simonetta'nın bir model yarışması vesilesi ile Hanedanlık ile tanıştığı zamanlarda Mediciler artık Avrupa da en başta tıp olmak üzere bilimin öncüsü ve çekim merkezi konumundaydılar, onların bilim insanlarını, sanatçıları besleyen tutumu diğer derebeylerini de etkileyerek Floransa'yı tüm Avrupa'da bilimin ve sanatın şehri haline getirmişti. Leonardo da Vinci, Michelangelo, Galilei ve diğer dâhileri yetiştiren Floransa, 20. yüzyılın başlarına kadar bilim ve sanatın çekim merkezi olmayı sürdürdü. 1500'lü yıllardan itibaren kendisine bir hami ve finansal destek bulmak isteyen, kendisini eğitmek ve geliştirmek isteyen Avrupa bilim insanları ve sanatçılarının ilk yönünü döndüğü şehir Floransa'ydı. Şehrin öylesine güçlü bir kültürel etkisi vardı ki Avrupalı aydınlar arasında İtalya'yı ve Floransa'yı ziyaret etmek entelektüel ve aydın olmanın ölçüsü haline gelmişti. Örneğin Kopernik'i, Shakespeare'i, Goethe'yi, Nietzsche'yi İtalya'ya çeken, Floransa'nın bu gücüydü.

Simonetta, bugünkü tıp bilimine ve ilaca ismini veren (*medizin* - Alm., *medicine* - İng.) Medici Hanedanlığının prenslerinden biri olan Giuliano di Piero de' Medici ile "saf güzelliğin kraliçesi" adlı bir model yarışmasında tanışır. Bu yarışmayı düzenleyen prens aynı zamanda Botticelli'nin de hamisi ve finansörüdür. Simonetta, Giuliano'ya âşık olur ama her ikisi de evlidir, Vespuccilerde Marco'nun eşcinselliğini örtmek için kullanılan Simonetta'nın kadınlığı bu sefer de Medicilerin toplumdaki önemi ve gücü göz önünde bulundurulduğunda skandallara sebep

olacağı ve "saygınlıklarına" gölge düşürebileceği nedeni ile engellenmeli ve üzeri örtülmeliydi, öyle de yapılır. Bugün dahi bu aşka dair bilgilerimizin sınırlı oluşu Medicilerin Simonetta'yı tarihten ve kayıtlardan yok etme çabasının sonucudur. Simonetta, henüz 23 yaşında "verem" nedeni ile öldüğü açıklansa da bunun nedeninin yaşadığı hüznü ve acı dolu yaşamının mı yoksa Medicilerin bir cinayeti mi olduğu bilinmemektedir. Bana göre hem sınıfsal kendini beğenmişliklerinden hem de hijyen takıntıları yüzünden halkla temas etmemek için etrafı kapalı köprüler (Ponte Vecchio) ve tünel gibi kapalı geçitler inşa eden, modern tıbbın yaratıcısı sayılacak kadar tedavi yöntemlerinde ve aksi sonucu olarak ölüm nedenlerini teşhis etmede uzmanlaşmış gelişmiş ve politik olarak Avrupa'nın en güçlü hanedanlığı olan Medicilerin adının geçtiği her ölüm şüphelidir.

Her Floransa'ya gittiğimde mutlaka yine Medicilerin kurduğu şu andaki dünyanın en büyük resim koleksiyonuna sahip "Galleria degli Uffizi"de bulunan Simonetta'nın yüzünü verdiği "Venüs'ün Doğuşu" tablosunu bir süre seyre dalarım; hafızam, idrakim her seferinde de yüzyıllar sonra İrlanda ulusal davasının büyük ozanı W. B. Yeats'in yazacağı "*kaç kişi senin zarif mutlu hallerini sevdi, / kaç kişi güzelliğini sevdi, / gerçek aşkla yada değil. / ama yalnızca bir adam içindeki gezgin ruhu / ve değişen yüzündeki hüznü sevdi.*" dizelerini resimle birleştirir. Botticelli de onun hüznüne âşık olmuştu; yaptığı resimlerin neredeyse hepsinde Simonetta'nın o hüznü güzelliğini görmek mümkün, öyle ki başka kadınları çizdiği resimlerinde bile kadın yüzleri hep Simonetta'ya benziyor. "Venüs'ün Doğuşu" resmi ni Simonetta'nın ölümünden 10 yıl sonra yaptığı düşünülürse onun yüzünün Botticelli'nin aklına nasıl kazındığı daha iyi anlaşılabilir.

Feodal-aristokrat sarayların entrika, çıkar, riya dehlizlerinde 23 yaşında son bulmuş, hüznü ve acıyla geçmiş yitip bir yaşam. Mülkiyet ortaya çıktığından beri kadın ister saraylarda olsun ister gecekonduarda olsun yok hükmündedir. Kadının var olabilmesi mülkiyeti de ortadan kaldıracaktır.



la bella Simonetta



deneme

SELÇUKLU, OSMANLI'DAKİ HALK DİRENİŞLERİNİ ETKİLEYEN ÖNEMLİ OLAYLAR

Nayim GÜL

“BABEK AYAKLANMASI

Babek Azerilerin halk kahramanıdır. Abbasi-lerin şariat kurallarıyla zapturapt altına almak ve talan etmek için yaptıkları yoğun saldırılara karşı, Babek Hürremi'nin Azerbaycan halkıyla birlikte, 816-838 yılları arasında gerçekleştirdiği ve tam 22 yıllık onurlu direniş hareketinin öyküsüdür. Bu savaşlarda 6 büyük hilafet ordusu Babekiye Halk Hareketi tarafından yenilmiştir. Hürremiler Babek'ten önce Sanbaz adlı liderleri önderliğinde baskılara isyan etmiş ancak bu 70 gün kadar sürdürülebilmiş sonra bastırılmıştır. Babek sürecin başına geçince, direnç güçlenerek ordulara kafa tutacak düzeye gelmiştir. Burada halkın inandığı değerler ve insanca yaşam için canı pahasına oluşturduğu kolektif direncin neler yapabildiğini görüyoruz. Babekiye Hareketi yenilmiş olsa da bu süreçte çok kan kaybeden Abbasilerin çöküşü başlamış, yıkımla son bulmuştur.

Babekiler Hareketi; 821 yılında Ehl-i Beyt ailesinden halifeliğin güçlü adayı Ali Rıza'nın, Abbasi halifesi Me'mun tarafından zehirletilip

öldürülmesine karşı oluşan tepkilerle buluşarak daha da güç kazanır. Ancak 838 yılında Abbasilerin Türk askerleri ve komutanı Afşın tarafından Hürremi Babekler yenilir ancak yoksulluğa, yobazlığa, köle yaşamına direncin onurlu öyküsü halkların tarihine ve belleklerine kazınır. Sonraki süreçlerde filizlenmek üzere tohumlar toprağa gömülür.

Hürremilik, tıpkı Türkmenlerin inanışlarında olduğu gibi “güzel olanı yaşatmak” anlamına geliyordu. Ruh göçü denilen inançlarına göre; eğer iyi bir insan olarak ölünürse başka bir insan vücudunda yeniden dünyaya gelir, kötü bir insan ancak bir bitki ya da hayvan olarak yeniden yaşardı. Mazdeklik inancının etkisindeki bu insanlar (Hürrem Mazdek'in eşidir) birlikte özgürce, dayanışmayla, kolektif yaşar ve insanca yaşamdan keyif almaya çalışırlar. Böylece toplumda aç ve yoksul insan kalmaz, elbirliğiyle bu tür sorunları çözerlerdi. Kadın-erkek tüm yaşamı birlikte paylaştıkları için çalgılı, alkollü eğlenceleri de birlikte yaparlardı. Günümüz yobazlarının literatüründe kadınlar erkeklerin; erkekler de efendilerin biatçı kulları olmaktan başka bir

seçenek düşünülemediği için özgür yaşamı sapkınlık olarak yorumlarlar. Babekiye Hareketi'nin özgür, eşit ve onurlu yaşamı zamanımızdan 1200 yıl önce üstelik de katı İslam'ın egemen olduğu coğrafyada kurmuş olması çok anlamlıdır.

Bezz Kalesi'ni uzun direnişte karargâh olarak kullanmışlardır. Burasının direnişte üs olarak kullanılması, uzun zaman sonra Hassan Sabah'ın Alamut Kalesi'ni direniş noktası olarak seçmesine örnek olmuş olabilir.

Babek Türkmenlerin de gönlüne yer eden kahramanlardandır. Katı şeriatçı Nizam-ül Mülk, Babekiye Hareketi'nden sapık inanç diye söz eder çünkü bu hareketin dayandığı düşünceler olan insanca yaşam talebiyle başını kaldırma geleneği Türkmenlere sirayet etmiş, Nizam'ın katı biatçı despotizmi için tehlikeli olmuştur.

KARMATİLERİN ONURLU YAŞAM MÜCADELESİ VE BÜYÜK KIYIMLAR

Karmatiler Hareketi 9. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkıp yaklaşık 200 yıl sürmüştür. Karmati, köylü, çiftçi anlamına gelir. İslam coğrafyasında komünizm denemesi olarak gelişen süreçlerin kararlı ve en uzun denemesi olarak tarihe geçmiştir. Toprak özel mülkiyet olmaktan çıkarılıp işleyebilen herkese paylaştırmış; toplumda birileri tokken aç yatmaya izin verilmemiştir. Düşkünlerle ve yoksullarla dayanışmanın kurulması gibi pratikleri yaşama geçirmiş o döneme göre olağanüstü bir iyilik sistemidir. Hakça bölüşüm, kölelik yerine özgürlük ve kadın-erkek eşitliğini günümüzden 1200 yıl önce fiilen uygulamaya çalışan sosyalizm benzeri bir denemedir.

Asimilasyonlar ve kısımlar konusunu işlerken aynı süreçte yaşanmış olan ve insanlık adına onur duyulması gereken “ayağa kalkışlara” dikkatle bakmakta yarar var. İşte Karmatiler Hareketi, sosyo-politik niteliği bakımından Babekiye Hareketi'ne benzer bir niteliktedir. Bölgede sermaye gücünü ele geçirenlerin inim inim inlettikleri büyük halk kitlelerinin eşit, özgür, insanca ve hakça bir düzen kurma mücadelesidir. Karmati Hareketi, Zenci kölelerden Arap Bedevi köylülerine kadar yoksulların başlarını kaldırma ve “sizin adaletsiz düzeninizi de efendilerin

keyfine göre yazılmış dininizi de tanımıyoruz, insanca yaşamak istiyoruz,” dedikleri ve bunu özgüçleriyle ayakta tuttukları bir sürecin adıdır.

Karmati Halk Hareketi; Abbasi, Gazneli, Selçuklu gibi büyük güçlerin yoğun saldırılarına karşın yaklaşık 240 yıl ayakta kalmayı başarmıştır. Hakça, insanca bir düzen talebi ile kitlelerin sırtından emek harcamadan sefa sürme uyanıklığı; köleciler/feodal toplumlardan bu yana sert kavga halindedir. Gücü elinde bulunduranlar, karşılarına başını kaldıran, onurlu yaşam isteyen bir halk çıkınca, kendi aralarındaki kemik kavgasını erteler; olanca güçlerini birleştirerek ayağa kalkmaya çalışan yoksul halklara saldırırlar. Karmatiler olayında da öyle olmuştur ve bu tür deneyimlerin tarihi çok eskidir.

“Karmatilerin Alternatif Sosyal Yaşam Sunma Çabaları: İlk İsmailiğin toplumsal karakterine ve taraftarlarının bileşimine göz atmakta yarar vardır. Yakındoğu Abbasi yönetimi, ilk iki yüzyıl içinde önemli bir ekonomik dönüşümden geçmişti. Özellikle sanayi, zanaat ve ticarete büyük gelişmeler olmuş ve kentsel alanlar hızla büyümüştü. Bunlara paralel olarak Müslüman toplumunda, üretim araçlarının ve ekonomik ilişkilerinin alışılmış düzeninde de değişiklikler olmuştu. Bütün bu gelişmeler, Abbasi imparatorluğunu yeni gerginlikler ve hoşnutsuzluklarla karşı karşıya getiren önemli toplumsal değişikliklerin ortaya çıkmasına neden oldu. Emevi dönemi Arap aristokrasisinin yerine şimdi tüccarlar, büyük toprak sahipleri, profesyonel askerler, sivil yöneticiler, dinsel liderler ve eğitilmiş kişilerden oluşan yeni bir sınıf ortaya çıkmıştı. İlk fetihler döneminin garnizon kasabaları, basit askeri kamplar olmaktan çıkıp, kentsel merkezler ve her türlü mal alışverişinin yapıldığı canlı pazar yerleri durumuna gelmişti.

Bu yeni ve daha karmaşık sosyo-ekonomik çevre içinde yeni çıkar çatışmaları ortaya çıktı. Geniş anlamda kent, artık kırdan daha kesin biçimde kopmuş ve göçebe boyların üyeleriyle topraksız çiftçileri, mülklerinden ve mesleklerinden cazip gelirler sağlayan kentin zengin sınıflarından keskin biçimde ayırmıştı. Sonradan halk ve birçok hoşnutsuz grup, doğal olarak, kurulu düzene karşı çıkan her türlü harekete yakın durdular. Bölgede çıkan İsmaili-Karmati isyanında asiler, köylülerin belirli bir ölçüde destek

vermelerini sağlamışlardı. İsyanın sosyal tabanı ağırlıklı olarak, Abbasi idarecilerinin uzunca bir süredir hayal kırıklığına uğrattığı Bedevilere dayanıyordu. Hareketin liderliği şehirli kesimlerde olmasına rağmen muhtemelen kasabalardaki alt sınıfların da desteğini almaya çalıştılar. Bunda da başarılı oldular. Çok sayıda genç insan, çöllerdeki İsmaili kamplarına katıldılar; bu gençler eski hayat tarzının silinip süpürülmesi, imtiyazlı sınıfların bertaraf edilmesi ve mutlak adaletin hâkim kılınması gerektiği duygusuyla hareket ediyorlardı. İran ve Irak'ta küçük çapta bazı köylü ayaklanmaları ve rejim karşıtı örgütlenmeler oluşmaya başladı. Aynı zamanda çeşitli yerel hanedanlar ortaya çıktı. Bu bölgelerde ilk ciddi huzursuzluk işareti, Basra yakınlarındaki büyük malikânelerde tuz bataklıklarının kurutulması için çalıştırılan zenci kölelerin ayaklanması ile ortaya çıkmıştı.

“(...) Herhangi bir kimse fakirleşir veya borçlanırsa diğerlerinin yardımı ile durumu eski haline getirilirdi. Alacakta alacaklılar sadece anaparayı isterlerdi. Lahsa'ya gelen herhangi bir yabancı sanatkâra, gelişinde kendi işyerini kurabilmesi için yeterli para verilirdi. Fakir olan ailelerin ihtiyaçları umumi hesaptan karşılanırdı. Nasır Hüsrev, Lahsa'da devlete ait ve devlet tarafından korunan değirmenler gördüğünü belirtir. Bu değirmenlerde hububat ücretsiz öğütülmekteydi.

(...) Karargâh olarak Selamiyye'yi İsmailî propagandasının merkezi olarak seçmişlerdir. Suriye'de Hama şehrine bağlı Selamiyye kasabasından İslam dünyasının her tarafına propagandacılar gönderiyorlardı.

(...) Dailer sayesinde devlet dairelerine bile sızmaya başladılar. Bu bölgeler Kufe, Basra, Rey, Fars, Horasan, Yemen, İran, Kuzey Afrika, Bahreyn, Suriye ve Sind bölgeleri dailerin gönderildiği ikinci derecedeki merkezler olmuştur.

(...) Geniş manada ise, Karmat tabiri IX. ve XII. asırlar arasında İslam âlemini sarsan eşitlik esasına dayanan geniş bir içtimai ıslahat ve adalet hareketini ifade eder. Karmatîlerin zenci isyanı ile bağlantılarının olduğu kesindir.

(...) Hareketin başlamış olduğu muhit olan

Kufe Sevad'ı kırsal bir bölge idi. Bu nedenle Karmatîler'e katılanlar daha çok ziraat ile uğraşan köylüler idi. Zaten Karmatî hareketini yaygınlaştıran dailer bu bölge köylülerinin torunları idiler.”

Bu hareket Büyük Zenci isyanıyla çağdaştır. Karmatîler onlarla birlikte ayaklanmayı büyütme istemişlerdir. Tam bir ortaklık olamayınca Zenci isyanına destek vermişlerdir. Dailer bu hareketin yayılmasının militan emekçileri ve öncüleridir. Sonuçta Gazneli Mahmut ile Selçuklular güçlerini birleştirip ortak ordularla Karmatî halkına saldırırlar. 1030 yılında tam olarak bitiremedilerse de Karmatîlerin kurdukları halkçı yaşamı dağıtmayı başarırlar. Babekiye, Karmatîler ve Zenci kölelerin insanlık adına yazdıkları onurlu mücadele tarihleri; halkların bundan sonraki mücadelesine (Babai, Celali, Koçgiri, Koroğlu, İstiklal Savaşı, Kuzey Afrika Bağımsızlık hareketleri, Gezi vb.) mayasını taşımıştır.

ABBASİLERE KARŞI ZENCİ KÖLE AYAKLANMASI

Mezopotamya'nın güney ucundaki Basra Körfezi'nden Küfe'ye kadar olan verimli arazi, zaman zaman nehirlerin taşmasıyla bataklık durumuna gelmişti. İşte İslam tarihinin en büyük başkaldırılarından birisi bu bataklıklarda doğdu. “Dihkan” denilen toprak ağaları, büyük konaklarda ve şehirlerde yaşıyor; pamuk ve şeker kamışı gibi ticari değeri yüksek ürünleri yetiştirdikleri binlerce dönüm arazinin yanında, pirinç yetiştirmek için de bu bataklıkları kullanıyorlardı. Bu büyük çaplı üretim için gerekli olan işgücünü Sudan, Etiyopya ve Zengibar gibi ülkelerden getirttikleri zenci kölelerden sağlıyorlardı. Köle tüccarları Afrika'dan bu bölgeye zencileri gemilerle getirip Müslüman sermayedarlara satıyorlardı. Abbasi burjuvasının Türk, Kürt ve diğer uluslardan da köleleri vardı fakat Zenciler onlardan hatta hayvanlardan da aşağı görülürdü.

İslam alimi diye ortada dolananlar, her ne kadar “İslam bir lokma bir hırka dinidir” ya da “Komşun aç yatarken sen tok yatamazsın buyurur” gibi güzellemelerle gerçeklerin üzerine kalın cilalar çekmeye çalışsalar da İslam'da kölelik vardı ve dönemin zengin Müslümanları yalnız

Zencileri değil, zapturapt altına alabildikleri herkesi acımasızca sömürüyorlardı. Her köle günlük bir avuç kavrulmuş buğday ile iki hurmadan başka bir şey yiyemiyordu. Şanslı zenci köleler “kuh” denilen ve duvarları çamurdan yapılıp üstü hurma dallarıyla örtülen barınaklarda yaşıyor; sular basınca birçoğu barınaklarıyla birlikte telef oluyor, ölmeyenler arazide yaşıyorlardı.

Sivrisinek yatağı olan buralarda sıtma ve vebadan ciddi miktarda insan kırılıyordu. Sıtma ya, bu coğrafyada yaşananlar yüzünden Zenci hastalığı anlamında “kara humma” denilmiştir. Sıcak, sel, sinek, bataklık, ağır çalışma koşulları, hastalık, açlık ve en kötüsü de yaşanan büyük umutsuzluk insanları isyan noktasına getirmiştir. Zenci Kölelerin onurlu ayaklanmasını “Müslümanlığı kabullenmek istemeyen kölelerin, Abbasilerin Müslümanlık düzenini bozmak için tertitledikleri bir asilik hareketi” olarak yorumlayan tarihçilere Herodot’un dediği gibi sadece güldüğümü belirtmeliyim.

869 yılının Ağustos ayında, Ramazan’ın ilk günü bataklığın kara çocukları yeşil bayrağı çekerek ayağa kalkarlar. Her bir köle bir onur savaşçısına dönüşür. Burada isyana katılan köle sayısının 300 bin gibi bir rakamla açıklanması hem ayaklanmanın büyüklüğünü hem de Abbasi İslam statükosunun ne kadar büyük bir emek sömürsünden beslendiğini anlatan bir durumdur. O zamana göre bu sayı oldukça yüksektir.

Önce sopalar ve tarım araçlarını silah olarak kullanıyorlar. İkinci aşamada Arap aristokrasisinin depolarına girip silahları alıyorlar ve düzenli ordular kuruyorlar. Üzerlerine gönderilen ve büyük bölümü Türk paralı askerlerinden oluşan güçleri her seferinde dağıtmayı başarıyorlar. Güney Irak’ta bulunan yoksul köylüler de onlara katılıyor ve yoğun saldırılara karşın kendi düzenlerini kuruyorlar. 883 yılına kadar yaklaşık 15 yıl yaşatabildikleri özerk sistem; Abbasi halifesinin kardeşi Mu-

vaffak Billâh (843-891) tarafından büyük bir saldırı ve elbette büyük bir katliam yapılarak yıkılıyor.

*

Aryani coğrafyasında uzun süre kalıp, büyük statükolar inşa ettikten sonra batıya (Rum Diyarı) göçen Türkmenlerin, orada kaldıkları uzun süre içinde çok farklı kültürlerle tanışıp, bu kültürlerden değerli bir sentez oluşturduklarını buraya defalarca yazdım. İleride göreceğimiz ve “haksızlıklar karşısında ayağa kalkma” olarak gerçekleşen Babai, Celali, Şeyh Bedrettin ve Börklüce gibi isyanların mayası buralarda atılmış olmalı diye düşünüyorum. Bu ayaklanmaların sınıfsal karakter taşıdığını ve daha o dönemlerde paylaşıma, adil bölüşüme ve dayanışmaya dayalı yaşamı kurma denemelerini, üstelik çok büyük baskılara karşın başarabildiklerini görüyoruz. Bu denemeler insanlığın ve sınıfların tarihi açısından çok değerlidir.

*

9. yy. da İslam İmparatorluğu en üst sınırlarına ve gücüne ulaştı. Halifeler tarafından kullanılan İpek Yolu’nun zengin tüccarları da diğer emperyalist güçlerden farksız hatta daha acımasız yöntemlerle halkları canlarından bezdirirler. Tam da bu tarihlerde önce Babek, ardından Karmati ve Karmatilerin desteğiyle Büyük Zenci Köle ayaklanmaları; İslam’ı yaymak gerekçeyle sermaye ve talan avcılığı yapan dönemin sermaye statükosu Abbasi iktidarını zayıflattı ve yıkılma nedeni oldu. Türkmenleri de etkileyen kolektif yaşam deneyimleri, onların bundan sonraki mücadele tarihleri için güçlü bir zemin oluşturmuş ve ciddi katkılar sunmuştur.

Bu ayaklanmalara karşı, Selçuklu aristokrasisinin kilit adamı Nizam-ül Mülk’ün yorumu bizi şaşırtmayan türdendir. Onurlu ve insanca bir yaşamı talep eden ve “Mal insanlar arasında ortaktır, hiç kimse geçim araçlarından yoksun bırakılamaz,” diyen Mazdekleri dinsizlikle, Zencileri sapkınlıkla ve hiyerarşik/sınıfsal yapıyı altüst etmekle itham ederek suçlar. Mazdeklerin kadınları da ortak kullandığını, içkili seks partileri düzenlediklerini ve “şapkasını kapıya asan erkeğin, kadınla işi bitmeden kimsenin bu eve giremeyeceği” gibi safsatılar uydurur. Çünkü Nizam Ağa’nın beyni dogmatizmin yaptığı basınçla daraldığından ya da halkı kölelikten başka bir şeye yakıştıramadığından; eşit, dostça ve yardımlaş-

mayla kurulan yaşamı aşağılaya çalışır. Günümüzde bile duyduğumuz bu karalama taktiklerinin ne kadar eskiye dayandığını görüyoruz. Nizam-ül Mülk'ün bu iftiracı söylemleri, daha sonra Anadolu Selçuklularında, Osmanlılarda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde; eşit yurttaşlık, hak ve adalet arayan muhalif güçlerin sindirilmesi için statükoların kullanım aracına dönüşen aşağılık karalamalardır.

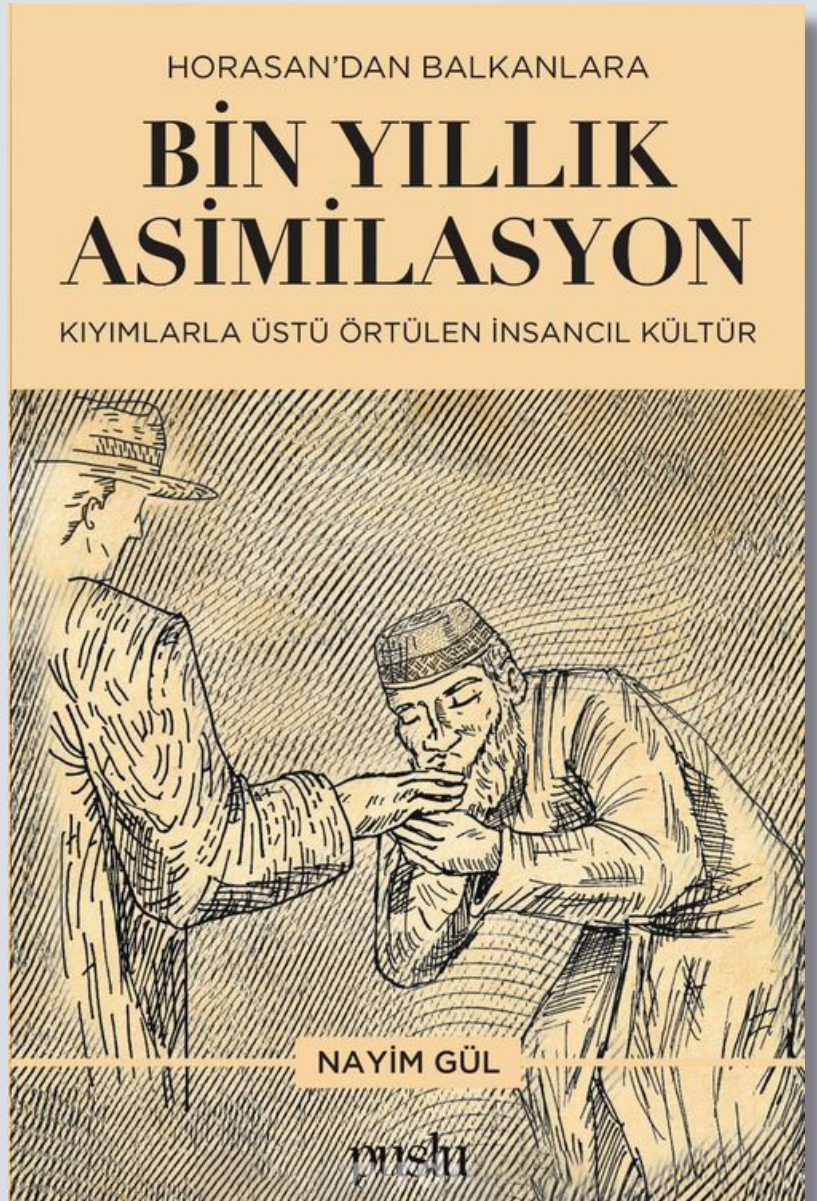
Ne yazık ki tam bin yıl sonra günümüz Türkiye'sinde, muhalefete karşı hem de bangır bangır bağırılarak aynı argümanlar kullanılmıştır. Nizam-ül Mülk'ün ve dogma önyargılarla yorum yapanların saplandığı büyük akılsızlık/medeniyetsizlik bataklığını; kadınlara “eşit bir insan olarak değil de erkeklerin her türlü kullanımına açık bir materyal, bir araç ya da bir mal” olarak bakmaları şeklinde açıklamak zorundayız. İşte bu anlayışın toplumu zapturapt altına alması; sistemin yeniden tam da “Nizam Ağa Kafasıyla” yürümesi için fiili olarak monarşiye geri dönen Türkiye Cumhuriyeti, Avrupa Kadın Hakları Sözleşmesi'nden 2023 yılında çıkmıştır.

Aynı koyu Şer-i İslamcı Nizam-ül Mülk; zenginleri “büyük”, yoksulları “küçük” insanlar olarak tanımlar ve yoksul halkın, efendileri tarafından uygun görülen düzene itiraz etmemesini savunarak şöyle der: “Büyüklük ve küçüklük zenginlik ve fakirliğe bağlıdır. Bir adam fakir olur ise, geçim zoruyla bir zenginin hizmetine girer ve ücret alma durumunda kalır. Mal ortak olursa evrenden büyüklük ve küçüklük kalkar ve padişahlık batıl olur.”

Selçukluların bu tanımlamaya uydüğünü, Horasan bölgesindeki zengin tüccarlara ve büyük arazi sahiplerine devlet katında yüksek mevkiler vererek devlet-sermaye ortaklığını bir işleyiş yöntemine dönüştürdüklerini görüyoruz. O halde altını bir kez daha çizersek; devlet-sermaye ortaklığının derdi -sıradan statüko tarihçilerinin anlattıkları gibi- “kutsal

din İslam'ı yaymak” ya da Türk yurdunu büyütmek, halklara daha huzurlu bir yaşam götürmek değil, yeni tarım ve maden alanlarını, ucuz hatta bedava emeği ele geçirmektir.”

Nayim GÜL/ Horasan'dan Balkanlara BİN YILLIK ASİMİLASYON kitabından alınmıştır.





Mária Túry

SONSUZ MEZARLIKLAR ISTIRABI

Kenarı süslü mendillerde ters yüz
ışlıyordu resmimiz, yaylım ateş bahar

çerçevesi dağ papatyaları çilli yüzü
kumru kuşatmasında kuşluk vakti

kentin kalbinden aldılar sevincimizi
bakırdan çığlığa koydular, kesik süte

yokluğun ağıtı, çaylak çığlığında
böyle kaç cumartesi anmasındayız.

Adları sığmaz, kentin gömütlerine
yalın yapıldak aranıştadır, annem

gecenin mızrabında suyun hafızası
Lenin Zeki, Nurettin, Hasan, nicesi

karanlık ülkeden el ettiler diken ucu
bıraktılar büyülü yükünü omzumuza

zaferle büyüyecek şenlik bulmalıyım
sel geçerken gülhatmiler büyüyecek.

* “Bize mezar yerini göstermeyenler, bizi sonsuz
mezarlık ıstırabı ile baş başa bıraktılar.”
Şehriban TEPELİ-(984. oturum)

Mustafa GÜÇLÜ

MAYAŞİİR



KOD-29

Gürel SÜRÜCÜ

Yeni evime yerleştikten sonra doğanın seslerini dinlerken karnımın acıktığını fark ettim. Bu doğanın kuş cıvıltıları ve çiçek kokularıyla beslenemeyeceğimi anladım. Hem zihnimizi hem de midemizi doyurmalıyız. Elimde ne var diye düşünmek yerine hazır ne alabilirim diye telaşa kapıldım. Buzdolabının üzerindeki magnetlerden bir zincir mağazasının telefonunu buldum. Aradım... Kibar bir bayan çıktı, “buyurun” dedi. Sipariş vermek istediğimi söylediğimde, “beyefendi internetiniz var mı?” diye sordu.

Ben de niye soruyorsunuz ki, bu çağda interneti olmayan mı var. Bayan, bana yönlendirmek istediğini. Telefonla sipariş almadıklarını... Web siteleri üzerinden sipariş verebileceğimi söyledi.

Teşekkür ettim. Böylece daha fazla seçeneğim olurdu. Siteye girerek aklıma gelmeyen şeyleri de gördüm, hatırladım ve sipariş verdim. Etrafı biraz tanımak... Komşularla tanışmak için dışarı çıktım. Bahçenin kenarındaki karacamın üzerinde bir alakarga ötüyordu. Belli ki bir eş bulma serüvenine şahit oluyordum. Biraz

ileride başka bir ağaçta kumrular sevişiyordu. Doğaya ve insan dışındaki canlılara bu kadar yakından bakmadığımı fark ettim. Yerde serçeler bir şeyler topluyor, uçuyor, sonra başka kuşlar onların yerini alıyordu. Onlara doğru yürüdüğümde tedirgin oldular. Tüm kuşlar, yerdeki ve ağaçtakiler, birlikte havalandılar ve bahçeden uzaklaştılar. İnsanın tedirginliği ve tedirgin edici davranışları...

Bahçede ne kadar zaman geçirdim bilmiyorum ama tam sokağa çıkacaktım ki, bir arabanın bana doğru geldiğini gördüm. Belki bana gelirler diye bahçenin kapısının önünde durdum. Birkaç dakika sonra araba önümde durdu. “Sedir Sokak No: 22 burası mı?” “Evet.” dedim.

Zaten arabanın üzerinde benim sipariş verdiğim zincir marketin logosu ve tanıtım afişleri vardı. “Sanırım bana geldiniz, buyurun kapının önüne kadar devam edin” dediğimde genç adam biraz duraksadı sonra ben ondan önce evin kapısının önüne doğru uzanınca onun için yapacak bir şey yoktu arkam sıra geldi. Birlikte kapının önünde durduk.

O arabadan indi ben de kapıyı açmak için birkaç basamak çıktım. Sonra oradan seslendim.

Genç adam siparişleri mutfağa bıraktı. En sonunda sipariş belgemi verdi. Sonra, “Kusura bakmayınız glutensiz ekmek siparişinizi getiremedim. Kalmamış ama sizi ekmeksiz bırakmadım. Tam buğday ve kepek ekmek getirdim. Arabada isterseniz onları vereyim isterseniz ödeme yapmış olduğunuz ekmek paralarını iade edeyim.” dedi.

Ben de “Tamam diğer ekmekleri getirirseniz sevinirim.”

Ekmekleri de getirdi. Sonra bana döndü. “Yazarmışsınız duyduğum söylentiye göre.” dedi.

“Nasıl yani... Hakkımda burada söylentiler mi dolaşıyor?”

“Yok yok. Barış’ın annesi söylemiş ona, o da bana. Sonra ben başkasına uzar gider. Bakmışsınız gazeteci olmuşsunuz ya da Nobel ödüllü birisi. Kulağınıza kadar gelirse şaşırmayınız” dedi.

“Hadi bakalım.”

Gencin bir sıkıntısı var yine gitsem gitmesem mi söylesem mi söylemesem mi sancıları içinde anladım. “Pardon sanki bana bir şey diyecekmişsiniz gibi geldi.”

“Yok, yok sizi alıkoymayayım. Önemli bir şey değil zaten.”

“Alıkoymak noktasında katılmıyorum siz benim vitamin yemek depomsunuz. Burada sağlıklı ve iyi kalmam biraz da sizin getireceğiniz ürünlerle ilgili olacak.” dedim.

“İşte ben de tam da bunu söyleyecektim ama dedikoduya girer mi bilmiyorum.”

“Dur sen şöyle otur şuraya ben de kahvelerimizi getireyim. Siparişlerin içinde vardı getirdin değil mi? Sıcak su hazır içine şimdi boca eder içeriz.”

“Ben almayayım.”

“Olur mu birlikte iki laf ederiz. Bak anlatacağınız da var. Belki anlatıma katkı sunacaktır. Bir içki gibi olmasa da bu da zihni açar. Kalkıp kahveleri fincanda getirdim. Evet, şimdi söyle bakalım. Araştırma gazetecilik yapalım. Mesele ne?”

“Efendim, kısa keserek anlatayım. Buraya geliş ve gidiş sürelerimiz belli. Onun dışında fazladan kalacağımız zamanın hesabını soruyorlar.”

“Yani işler sıkı diyorsunuz. Biz de hızlı dinleriz. Ya da lastiğe bir çivi saplayayım mı ne dersin? Lastik patladı dersin, gerekçen de...”

“Yo yooo, sakın. Onun masrafını da bana çıkarırlar.”

“Allah allah, yollar iyi değildi ve saire dersin, neyse... Dinliyorum.”

“Efendim, biraz önce Barış dedim ya... Barış, işte buna benzer olaylar yüzünden işten çıkarıldı.”

“İyi de bu pandemi döneminde işten çıkarma bildiğim kadarıyla yasak. Yanlış mı biliyorum?”

“Doğru biliyorsunuz da yetkililer işverene açık kapılar bırakmış. Bir yolunu bulmuşlar. Pandemi sürecinde işten çıkarma istisnası olan -Kod 29; işçilerin ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan davranışlar- sergilediği iş akdinin feshini iş kanunun kapsamına almışlar. İşçilerin eylem ve davranışları buna uygun olup olmadığına bakmadan işlerine gelmeyen işçileri bu kapsamda işten çıkarıyorlar.” dedi. Tedirginliği her halinden belli, saatine bakıyor sık sık.

Ben elimde bir kalem sağa sola oynatırken birden kod 29 diye bir şeyle karşılaşmam benim açımdan da yeni ve incitici bir durumdu. Neymiş “ahlak ve iyi niyet kurallarına uymamak” diye tekrar ettim ve önümdeki not defterime kodu ve bu maddeyi yazdım. Ne çok yaralayıcı, “ahlak ve iyi niyet”. İşverenler yine kendi lehlerine “ahlak kurallarıyla” ahlaksız davranışlarıyla insanların gözüne ne güzel sokuyorlar.

“Sahi kusura bakmayın, hitap etme bağlamında adınız neydi? Biliyorum siz benim adımı da

öğrendiniz ama.”

“Benim adım Adil.” dedi.

Adil 24 yaşlarında sarışın orta boylarda çenesi ileri biraz çıkık ama kol ve bacak kasları yaptığı işten dolayı olmalı ki diye düşünürken...

Normalde ben amatör bir sporcuyum. Güreşin her türüyle ilgiliydim, bir takımım da vardı. Ama onlar mazide kaldı. Futbol gibi para getirmiyor. Bu işi Barış vasıtasıyla buldum. O, üniversitede halkla ilişkiler bölümünü bitirdikten sonra iş bulamayınca açık öğretimden lojistik bölümünü okudu ve bizim zincir mağazada çalışmaya başladı. Tabii lojistik sorumlusu dedikleri, aslında getir götür işleri yapmak demekti. Ben de aynı durumdayım, hamalın yeni adı “lojistik sorumlusu”... derken, pat diye bir ses duydum. İrkildim.

Ne oluyor diye baktığımda, Adil güldü. “Merak etmeyin, bizim delinin kamyonu o. Yukarıdaki bozuk yoldan kestirme gidiyor, oraya kimse girmez arabasıyla bizim deli dışında. Şimdi bizim mağazaya meyve sebze getiriyordur.” dedi.

Ya... burada gerçekten öyle şehirlerarası yollar falan yok ama kaçak/göcek geçen kamyonlar ve diğer arabalara rastlayabiliriz. Onlarda hayli gürültücüdür. Neyse konuyu dağıtmadan, Barış’ı işten çıkardılar o kodla ama işin ilginç yanı Barış iki ay önce mağazanın en iyi eleman ödülünü aldı. Bu koda sokmalarıyla ilişkili.

“İyi de neden böyle bir şey yaptılar ki Barış iş yeri barışını bozmuş olmasın.” dediğimde ise, “evet barış siz de dediniz ya sağlıklı gıdalar falan... bir defasında dışarıdan gelen ürünlerin sağlıklı olmadığını görmüş bunu satın almaya bildirmiş bu ürünler sıkıntılı müşterilere bunları sunamayız demişti. Hatta o ürünleri indir bindir yapanlardan biriside bendim.”

Tabii şaşkınlığım, içtiğim bardağın dibine bakıyorum tortular var mı diye... Bize de dandik malları gazlamış olmasınlar diye düşündüm ne yalan söyleyeyim. Adil’e baktım. “Hangi tür ürünlerdi bunlar?” dedim çatık bir kaşla ve sinirlenmiş halimle.

O da “Beyefendi sorun olan mallar genelde meyve ve sebzelerde oluyor. Merkezi sistemle alınmayan ürünler üzerinden oluyor. Biraz önce pat pat giden kamyon mesela o tür ürünleri ya taşıyordur ya da almaya gidiyordur. Neyse, bu durum birkaç uyarı konusu olunca, satın almacı Barış’a kızdı. O da sadece iş barışını değil, iş barışının olması için çabalayanlardan biriydi. Bunların üstüne bir de yol göründü.”

“Peki, benim burada rolüm ne? Nasıl bir katkı sunabilirim? Ben sadece edebiyatla ilgileniyorum.”

“Yazar değil misiniz? Bir köşeniz yok mu? Orada bu ve buna benzer yaşadığımız sorunları dile getirip yazsanız. Belki o zaman sesimizi duyan olur.”

“Benim bir köşem yok. Tek köşem evimde yazarken oturduğum alan. Bunun için sizlerin imza toplayıp birlikte hareket etmeniz gerekmez mi?”

“Söylemesi kolay, bir araya gel bakalım, hepimizi kod-29 ile gönderirler. Zaten işsizlik çığ gibi büyümüş. Barış gibi birini gözünün yaşına bakmadan attıklarına göre, bize acıyacaklarını ya da geri adım atacaklarını mı sanıyorsunuz? İçimizdeki bazıları da onlara haber uçuruyor. Sendikalaşalım dedik, ikinci gün her birimizi tek tek çağırdılar. Tehditler, hatta ailelerimize telefon açıp bunlar anarşik eylemler yapmayı planlıyorlar demişler. O zaman ortalık iyice karıştı.”

Gerçekten burası kaostan besleniyor. Bizler sakın yerlerde yazılır çizilir derken, arka planda ehlileştirilerek ve alengirli işler daha rahat sürdürülür olmuş. Nasıl yaşadığınla ilgili değil de nasıl gördüğünle ilgili bütün bunlar. Adil’e döndüm. “Tamam Adil, senin de hayli zamanını çaldık, şimdi git hesap sormasınlar. Bu kaosun içine bir çomak sokalım bakalım.”

*Kapakta kullanılan resim, Ernst Neuschul’in “İşsizler” tablosudur.



İLENÇ

Her yer kırmızı, sonrası kül
Yanarken
Böyle bir günün gecesinde gökyüzü

Toprağın, suyun hüznü bugün
Nefesimin hapsinde kırmızı
Bu yüzden yangın yeri içim

İhanet yok etti günahıyla, lekeledi
Külü toprağa serildi
Acısını yüreğimize işlemek bize düştü

İtirafımdır;
Görmeyen gözlere ilencim, hem de iki defa
Öfkem diner mi, bilmiyorum

Hasan ÇELİKKOL

MAYAŞİİR



YAŞAM İÇİNDE BİR BAŞKA YAŞAMIN İZLERİ-2

öykü

Ali Ekber KAYPAKKAYA

Kapı zili çaldı. Günlerdir beklediği kargo nihayet gelmişti. Özenle paketlenmiş kutuyu, kanepedeki dağınık yatağın üzerine bıraktı. Evin içi de dışı da perişan bir haldeydi. Masada, içinde söndürülmüş sigara izmaritlerinin bulunduğu çay bardakları, birkaç tabak ve daha ne ararsan vardı.

Pakete baktı; birkaç kez iç geçirdi. “Açık havaya çıkarsam biraz açılırım.” diye düşündü. Üstüne genç yaşta ölen kardeşinden kalan yağmurluğu geçirdi. O yağmurluğu her giydiğinde kardeşini yanı başındaymış gibi hissettiğini söylerdi. Yedi kardeşin en küçüğüydü. Kardeşiyle karşılaştıklarında sevimli bir ukalalıkla “N’aber birader?” diye seslenir; gülümseyen sevgi dolu gözlerle sarılırdı. Bu anlarda mutluluktan yağlarının eridiğini arkadaşlarına söylerken gözleri bulutlanır, susardı.

Dışarı çıktı. Yağmurla yüklü kara-gri bulutlar kaplamıştı göğü; hava soğuktu. Gün akşama dönmemişti henüz ama alacakaranlık bir görüntü hâkim olmuştu kente. Sanki doğa, insan türünün üzerinde yaptığı tahribatın hüznünü ve hid-

detini mevsimsiz gözyaşlarıyla döküverecekti.

Gri havaları ve yağmurda yürümeyi severdi. Hafifçe yağmaya başlayan yağmurun altında, kent merkezine doğru yürümeye başladı. Ara sıra yaşadığı öksürük nöbetleri de yakasını bırakmamasına rağmen bu durumdan rahatsız değildi. Boşluğa odaklanmış gözlerini çevreleyen yüzünde derin çizgiler vardı. Yaşı ve yaşamışlığı simgelediği için modern toplumun çoğunluğunu rahatsız ediyordu derin yüz çizgileri.

Yavaş adımlarla yürüyordu. Giyimine kuşamına çok önem vermezdi. Yanından yöresinden geçenler bu hırpani adama böcekmiş gibi tiksintiyle bakıyorlardı. Hijyen saplantılı anormal insanların dünyası olağan hale gelmişti. Küfürler sansürleniyor, uygar toplumların yarattığı bütün çirkinlikler sanki yokmuş gibi gözlerden uzak tutuluyordu.

Bir saat süren yürüyüşün ardından ulaştı kent merkezinin geniş ve ıslak kaldırımlı bulvarlarına. Yağmur altında hızla bir şeylere/yerlere yetişmek için koşuşturan insanların arasına karış-

tı.

Bakıyor ama görmüyor gibiydi. “Görmeyen yalnızca o değildi. Gözleri, beyinleri ve elleri tutsak eden minik pencerelerden sanal yaşamları izlerken, içinde yaşadıklarını varsaydıkları bir hayatı fark dahi etmeyen hemen birçok insan kör değil miydi zaten?” “İnsanlar bu körlüğe niçin gönüllü razı oluyordu?” “Kendi yarattığı değerlerin kölesi olmuş, kendisini de emek-değer ölçütüyle tartıya vuran insanın meta tapıcılığı ve metalaşması kadir-i mutlak mıydı?”

Tatmin edilen her isteğin ardından yaşanan boşluk hissi, doyumsuzluk ve ardından koşup da bir türlü yakalanamayan huzur ve mutluluk; tam yakaladım denildiği anda ince kum taneleri gibi akıp gitmesi avuçlardan. Özgürlük ve tembellik hakkı, küçük bir azınlıkça büyük çoğunluğa gösterere göstere kullanılıyordu. Çoğunluk ama ezici bir çoğunluk bu yanılsama çemberinden niçin çıkmak istemiyordu? Acı gerçekliğe karşı sanal mutluluğu tercih etmeleri neden? Aptal kutusu, kent insanının kendi gerçekliğinin yerine koyduğu sanal duyguların kaynağıydı. Seyirci haline getirilmiş kitlenin önüne “gerçeklik” olarak konulan şey, gerçeklikle harmanlanmış kurgusal bir dünyada, hayatın gerçek notalarıyla beselenmiş bir eserin tersyüz edilerek yeniden icra edilmesi gibiydi. Tutkuyla seyrettikleri dizilerin hiçbirisi acı sonla bitmiyordu; oysa gerçek yaşamla yüzleştiklerinde mutlu sonla biten hikayelerin sayısı çok azdı. Sorular, düşünceler, birbirini kovalıyordu beyninde.

“Bilinç sıçraması yaşamları için ille de polis copunun kafalarında kırılması, jandarma postalları altında ezilmeleri mi gerekiyor” dedi kaşlarını çatarak. Yerinden oynamış, altı vıcık vıcık bir kaldırım taşının üzerine bastı farkında olmadan. Az daha yüzüstü düşecekti. Düşüncelerden sıyrılıp kendine geldi. Çamur fışkırmış, ayakkabısı ve pantolonunun paçaları çamur içinde kalmıştı. Ancak çok yakındakilerin duyabileceği bir sesle galiz bir küfür savurdu.

Hastaydı; bakıma muhtaç duruma düşmekten ölesiye korkuyordu. Ömrünü vermişti bir insanın başka insanlara muhtaç yaşamaması için. En çok da resmî kurumların ve incelik yoksunu resmi görevlilerin, her biri bir yaşanmışlığın, çe-

şit çeşit yaşam öykülerinin kahramanı olan çoğu en fazla dört beş yıl içinde bu dünyadan göçüp gidecek yaşlıları aşağılamaları ağrına gidiyordu.

Ara işçisi olarak bir tekstil atölyesinde çalıştığı sırada tanıştığı ve sürdüremediği evliliğinden, (ki, onlardan söz ederken veya onları düşünürken dahi derin bir sevgi ile bağlı olduğunu gözlerinin parıltısının bariz bir şekilde dışa vurduğu) iki kızı olmuştu. Çocukları, küçükken babalarına taparlardı. O da kızlarına ölesiye aşıktı. “Kız babası olmayan yarım babadır” derdi çoğu zaman. Evlendiklerinde eşi 16, kendisi 17 yaşındaydı. Evcilik oynar gibi geçti ilk yılları. İki yıl arayla iki kızları dünyaya gelmişti. Eşi, ilk çocuğa hamile kaldığını öğrendiğinde atölyedeki işinden ayrıldı. Kıt kanaat geçiniyorlardı. Bu zorlu hayat karşısında “buna da şükür” demekten başka çıkar yol görmüyorlardı. Çocuklarıyla birlikte aynı yoksullukta büyüdüler. Yaşamı, onlara öğretirken kendileri de öğrendiler.

Babasının bir tanıdığı aracılığıyla tekstil atölyesinden ayrılıp lastik fabrikasına işçi olarak girdi. Politik mücadele ile tanışması da bu yıllarda oldu. Yığınlar halinde kır yoksulları kentlere akın ediyordu. Arının oğul vermesi gibi hızla çoğalan gecekondu mahalleleri büyük kentlerin çevresini kuşatmıştı. Her türlü altyapıdan yoksun bu sağlıksız gecekonduların yayılması kent çeperlerinde işsiz nüfusun artmasına yol açmıştı. Bu durum, mevcut sistemin hakimiyetinin tam olarak sağlanamadığı bu bölgelerde radikal solun örgütlenmesine uygun zemin hazırlamıştı. Bu dönemde, üyesi olduğu sendika da ücret anlaşmazlığı nedeniyle greve gitmiş; bunun üzerine işveren lokavt ilan etmişti. Patron grevdeki işçileri, “fruko” lakaplı toplum polisi zoruyla kafa, kol, bacak kırdırarak fabrikadan attırmıştı. Kamu düzenini bozmaktan sendikacı arkadaşlarıyla birlikte kısa bir süre cezaevinde yattı. Bu olay hayatında bir dönüm noktası oldu. Yasaların, adli kurumların, kolluk kuvvetlerinin azınlık bir gurubun ayrıcalıklarının ve sömürü çarkının devamını sağlamak üzerine oluşturulduğunu acı tecrübelerle de olsa anlamıştı.

Hızla radikalleşen ve sağ-sol çatışmasına dönüştürülen toplumsal ortamda sol gruplara duyduğu sempatiyi ileri taşıyarak aktif bir militan olmuştu. Protesto gösterileri artmış, birçok böl-



gede, mahallelerde, sağcılarla solcular arasında silahlı çatışmalar başlamıştı.

Politik çalışmalarda ön saflarda yer alması nedeniyle, kendilerini “sol” olarak isimlendiren bazı gazetelerde adı ve adresi teşhir edilmişti. Sık sık yaşanan polis baskınları nedeniyle artık eve uğrayamaz olunca kızlarını daha az görmeye başlamıştı. Bu durum, aile içindeki huzursuzlukları ve sözlü kavgaları derinleştirmiş; babalarına tapan kızlarının onun için duydukları kaygı, kızgınlığa dönüşmüş; onu yaşadıkları kötülüklerin sebebi olarak görmelerine yol açmıştı. Eşi, geçim sıkıntılarının üzerine yaşadıkları baskılar da eklenince kızlarını alarak baba evine dönmek zorunda kalmıştı. Ayrılmadan bir süre önce eşiyle aralarında yine bir tartışma yaşanmış ve eşinin sorduğu “Bu tür bir hayatı seçecektin de niçin bu çocukları dünyaya getirdik” sorusunu susarak geçiştirmişti.

Politik faaliyetleri dolayısıyla uzun süre düzensiz bir yaşamı olmamış; polis sorgusundan sonra 6 yıl cezaevinde yatmıştı. Tahliye olup mahalleye ilk adımını attığında karşılaştığı bir yakın akrabasının merhaba bile demeden, “akıllandın mı?” sorusuna “Hayır, daha da çok delirdim.” yanıtını vermişti ama daha o zaman anlamıştı artık bir şeylerin değişmeye başladığını. Bu süreçte kızlarıyla birçok kez görüşmek istemiş ama kızları her seferinde çeşitli bahanelerle onu kabul etmemişti.

Artık yaşı ilerlemiş ve ayak uydurmakta zorlandığı başka bir çağa evrilmişti hayat ve o, bu zamanın değer sistemine yabancı hissediyordu kendini. Anılarında takılıp kalmıştı ve belleğinin siyah/beyaz dünyasından çıkıp yeniden yaşamın renklerine karışması mümkün değildi. Anıların dehlizlerinde kaybolup, hayatın ışığını yakalayamayanların makus talihi bu değil miydi?

Yaşadığı kentin meydanlarını isyan ve özgürlük mekanları haline getirdikleri günler geldi aklına. Yüzbinlerce kişinin geleceklerini başkalarının iki dudağı arasından alma, hayatın adaletsiz akışına meydan okuma girişimleriydi. Hemen her seferinde yenilgiye uğramışlardı. Yaşamının bu döneminde “bizim için düşmek yeniden ayağa kalkmamızın gerekçesidir” diyordu. Şimdi yaşı 65’ti. Ama o kendini 80’lik bir ih-

tiyar gibi hissediyordu, düşse kalkacak dermanı yoktu. Eski bir arkadaşının tabiriyle “zehir gibi yalnızdı”. Şimdi, şu anda, kaybettiği dostlarından biriyle karşılaşmayı ne çok isterdi. Sımsıkı sarılıp, çocuk gibi ağlamayı...

Kalabalık bulvarda, yağan yağmura aldırma-
dan el ele tutuşup aheste aheste yürüyen roman-
tik sevgililere, içindeki umutsuzluğu büyüten
karanlığın ardından gülümseyerek baktı. Sayıla-
rı iyiden iyiye azalmış olsa da ara sıra rastlamak
mümkündü romantik aşıklara. Anlık beliren gül-
lümsemenin yüzünde yarattığı aydınlık yerini
yeniden karanlığa bıraktı. “Bizim gibiler evlenip
çocuk yapmamalı; haklıydı o” diye geçirdi için-
den. Ağzında, üst üste yaktığı sigaralardan arta
kalan acı, keskin bir tat vardı. Kendisini kuşa-
tılmış gibi hissediyordu ve bu ablukayı kıracak
güçten yoksun görüyordu. Neyi yanlış yapmıştı
veya yapmışlardı: binlerce kez bu soru etrafında
dolaşıp durmuştu. Yanıtları ve gerekçeleri vardı
elbette ama hangi gerekçe kaybettiklerini ka-
zandırabilirdi ki kendisine.

Birçok kez yıkanması nedeniyle su geçirmez-
liğini yitiren yağmurluğun içinde iyice ıslan-
masına ve üşümesine rağmen giderek şiddetini
arttıran yağmurun altında acele etmeden yürü-
yordu. Diğerleri gibi herhangi bir yere gecikme
derdi de yoktu üstelik. Randevusuna ne zaman
istese gidebilirdi. Sokak lambaları yandığında
anladı günün geceye doğru evrildiğini. Yağmur-
lu sokaklardan yansıyan ışıkların kentin sokak-
larına fantastik bir görünüm kazandırması, içini
(nedenini kendisinin de bilmediği) bir coşkuyla
doldurdu. Hüzün, coşku, gözyaşı ve yağmur bir
harmoni oluşturmuştu. İliklerine kadar ıslak ve
yorgun bir halde yavaş adımlarla evin yolunu tut-
tu. Eve ulaştığında yürüyecek takati kalmamıştı
artık. Zorlukla bedenine yapışan ıslak kıyafetle-
ri çıkardı, askıdan aldığı yeni kıyafetlerini giydi.
Kendini boş bir çuval gibi yatağın üstüne, kargo
elemanının getirdiği kutunun yanı başına bırak-
tı. Masadaki bıçağa uzandı; paket bantlarını ke-
serek açmaya başladı kutuyu. Kutunun kapağını
açtı ve parçaları bir bir yatağın üzerine çıkardı.
Kurma konusunda oldukça deneyimliydi.

Fırtına gibi estiği günler geldi aklına. Yoldaş-
lık ve ihanetin iç içe geçtiği, tanklara toplara
karşı cesaretin ve yaratıcılığın, azın çoğa karşı
yiğitlik destanlarının yazıldığı bir devrin kendisi

için sonuna gelmişti işte.

Kızları geldi gözünün önüne: iki damla göz-yaşı süzüldü yanaklarına: “Geldiğim bu aşamada ben kendime saygı duymuyorsam, kim bana saygı duyabilir ki” diye mırıldandı. Yaşama dürtüsüne bütün iradesiyle karşı koymaya çalışıyordu. Kurulumunu tamamladığı pompalının yuvasına iki tane mermi sürdü. Namluyu çenesinin altına dayadı; tetiğe bastı; karanlık gökyüzüne doğru onlarca kuş kanatlandı.

ÖYKÜ KAHRAMANIYLA SÖYLEŞİ

Sayfalarım seni anlattım. İntihar etmediğini söylemem şaşırtacak okurları. Belki senin hazin olmayan sonun bu sa-
t ı r l a r ı
y a ş -
okuyan bazı okurların göz-
larlarını gözlerinde asılı bıraktı;
“boşuna üzölmüşüm, herif intihar etmemiş” dediklerini duyar gibiyim. Şimdi soruyorum sana: “Niçin intihar etmedin?”

Kahraman: Ben dahil birçoğumuz dünyayı, şablonlarımıza uydurarak algılıyor; anlamaya çalışıyoruz. Egemen sınıflar günümüzde çok çeşitlenmiş iletişim aygıtlarını, bilgisayarları, cep telefonlarını, televizyonları, yazılı basını eşgüdömlü bir şekilde kullanarak pileyi deve, deveyi pile yapabiliyor. Toplum razı ediliyor, manipüle ediliyor. Bizim bu gidişe karşı, bu yalanlar silsilesini teşhir edecek, sistemin kendisini yeniden üretme mekanizmalarının işleyişinin farkında insanlar olarak ideolojik prizmalardan kırılarak gelen g ö -
rüntülerden oluşturdukları dünyanın tepetaklak halini, onu yeniden tepetaklak ederek düzeltmemiz, ezilenle-
r e
bıkmadan usanmadan gerçekleri anlatmamız gerekiyor. Yaşamının hangi aşamasında olursa olsun, bunu hayatının merkezine koymayan bir devrimci, fiilen yaşasa da devrimci olarak intihar etmiştir. Yaşamın akışına karşı sırtımı

dönmekle uzun yıllar önce zaten içimdeki canlıyı öldürmüştüm. Ölen bir daha ölmez...

Devrimci çok ya da az sayıda olup olmadıklarına bakmaz; nesnel durumun analizini yaparak, ezilenlerin kurtuluşunun önünde engel teşkil eden setleri veya davranış kalıplarını yıkmaya çalışan bir bireydir. Onun faaliyetlerini motive eden şey, sahip olduğu düşüncelerdir. Bir dönem ardından gelenler, size sırtlarını dahi dönseler size güç ve harekete geçme fikrini sizin bilinciniz verir. Devrimci gerçekçidir, ancak gerçeğin kölesi değildir.

Bir yaşamın alternatifi başka bir yaşamdır..
Ö l ü m l e yaşam değildir karşıtların
birliği- n i oluşturan çelişik
y a n l a r .

Ölüm-doğum ilişkisi-
sin-
den

Abidin Dino
söz

et-
mek
gerektiyor.
Yaşam dediğimiz şey ölümle doğum arasında gerçekleşen ve soyut bir ölçüt olan zamanla ta-
ettiğimiz bir sürecin adıdır.
Ölüm yaşam sürecinin sona
mesidir. Kötü bir yaşam biçimini reddediyorsanız, yapılacak şey daha iyi bir yaşamın imkanlarını sorgulamak, bunun öznelarini ve bunu nasıl yapacağınızı belirlemek olacaktır.

Ankara - 6 Mart Çarşamba



ÇAKMAK, YAKMAKTIR DİYELİM

Nursen (YİĞİT) URAL

- Birol Büyükbaş
- Buradayım hocam
- Dönem ödevini yazmayı unutmuşsun. On beş günlük süren var. Al bu kâğıdı. Başlık yazma sıkıntısından kurtulmuş olursun.

Birol dosya kâğıdını alırken öğretmenin yüzüne bakmadı. Kulakları kızarmıştı. Bu öfkeyle, utancın karışımı kızarmaydı. Kendi el yazısının altında kırmızı kalemle Ayten Öğretmen'in uyarı yazısını okudu. "Özgürlük sorumluluktan kaçmak, ödev yapmamak değildir! Okula devam ettiğin sürece, senin özgürlük sandığın ödev yapmama sorumsuzluğunu, özgürlüğünü elinden alıyorum. Özgürlük Nedir? Dönem ödevini dedenle, babanla konuştuktan sonra kendi düşüncelerini kompozisyon şeklinde yazacaksın Birol Büyükbaş."

Ders sonrası arkadaşı dosya kâğıdına bakmak istedi. Birol ilgisizce; "Biliyorsun ödevimi nasıl verdiğimi" diyerek ayrıldı. Ayten öğretmenin uyarı yazısını arkadaşına göstermedi. Eve girer girmez, iç cebinden dosya kâğıdını çıkarıp yeniden okudu. Üstte öğretmenin konu olarak

verdiği "Özgürlük Nedir?" başlığın altına tek sözcükle "Özgürüm" Birol Büyükbaş" diye yazıp verdiği a dört kâğıdını içi dolu silah gibi temkinli tuta tuta yeniden okurken birden Öğretmeninin kırmızı kalemle yazdıkları bir anda canlı nesnelere döndü. Harfler dalgalanarak üstüne geliyordu. Hızlıca kâğıdı katlayıp cebine koyarak dedesinin odasına girdi. Birol içeri girdiğinde Ruhi Bey Nurullah Ataç'ın "Diyelim" eserini okuyordu.

- Dede ne okuyorsun? Sıkılmıyor musun okumaktan? Ne güzel özgürsün. İster okursun ister okumasın. Ben sizin gibi özgür olsam, okumak yerine dışarı da dolaşırdım.

Birol dedesine Ayten Öğretmen'in dosya kâğıdına kırmızı kalemle yazdıklarını direk sormaya utandığından konuya nasıl gireceğini bilemediği içinde özgürlük nedir dede diyecekken yutkunarak:

-Dedeciğim okuduğun felsefe mi, roman mı? Dedesi "Deneme" değince, Birol'da hınzırca gülümseme belirdi.

Dedesiyse havadan sudan konuşuyormuş gibi yapıp sözü özgürlüğe getirecekti. Kendince bir taşla iki kuş vurmuşçasına sevindi. Dedesinin karşısındaki sandalyenin üçte birlik yerine ilişti. Ruhi Bey, Birol'un gözlerinin içine, gözlüklerinin üstünden bakıp, yeniden okumasına döndü. Birol sıkıntılı bir sesle; "Rahatsız ettim. Sonra uğrarım" diyerek gidiyor gibi yaparak dedesine göz ucuyla bakıp, açık duran pencereye doğru yürüdü. Parkta oynayan çocuklara bakarak:

- Hava çok güzel parkta dolaşalım mı dede?

Yanıt gelmeyince dedesinin yanına gidip başında dikildi. Birol, cümlesini yeniledi. Ruhi Bey okuyor numarasına devam ediyordu. Birol ne yapacağını bilmeden masanın çevresinde gezindi. Dedesini arkadan dikizleyip sandalyeye yerleşik oturdu. Dedesinin ilgisizliğine çok bozuldu. Cesareti kırılmıştı. Ruhi Bey ise içindeki kırılmanın yarıklarında düşüncelerini depreştiriyordu. "Eşek Ruhi çocuğunu Amerika'da okuttun. Nasılda özgürleşti. Aptal Ruhi. Alın teri paramla, düşüncelerimi lekelettin." Ruhi Bey geçmişin çatlak labirentlerinde sevinçle, hüznle, hayıflanmayla dolaşıyordu.

Ruhi Bey, biri kız diğeri erkek iki çocuk babasıydı. Ama Ruhi Bey, çok kez ikisini de yok sayardı. Kızı, Amerika da okuttuğu Ali'nin yanına gzmeye gittiğin de bir Arap zenginiyle tanışıp evlenmişti. Kızının düğüne gitmedi. Oğlu Ali'ye; Ablanın hem kardeşi hem de babası sensin Ali'm." Demişti. Kızının açtığı yarayı sağıltmak için Ali'sine daha çok umutla bağlandı.

Ali'nin mezuniyet törenindeki sevincinin, üzüntüye dönüşmesi çok sürmedi. İdealist, çağdaş Ali'si Amerika'dan dönüşte kravatlı molla Ali olmuştu. Ruhi Rey içinden konuşmasını sürdürüyordu. "Ah Ali, ne sevmekten vazgeçebiliyorum ne de nefret etmekten. İyi ki öldün hanım. İyi ki öldün. Sen benim bu çekişmeli hayatımda bine bölünürdün. Bende seninle birlikte neden ölmedim ki. Oğlum adam olmadı ama torunum adam olacak hanım. Bunun için umut yaşamın damarda dolaşan kanıdır. Birol adam olacak Ruhi. Kendini bununla avuturda yaşarsın, seni bencil eşek Ruhi! Birol ne babasının yolundan gidiyor ne de benim izimden filiz sürecek. O

dikenli yolda adımlıyor. Canı nasılda yanıyor. Kendi dikenini kendi çıkarmazsa yol alamaz... Birol'um. Şu an nasılda kıvranıyor kerata okuyormuş gibi yap Ruhi. Dayan, sabret ki ne istediğini bilsin" Ruhi Bey Birol'un kaygılı, yalvaran sesiyle iç konuşmasını kesti.

-Dede. Dedeciğim, bir süre okumana ara verebilir misin? Sizinle konuşmam gereken bir konu var da.

-Devam et Birol'um, seni dinliyorum.

-Şey dedeciğim, sizce özgürlük nedir?

-Bilsem söylerdim. Keşke bilsem yavrum. Kişiye göre değişir. Zamana göre değişir. Babana göre, bana göre, sana göre değişir. Öğretmene göre değişir. Değişir yavrum değişir. Bak Nurullah Ataç'a göre değişir. Montaigne, Sokrates'e, Frncis Bacon'a, Clive Belle'e, Jean Paul Sartre'ye, Vedat Günyol'a, Oktay Akbal'a, Nermi Uygur'a, Afşar Timuçin'e, Albert Einstein'e, Bertrand Russell'e, İlhan Selçuk'a, Azra Erhat'a, Sebahattin Eyüpoğlu'na, Voltaire'e göre değişir. Kişiden kişiye, ülkeden ülkeye değişir.

ABD'ye göre; "özgürlük" bir ülkeyi işgal etmektir. Fransa'ya, İngiltere'ye göre ise işgale göz yummaktır. Ah yavrum. Kişiden kişiye, ülkeden ülkeye kavram değişir. Sözcük içselleşmese yorum kavramın içeriğini değiştirir. Kavramın içeriğini, sen bul Birol'um. Sen bul ki senin özgürlüğün olsun. Özgür(lük) -tutsak(lık) bunlar karşıt kavramlar. Ama günümüz de bu iki sözcüğü kavramlaştıramayanlar ikiz kardeş gibi görüyorlar. Şimdi sen olduğun için mi dedeyim yoksa ben olduğum için mi sen torunsun?

Dedesinin derin derin soluklanarak onca ismi söylemesiyle Birol'un, gözlerinde sözcükler bir anda dedesinin dudakları arasında, baharda yatağını genişleten ırmak olmuştu Birol neye uğradığını şaşırıp, sandalyesine mihlandı. Korku, sevinç, öfke, sıkıntı, sıcaklık, üşüme nöbetine yakalandı. Yüzündeki teri silip, bir yandan da gömleğini eliyle çekiştirip, soğuktan korunuyordu.

- Dedeciğim siz bu saydığınız isimlerin düşüncelerini biliyor musunuz, tanıyor musunuz...?

- Tanımak zordur yavrum. Yakından tanıdığım, arkadaş olduğum insanlar kadar kendimi, babanı tanımış olsaydım...

Birol dalgalı denize düşmüş gibi kıyıya çıkmadan denize gidiyordu. Düşünce kanalları tıkanmıştı. Dedesiyle babası arasında gelgiti yaşıyordu. Zorunlu olmadığı sürece ikisinden de uzak duruyordu. Bir yıldır dedesiyle babasıyla on dakika konuşmamıştı. Gözleri çakmak gibi yanan dedesini ilk kez görüyormuşçasına dikkatlice bakıyordu. Dedesinin gözleri manyetosu bozuk çakmak gibi bir alevleniyor, bir sönüyordu. Ruhi Bey çakmak gibi yanan gözlerini Birol'un gözlerinin içine limana demir atan gemi gibi attı.

- Ödevin özgürlük mü Birol'um, Ayten öğretmen ödevini yapman için kaç günlük süre tanıdı?

Birol şok olmuştu. Nerden biliyordu. Dedesi ermiş mi... Cadı olamazdı. Korkusu biraz geçti. Çünkü cadı kadınlar olurdu. Dedesi ermiş olmalıydı. Suçüstü yakalanan hırsız gibi donup kalmıştı.

- Özgürlük Nedir? Sizinle babamla özgürlük hakkındaki düşüncelerinizi dinledikten sonra, kendi, düşüncelerimi kompozisyonlaştırmalıyım. Siz öğretmenimin Ayten olduğunu nerden biliyorsunuz? Şey...

-Birol'um ermiş mi sandın beni. Baban olsaydı seve seve övüne övüne kabul ederdi. Üstelik kendiside buna inanırdı. Ayten öğretmenin benim arkadaşımın kızıdır. Emekli olduğunu, sizin okulda çalışacağını babası söylemişti. Ayten'le görüşüp özlem gidermeden babasının cenazesinde kucaklaştık. Ailesine taziyeye gittiğimde ordaydı. Anılarımız canlandı. Babanı sordu. Konuşmamız sana kadar uzayınca ödevini yapmadığını öğrendim. Ayten zeki kızdı. Demek ki daha çürümemiş. Babanla beni dinlemeni önerdiğine göre. Devlet ona çok yer tanıttı. Sürgün olmadığı il kalmadı. Yılmadı, istifa etmedi. İnandıklarını içinde çürütmedi. Özgürlük mü? Sorumluktur. Özgürlük mü Ayten öğretmendir. O bunu hep bildi. Özgürlüğü evlenmesine engel oldu. Neden mi? Evlenmek isteyen herkes çocuk yapma düşüncesindeydi. Ayten sonuçlarını biliyordu. Bir yılda iki kez sürgüne gitmek kolay değil. Çocukları için özgürlüğünden vazgeçmek

Ayten'i öldürürdü. Çocuklarını peşinden sürüklemekte onları öldürürdü. Emekli olunca, doğup büyüdüğü yere geldi. Yine de durmuyor. Şimdi de sizin gibi özel okullarda okuyan kendini özgür sanan, tutsakları kurtarmak için didiniyor.

-Kızı var dede. Okula getirmişti.

-O'nun kızı değil ama yinede onun kızıdır. İki öğretmen arkadaşının biricik Güneş'leriydi. Kazada ölmüşler. Annesi kaza yerinde babası hastanede. Güneş'i Ayten'e emanet etmiş. Kâğıt üzerinde bir evlilik yapacak birini bulursa Güneş kızı olacak.

Ruhi Bey, nerdeyse Birol'a babasıyla Ayten'in ilişkilerini anlatacaktı. Yutkundu. Ayten'le konuşması kulaklarında çınladı. "Ruhi amca Ali değişti. Ali'yi çok sevmeme karşın çoğalmayacak sevgiyle yaşanmaz. Sevgi yara açmaz. Ama nefret... Sevgim nefrete dönüşmeden bitmeli. Şaziye Teyzede ilerde beni anlar. Daha doğrusu siz benden daha iyi biliyorsunuz Ali'yle bir geleceğimin olmadığını. Babamla dostluğunuz bu yüzden bozulursa çok üzülürüm. Gerçek, düşümüz gibi olmuyormuş Ruhi Amca. Tutsak beyinle özgür beyin aynı çatı altında yaşar mı?"

- Haklısın kızım haklısın.

Birol dedesinin sayıkladığını sandı. Telaşlanarak:

- Dedeciğim iyi misin? Tansiyonun mu çıktı?

- Yok, bir şeyim yavrum. İçimden konuşurken, birkaç sözcük isyan halinde dışarı çıkmış...

- Ayten öğretmenin neden ödevini yazmayı unuttuysun dediğini şimdi daha iyi anlıyorum.

- Anladığın ne bilmiyorum ama anlamadığın çok şey olduğunu biliyorum Birol'um. Dileğim anlamandır. Bak şu çakmak koleksiyonuna. Ne görüyorsun?

- Çeşit çeşit, renk renk, farklı markalarda çakmaklar görüyorum.

- Görmediğin gördüklerinden daha önemlidir, Birol'um.

- Neyi görmüyorum ki; metal altın işlemeli çakmak, manyetolu kırmızı renk çakmak.
- Metal fitilli gazlı çakmak...
- Tamam dur. Hangi çakmak ileri teknolojinin ürünü?
- Şu kırmızı çakmak.
- Doğru. Peki, bu kırmızı modern çakmak çakmak oluşunu şu fitilli metal gaz çakmağa borçlu değil mi?
- Anladım.

- Bak bu ilk tasarımı. Bu olmasaydı, senin beğendiğin kırmızı, işli manyetolu çakmakta olmazdı. Nesneler bizim tarihimiz. İnsanın zaman içinde yolculuğudur. Tıpkı az önce adlarını anımsadığım kadarıyla saydığım filozoflar, denemeciler gibi. Hepsinin amacı özgürleşmekti. Özgürleşen kişi karşısında kendini görmek ister. Özü gereği ben olan seninle gürlür. İşte yavrum özün gürlemesi de benle sen arasındaki köprüdür. Birol'um ikinci rafta denemeler var. Voltaire'in eserini al. Şimdi şu altını çizili olan yeri oku."

Birol seçtiği eseri açıp dedesinin altını çizdiği yeri sesli okumaya başladı.

"Ahmaklar diyor ki; Hekim, teyzemi öldürücü bir hastalıktan kurtardı, onu yaşayacağından on yıl daha çok yaşattı. Becerikli geçinen bazıları da sağgörülü adam kendi alın yazısını kendi yazar. (...) ama sağgörülü adam çoğu zaman alın yazısını kendi yazacağına onun altında ezilir."

Birol işaretli yeri okuduktan sonra dedesinin yüzüne bön bön baktı. Ruhi Bey derin derin so-luk alıp;

- "Voltaire'i ölümsüzleştiren on sekizinci yüz-yıl Fransa'sında ki toplumsal çalkantılar, derebeylerin keyfi yönetimi, kilisenin bağınazlığıdır.

Kısacası toprak yerini sanayiye, makinelere bırakırken bir yanda çökmekte olan aristokrasi, diğer yanda ise, yeni bir sosyal gücün çıkışı, burjuvazi vardır. İşte aklın aydınlığa olan inancıdır. Voltaire'i Voltaire yapanda bu düşün bu inançtır. Sanatı da aklının somut yansımasıdır. Ülkesinden kaçma zorunda kalmıştır. Aydınlık geleceğe olan inancını kaybetmemiştir. Bak Birol'um. Tuttuğum notlardan sana Voltaire'in aydınlığa

alan inancını nasıl temellendirmiş onu okuyayım.

"Gördüğüm her şey, er geç bir gün gerçekleşecek olan, ama benim görme zevkini duyamayacağım bir devrimin tohumunu saçıyor gibi, Fransız'lar. Her şeyde gecikse de eninde sonunda varır varacağı yere. Işık, komşudan komşuya yayılıyor. İlk fırsatta görkemli bir patlama yer alacak. O zaman görülmedik kargaşa olacak. Gençler talihlidir, güzel şeyler göreceklardır."

-İşte sorumluluğunu bilen bir aydın inancına, geleceğine benzin koydu. Yürütmesi gençlere kalmıştı. Fransa'dayken Denis adında bir arkadaşım saatlerce Voltaire'in eserlerinden ezbere okur gibi konuşurdu. Diderot Denis derdik. Kızardı. Diderot'a saygısızlık ettiğimizi söylerdi. Babası Diderot hayranıymış. Ondan Denis koymuş adını. Atatürk'ü bizden iyi tanımıştı.

"Filozoflar, yazarlar, sanatçılar, bilimciler vs her ülkede hatırı sayılır derecede vardır. Ama hem lider hem devlet adamı olan kişi çok çok azdır. İşte o çok azın büyük adamı sizde" derdi Denis. Biz de kendi tanıdığımız Mustafa Kemal'le değil de Denis'in anlattığı Atatürk'le gururlanırdık.

Hadi Birol'um şu kitabı al. Hemen şimdi okumaya başla. Oblomov'luk edersen Ayten senin yakanı bırakmaz bilmiş ol. Geçen yıl Oblomov'u okudun değil mi? Temasını anladın mı? Çok güzel eserdir. Rusya'dan çok büyük adam çıktı. Lenin der ki; "Rusya üç ihtilal geçirdi, ama yine de Oblomov'lar kaldı; Çünkü Oblomov'lar yalnız derebeyleri, köylüler, aydınlar arasında değil, işçi komünistler arasında da vardır. Toplantılarda, komisyonlarda nasıl çalıştığımızı bakarsanız, eski Oblomov'un içimizde olduğunu görürsünüz. Onu adam etmek için daha çok zaman yıkamak, temizlemek, sarsmak, dövmek gerekecektir."

Birol'um, Ayten seni Azar'dan beter eder bilmiş ol. Akşam yemeği saati gelmiş. Hemen aşağı inelim. Annen masayı hazırlamıştır, saygısızlık etmeyelim.



Viktoriya Filipchenko

ÇOĞALAN MAVİLİKLERLE

Çoğalan maviliklerle yeniden
ulansam duru sesine

Denizyıldızı sözcüklerle
geçsek olağanüstünün eşiğini

Yağmur kuşu
çalıkuşuyla yoldaş olur

Gül dibindeki yıldızları bulur
sıçrarlar doruğuna düşüncenin

Feyyaz Kadri GÜL

MAYAŞİİR



Sanatta Ödül
Sistemine
Hayır!



Kültürel
Asimilasyon,
Ekoloji
ve Sanat



Devrimci
Sanat ve
Estetik

MAYAPANEL